

Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф

37-ЖУЗ

**«ШАРҚ» НАШРИЁТМАТБАА АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ**

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

*Аллоҳ таоло марҳамат қиладиким:
«Сизга Расул нимани берса, олинг ва сизни
У зот нимадан қайтарса, қайтинг».
(Улуғ Аллоҳ рост сўйлайди).*

*Расулulloҳ соллalloҳу ала йҳи васаллам марҳамат қиладилар:
«Менинг гапимни эшитиб, ёдлаб, сингдириб,
сўнгра адо этган одамни Аллоҳ неъматлантирсин».
(Имом Аҳмад ривоят қилган).*

Шиоримиз:

Ахди сунна вал жамоа мазқаби асосида пок ақийда ва мусаффо Исломга интилиш,
Қуръон ва суннатни ўрганиб амал қилиш, исломий маърифат таратиш, салафи солиқ — улуғ
мужтакидларга эргашиш, кенгбағирлик ва биродарлик руҳини тарқатиш.

Диний саводсизликни тугатиш, ихтилоф ва фирқачиликка барҳам бериш,
мутаассиблик ва бидъат-хурофотларни йўқотиш.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Мақкамаси кузуридаги Дин ишлари
қўмитасининг 71-рақамли тавсияси ила чоп этилди.

@ Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф

@ «Шарқ» нашриётматбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2008.

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

КИРИШ

Бизнинг тилимизда «одоб» тарзида талаффуз қилинишга одатланиб қолинган арабча «адаб» сўзи аслида «маъдаба» ўзагидан олинган. Маъдаба эса, одамлар даъват қилинган зиёфатни англатади. Одоб ҳам одамлар доимо даъват қилинадиган маънавий «маъдаба» — зиёфат бўлгани учун шу номни олган.

Абу Муҳаммад «Китобул Воъий» номли асарларида: «Одоб одамларни мақталган нарсаларга чакиргани учун одоб деб номланган», дейдилар.

Абу Зайд раҳматуллоҳи алайҳи: «Одоб фазилатлардан бирига элтувчи яхши уринишга ишлатиладиган исм», деганлар.

Одобнинг таърифида куйидагига ўхшаш гаплар ҳам келган:

«Мақтовга сазовор сўз ва амални истеъмол қилиш одобдир».

«Карамли ахлоқларни ушлаш одобдир».

«Ўзингдан каттани улуғлаб, ўзингдан кичикка меҳр кўрсатишинг одобдир».

Бу ва шунга ўхшаш таърифлар тўпланганда Исломда кўзланган «одоб» таърифи юзага келади.

Ҳозирги кунда ғарб маданияти таъсирида «одоб»ни маданият дейиш ҳам жорий бўлган. Мисол учун, «овқатланиш одоби» дейиш ўрнига «овқатланиш маданияти» дейилади.

Одоб масаласини инсоният тарихида тўлақонли равишда Ислом бошлаган десак муболаға қилмаган бўламиз. Исломда кишининг ҳаётидаги ҳар бир нарсанинг ўз одоби бор. Дунёдаги одобга бағишланган асарларнинг асосини ва кўпчилиги Ислом халқлари вакиллари томонидан ёзилган, деган гапда заррача муболаға йўқ.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадиси шарифларини жамловчи китобларимизнинг ҳар бирида «Китобул адаб» номли ички китоблар бор. Уларда одобга оид ҳадиси шарифлар келтирилади. Бундан ташқари муҳаддисларимиз одобга бағишланган алоҳида китоблар ҳам таълиф қилганлар. Бунга мисол қилиб буюк ватандошимиз, мўминларнинг ҳадис бўйича амири Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий раҳматуллоҳи алайҳининг «ал-Адабул Муфрад» китобларини келтириш мумкин.

Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи шоҳ асарлари «Ал-Жомеъус Саҳиҳ»да «Китобул адаб»,а ўрин берганларига қарамай, бу масалани ўта аҳамиятли билганларидан алоҳида китоб қилишга ўтганлар. У киши «ал-Адабул Муфрад» китобида турли одобларга оид бир минг уч юз йигирма иккита ҳадиси шарифни олти юз қирқ тўрт бобда келтирганлар.

Бу масала бўйича мусулмон адиблар ҳам кўплаб асарлар битганлар. Уларнинг ичида энг машҳурларидан бири имом Мувардийнинг «Адабуд дунё ваддин» китобидир.

Шайх Али Мансур Носиф биз шарҳ қилаётган «ат-Тож ал-Жомеъ фил усул» китобларидаги «Китобул адаб»да ўзларининг аввалги китоб ва бобларида келмаган ҳадиси шарифларни келтиришга ҳаракат қилганлар. Мисол учун, имом Бухорий «Ал-Жомеъус Саҳиҳ»ларидаги «Китобул адаб»ни яхшилик ва силаи раҳм ҳақидаги ҳадиси шарифлар ила бошлаганлар. Шайх Али Мансур Носиф эса, аввалда бу номда алоҳида бир китоб очиб, уни «Китобул бирри вал ахлоқи» деб атаганлар. Шунинг учун ҳам «Ҳадис ва Ҳаёт»нинг ўттиз тўртинчи жузини «Яхшилик ва ахлоқ китоби» деб номлаганмиз.

Ана шу ва шунга ўхшаш бошқа эътиборлардан ушбу «Адаб китоби» ўзига хос бўлиши турган гап. Шу билан бирга, исломий одобларга шавқли бўлган бизнинг халқимиз фарзандлари учун бу китобда кўпгина керакли маълумотлар бўлишини умид қиламиз. Бу ишда Аллоҳ таолонинг Ўзи мададкоримиз бўлсин. Омин!

كتاب الأدب

АДАБ КИТОБИ

وفيه سبعة فصول وخاتمة

ЕТТИ ФАСЛ ВА ХОТИМАДАН ИБОРАТ

الفصل الأول في الاستئذان

БИРИНЧИ ФАСЛ ИЗН СЎРАШ ҲАҚИДА

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ فَمَاذَا يَحْكُمْنَ فَإِنْ جَاءَكُنَّ بِحُكْمٍ فَلَا خُفْيَ عَلَيْكُمْ فِي شَيْءٍ مِمَّا سَأَلْتُمُوهُنَّ لَوْ كُنْتُمْ يَدْرِكُونَ**

ثَبَّتْ ثَبَّتْ ثَبَّتْ ثَبَّتْ

Аллоҳ таоло:

«Эй иймон келтирганлар! Ўз уйларингиздан бошқа уйларга то изн сўрамагунингизча ва уларнинг аҳлига салом бермагунингизча кирманг. Ана шундай қилмоғингиз сиз учун яхшидир, шоядки, эсласангиз.

Бас, агар у(уй)ларда бирортани топмасангиз, то сизга изн берилмагунча уларга кирманг. Агар сизга, қайтинг, дейилса, бас, қайтинг, ўша сиз учун покдир. Аллоҳ нима амал қилаётганингизни ўта билгувчидир», деган (*Нур*, 27 — 28).

Жоҳилият даври арабларида кишиларнинг ҳақ-ҳуқуқларини, уларнинг шахсий, оилавий сир-асрорларини эҳтиром қилиш маданияти йўқ эди. Бировнинг уйига эрталабки салом, кечки салом, деб тўғри кириб боришаварди. Уйда аёллар борлиги, уй эгаларининг турли ҳолда бўлишлари мумкинлиги ҳеч мулоҳаза қилинмасди. Бу эса, ўтакетган беодоблик ва турли ёмонликларга, гап-сўзларга сабаб бўладиган ҳолат эди. Шунинг учун ҳам Исломда ушбу ояти карима билан ҳар бир шахснинг ҳурмати, уйнинг дахлсизлиги ҳаққи собит этилди. Исломда биров яшаб турган жойга бошқа шахснинг, ким бўлишидан қатъи назар, ўша жой соҳибининг изнисиз киришга ҳаққи йўқ.

«Эй иймон келтирганлар! Ўз уйларингиздан бошқа уйларга то изн сўрамагунингизча ва уларнинг аҳлига салом бермагунингизча кирманг».

Ушбу ояти каримага биноан, бировнинг уйига кирмоқчи бўлган одам уй эгасининг изни билангина ва у ердагиларга салом бериб кирмоғи лозим.

Шундай қилсалар, мўминларнинг ўзлари учун яхшидир.

«Ана шундай қилмоғингиз сиз учун яхшидир, шоядки, эсласангиз».

Ушбу оятга амал қилинса, бировнинг хонадонига изн сўраб, салом бериб кирилса, ина, турли нокулай ҳолатларнинг олди олинади. Изн сўрамай кирган одам уй эгаларининг нокулай ҳолда турганларини кўриб қолса, гуноҳ бўлади. Икки томон ҳам ҳижолатга тушади. Балки хусумат, уруш-жанжал чиқиши ҳам мумкин. Баъзи ҳолларда уйда аёл киши ёлғиз бўлиши, устига бегона эркак кириб, орада иғво, бўҳтон, фитна чиқиши мумкин. Ёки, аксинча, ёлғиз эркак олдида бегона аёл киши кириб қолиши ҳам мумкин. Бундай ҳолатлардан доимо узоқ бўлиш керак.

Исломда нафақат бировнинг уйига рухсатсиз кириш, балки назар солиш ҳам, ҳатто мактубини изнсиз ўқиш ҳам таъқиқланади.

Имом Абу Довуд ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким бир қавмнинг ҳовлисига уларнинг изнисиз қараса, бас, улар унинг кўзини ўйиб олсалар, хун тўламайдилар», деганлар.

Имом Абу Довуд ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилган бошқа ҳадисда Расули ақрам соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким биродарининг мактубига унинг изнисиз назар солса, худди дўзах оташига назар солгандек бўлади», деганлар.

Ушбу икки ҳадиси шарифдан Исломда шахснинг дахлсизлиги ниҳоятда юқори даражада ҳимоя қилиниши кўриниб турибди. Бировнинг уйига рухсатсиз кириб бориш у ёқда турсин, рухсатсиз қараш, кўз ташлаш ҳам мумкин эмас. Чунки кўз ташлаган одам ичкарида уй эгаси, унинг аҳли аёлини ҳар хил ҳолатда кўриши, бошқалардан сир тутган нарсаларидан воқиф бўлиб қолиши мумкин. Яна бошқа кўпгина ноқулай ҳолатлар вужудга келиши эҳтимоли бор.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бировнинг ҳовлисига рухсатсиз назар солган одамнинг кўзини ўйиб олса, уй эгаси хун бермаслиги ҳақидаги сўзлари эса, бировнинг ҳовлисига изнсиз қараган одам катта жиноят қилганидан дарак беради. Одатда, бировнинг кўзига зарар етказган одамдан қасос олинади. Яъни, унинг ҳам кўзига зарар етказилади ёки хун ундирилади. Фақат тажовузкор тажовуз қилган пайтда ўзини ҳимоя этиб кўзини ўйиб олган бўлса, унда хун тўламаслиги мумкин. Бу масалада бировнинг ҳовлисига изнсиз қараган хиёнаткор кўзни тажовузкор ҳисоб қилингандир.

Шунингдек, бировнинг мактубини ўғирлаб олиш ёки зўрлик қилиб ўқишга интилиш у ёқда турсин, изнсиз назар солиш ҳам мумкин эмас. Ким бировнинг мактубига изнсиз назар солса, дўзах оташига назар солган билан баробар эканлиги оддий гап эмас.

Уламоларимиз назар солишга оид ҳукмни эшитишга, қулоқ солишга ҳам қиёс қилганлар. Яъни, бировнинг ҳовлисига, мактубига изнсиз назар солиш қанчалик ҳаром бўлса, ўша ҳовли ва уйдаги овозларга, гап-сўзларга яширинча қулоқ солиш ҳам шунчалик ҳаромдир.

Бировнинг ҳузурига киришга изн сўрашнинг ҳам ўзига яраша одоблари бор. Мусулмон кишилар ушбу исломий одобларга амал қилмоқлари лозим. Аввало, изн сўраётган одам ҳовлига, уй ичига назар солмасдан, бошқа томонга қараб туриб изн сўраши керак.

Имом Абу Довуд Ҳузайл ибн Шурайхбийлдан ривоят қилган ҳадисда қуйидагилар зикр қилинади:

«Бир одам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг эшикларига қараб туриб изн сўрай бошлади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга, сен ундок ёки бундок тур, изн сўраш назардан сакланиш учун жорий қилингандир, дедилар».

Яъни, бировнинг уйига назар тушмаслиги учун изн сўраш жорий қилинган, ичкарига қараб туриб изн сўрашнинг нима кераги бор.

Шунинг учун ҳам изн сўрамоқчи бўлган кишилар эшикка юзма-юз ҳолатда эмас, балки ўнг ёки чап тарафлари билан турмоқлари лозим.

Имом Абу Довуд Абдуллоҳ ибн Буср розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда қуйидагилар зикр этилади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир қавмнинг эшиги олдида келсалар, эшикка юз тикиб турмас эдилар. Балки ўнг ёки чап томонлари билан турар ва: «Ассалому алайкум, ассалому алайкум», дер эдилар».

Имом Абу Довуд Амр ибн Маъд ас-Сақафийдан ривоят қилган ҳадисда қуйидагилар айтилган:

«Бир одам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кириш учун изн сўрамоқчи бўлиб: «Кираверайми, кираверайми?!» деди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Равза исмли хизматчи аёлга:

«Анавининг олдида чиқиб, ўргатгин, у изн сўрашни билмас экан, унга айт: «Ассалому алайкум, кираверайми, десин», дедилар».

Одоб бўйича, изн сўрайдиган одам исмини аниқ айтиб, очиқ изн сўраши ва салом бериб кириши лозим.

Калда ибн Ҳанбал исмли киши келиб, салом бермасдан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи

васалламнинг ҳузурларига кирганда, у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам унга: «Орқанга қайт! Ассалому алайкум, дегин», дедилар.

Имом Абу Довуд қилган ривоятда айтилишича, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу қачон Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келсалар: «Ассалому алайка, ё Расулаллоҳ, Умар кираверсинми?» дер эдилар.

Изн сўровчи уч марта сўраши, ундан оширмаслиги лозим.

Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Сиздан бирор киши изн сўраса, уч марта сўрасин, изн берилмаса, ортига қайтсин», деганлар.

Чунки уй эгалари бировни қабул қила олмайдиган ҳолатда бўлишлари ёки айнан изн сўраётган кишини қабул қилишга имконлари бўлмаслиги мумкин.

Изн деганда уй эгасининг ёки у томондан вакил қилинган кишининг изни кўзда тутилади. Уйга эга бўлмаган ёки уй эгаси томонидан вакил қилинмаган одамнинг изни ҳисобга ўтмайди.

Изн сўровчи тихирлик қилмаслиги, одоб билан уч мартагача изн сўраши, жавоб бўлмаса, қайтиб кетмоғи лозим.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган ҳадисда Қайс ибн Саъд ибн Убайда куйидагиларни зикр қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бизнинг уйимизга зиёрат қилиб келдилар ва: «Ассалому алайкум ва роҳматуллоҳи», дедилар. Шунда Саъд секингина жавоб қайтарди. Қайс унга: «Нима, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга изн бермайсизми?!» деди.

Саъд: «Жим тур! Бизга кўпроқ салом берсинлар!» деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам яна:

«Ассалому алайкум ва роҳматуллоҳи», дедилар. Саъд яна секингина жавоб қайтарди. Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам яна:

«Ассалому алайкум ва роҳматуллоҳи», дедилар. Сўнгра у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам қайтиб кета бошладилар. Шунда Саъд ортларидан бориб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен саломингизни эшитиб, секингина жавоб берган эдим. Сизнинг саломингиз бизга кўп бўлишини орзу қилувдим», деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у билан бирга қайтиб келдилар».

Агар изн сўровчи уйда бировни топа олмаса, қайтиб кетади. Шунингдек, ичкарига киришга рухсат берилмаса ҳам қайтиб кетади.

«Бас, агар у(уй)ларда бирортани топмасангиз, то сизга изн берилмагунча уларга кирманг. Агар сизга, қайтинг, дейилса, бас, қайтинг, ўша сиз учун покдир. Аллоҳ нима амал қилаётганингизни ўта билгувчидир».

Ояти каримадаги

«Бас, агар у(уй)ларда бирортани топмасангиз, то сизга изн берилмагунча, уларга кирманг», деган биринчи жумладан икки хил маъно чиқади.

Биринчиси, сиз чақирганингизда биров жавоб бермаса, уларга кирманг, яъни, уйда одам борлиги билиниб турса ҳам, жавоб бермаяптими, то изн бермагунча, уйга кирманг, дегани.

Иккинчи маъно, уйнинг эгаси ёки у вакил қилган одам йўқ бўлса, ўшалар биров орқали бўлса ҳам, изн бермагунча, кирманг, дегани.

Мисол учун, уй эгаси ташқарида бирор иш билан машғул, унга хабар борганда, меҳмон кириб ўтириб турсин, ҳозир бораман, деса, изн берган бўлади.

Агар уйда умуман одам бўлмаса, шубҳасиз, кириш мумкин эмас.

«Агар сизга, қайтинг, дейилса, бас, қайтинг, ўша сиз учун покдир».

Яъни, сиз киришга изн сўраган пайтингизда ичкаридан, қайтинг, деган жавоб бўлса, қайтинг, ўша қайтишингиз сиз учун пок ишдир.

Шу билан бирга, қайтувчи кўнглига олмаслиги, хафа бўлмаслиги, уй эгалари мени ҳурматсиз қилди, деган хаёлга бормаслиги керак. Чунки ҳар бир одам хоҳлаганини уйига киритиш ёки киритмаслик ҳаққига эга. Бирор иш билан машғул бўлиши мумкин. Яна уй эгасининг ўзигагина маълум бошқа сабаблар бўлиши мумкин. Ушбу ояти каримага биноан,

изн бермагандан кейин эшик олдида турмасдан, қайтиб кетиш зарур.

«Аллоҳ нима амал қилаётганингизни ўта билгувчидир».

Жумладан, изн сўраш, бировнинг ҳовли-жойига изнсиз назар солиш ва шунга ўхшаш ишларда ҳам қандай йўл тутаётганингизни Аллоҳнинг Ўзи яхши билади ва кези келганда ҳисоб-китоб қилади. Гарчи ояти каримада уй эгасига изн сўраб келган одамга «қайтинг» дейиш ҳуқуқи берилган бўлса ҳам, мусулмонлар меҳмондўстликлари, мусофирпарварликлари, бир-бирларини ва ўзгаларни жуда ҳурмат қилишлари туфайли бу рухсатдан фойдаланмаганлар. Яъни, уйларига келиб, киришга изн сўраганларга, қайтинг, деб айтмаганлар. Саҳобаи киромлардан баъзилари, ушбу оятга амал қилиш учун жуда кўп уриндиқ бировнинг уйига чақириб борганимизда, қайтинг, деган жавоб бўлсаю ортимизга дарҳол қайтиб, ояти каримага амал қилиш шарафига муяссар бўлсак, дердиқ аммо иложи топилмади. Қаерга борсак, киринг, деган жавоб олдиқ деганлар.

4914- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ¹/₁₀₀ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا فِي مَجْلِسٍ مِنْ مَجَالِسِ الْأَنْصَارِ فَأَتَانَا أَبُو مُوسَى فَرَجًا، قُلْنَا: مَا شَأْنُكَ؟ قَالَ: إِنَّ عُمَرَ أَرْسَلَ إِلَيَّ أَنْ آتِيَهُ فَأَتَيْتُ بَابَهُ فَسَلَّمْتُ ثَلَاثًا فَلِمَ يَرُدُّ عَلَيَّ أَحَدٌ فَرَجَعْتُ (ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَيَّ فَذَهَبْتُ) فَقَالَ: مَا مَنَعَكَ أَنْ تَأْتِيَنَا، قُلْتُ: إِنِّي أَتَيْتُكَ فَسَلَّمْتُ عَلَى بَابِكَ ثَلَاثًا فَلِمَ يَرُدُّوا عَلَيَّ فَرَجَعْتُ، وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: " إِذَا اسْتَأْذَنْ أَحَدُكُمْ ثَلَاثًا فَلِمَ يُؤْذَنَ لَهُ فَلْيَرْجِعْ، فَقَالَ عُمَرُ: أَقِمْ عَلَيْهِ الْبَيْتَةَ وَالْأَوْجَعْتُكَ، فَقَالَ أَبُو بَنْ كَعْبٍ: لَا يَقُومُ مَعَهُ إِلَّا أَصْبَعُ الْقَوْمِ، قَالَ أَبُو سَعِيدٍ قُلْتُ: أَنَا الْأَصْبَعُ، قَالَ: فَادْهَبْ بِهِ فَقُمْتُ فَأَتَيْتُ عُمَرَ فَقُلْتُ: قَدْ سَمِعْتُ النَّبِيَّ " يَقُولُ هَذَا. وَفِي رِوَايَةٍ فَجَاءَهُ أَبُو فُشَيْهَدٍ بِذَلِكَ وَقَالَ: يَا ابْنَ الْخَطَّابِ لَا تَكُونَنَّ عَبْدًا عَلَى أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ " قَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ إِمَّا سَمِعْتُ شَيْئًا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَتَشَبَّهَ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

4914. Абу Саъид розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Ансорларнинг мажлисларидан бир мажлисда ўтирган эдим. Ҳузуримизга Абу Мусо ташвишли ҳолда келди.

«Сенга нима бўлди?» дедик.

«Умар олдида боришимни сўраб одам юборган эди. Эшигининг олдида бориб уч марта салом бердим. Менга биров жавоб бермади. Ортимга қайтдим. (Кейин яна одам юборди. Олдида бордим.) Бас, у менга:

«Сени ҳузуримизга келишдан нима ман қилди?» деди.

«Мен ҳузурингга келдим. Эшигинг олдида уч марта салом бердим. Менга жавоб бермадилар. Шунинг учун қайтиб кетдим. Батаҳқиқ, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Қачон бирингиз уч марта изн сўрасю унга изн берилмаса, ортига қайтсин», деган эдилар», дедим.

Шунда Умар:

«Шу гапингга ҳужжат келтир! Бўлмаса, кунингни кўрсатаман!» деди.

Буни эшитиб Убай ибн Каъб:

«У билан бирга фақат қавмнинг энг кичиги боради», деди.

Абу Саъид айтади:

«Энг кичик менман», дедим.

«У билан сен бор!» деди.

Ўрнимдан туриб, Умарнинг олдида бордим ва:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу гапни айтганларини эшитганман», дедим.

Бошқа бир ривоятда:

«Бас, унинг олдида Убай бориб шу ҳақда гувоҳлик берди ва:

«Эй Ибн Хаттоб! Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларини азобловчи бўлма!» деди.

«Субҳаналлоҳи! Бир гапни эшитган эдим, шуни тасдиқлаб олмоқчи бўлдим, холос!» деди», дейилган.

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда энг муҳим ижтимоий одоблардан бири — бировнинг уйига киришда изн сўраш одоби ҳақида гап кетмоқда. Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анҳуни халифа Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу ўз ҳузурларига чорлаган эдилар. Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анҳу бу чорловга жавобан, халифанинг уйларига етиб борганлар. У киши эшик ортидан туриб Умар розияллоҳу анҳуга уч марта салом бердилар. Унга ҳеч ким изн бермаган эди, орқаларига қайтиб кетдилар. Бундан беҳабар Умар розияллоҳу анҳу яна одам юбориб:

«Нега чақирсам келмадинг?» деб сўради.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Сиздан бирортангиз уч марта салом берганда жавоб бўлмаса, ортига қайтсин», деганларини эшитган эдим», деди у.

Умар: «Ана шунга ҳужжат келтирасан, бўлмаса, кунингни кўрсатаман», деди.

Абу Мусо розияллоҳу анҳу ранглари оқарган ҳолда суҳбат қуриб ўтирган саҳобалар ҳузурига келди, улар унга:

«Сенга нима бўлди?» дедилар.

У киши бўлган воқеани айтиб: «Сизлардан бирортангиз (ушбу ҳадисни) эшитганмисиз?» дедилар.

«Ҳа, ҳаммамиз эшитганмиз», дедилар.

Мазкур суҳбатни бошқариб турган улкан саҳобий Убай ибн Каъб розияллоҳу анҳу:

«У билан бирга фақат қавмнинг энг кичиги боради», деди.

Шунда ушбу ҳадиси шарифнинг ривоят қилаётган саҳобий Абу Саъид Худрий розияллоҳу анҳу:

«Энг кичик менман», деди.

«У билан сен бор!» деди.

Ўрнимдан туриб, Умарнинг оддига бордим ва:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу гапни айтганларини эшитганман», дедим.

Бошқа бир ривоятда:

«Бас, унинг оддига Убай бориб шу ҳақда гувоҳлик берди ва:

«Эй Ибн Хаттоб! Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларини азобловчи бўлма!» деди.

«Субҳаналлоҳи! Бир гапни эшитган эдим, шуни тасдиқлаб олмоқчи бўлдим, холос!» деди», дейилган.

Албатта, бу ҳадисни ҳазрати Умарнинг ўзлари ҳам яхши билар эдилар. Лекин сиёсат учун, одамлар ҳадис ривоят қилишдек масъулиятли ишни осон санаб, эътиборсиз бўлмасликлари учун шундоқ қилганлар.

Шунинг учун ҳам ҳодиса бўлиб ўтгандан кейин Абу Мусо розияллоҳу анҳуга:

«Мен сени бирор нарсада муттаҳам қилмоқчи эмасман. Аммо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларида ўта аниқлик лозимлигини билдириб қўймоқчи бўлдим», деганлар.

Демак, бировнинг ҳузурига кириш учун изн сўрайдиган киши уч марта изн сўраши керак. Ўша вақтда уйлар ва масканлар ўзига хос хусусиятларга эга бўлган. Ташқаридан туриб салом берилса, эшитилган. Аммо ҳозирдаги уйлар ва масканлар ҳам ўзига хос хусусиятга эгадир. Ҳозирги уйларда кўнғироқ ва сўзлашма мосламалари бор. Ана ўшалар орқали уйда бор кишилар эшитадиган қилиб, уч марта чақириш керак. Агар жавоб берилмаса, изн сўровчи ортига қайтиши лозим. Мабодо, уй ичида одам борлиги билиниб турган чоғида ҳам жавоб бермаса, уларнинг бирор узри борлиги сабабли бўлади. Узи хоҳламаётган кишини мажбур қилиб чақириш одобдан эмас.

1915- وَاسْتَأْذَنَ رَجُلٌ عَلَى النَّبِيِّ ^{'''} وَهُوَ فِي بَيْتٍ فَقَالَ: أَلَنْجُ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ ^{'''} حَبَادِمِهِ: اخْبُرْجْ إِلَى هَذَا فَعَلَّمَهُ الاسْتِغْذَانَ فَقُلْ لَهُ قُلِ السَّلَامَ عَلَيْكُمْ أَأَدْخِلُ، فَسَمِعَهُ الرَّجُلُ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَأَدْخِلُ فَأَذِنَ لَهُ النَّبِيُّ ^{'''} فَدَخَلَ. رَوَاهُ أَصْحَابُ الشُّنَنِ.

4915. «Бир одам уй ичида турган Расулulloх соллаллоху алайҳи васалламнинг хузурларига кириш учун изн сўрамоқчи бўлиб:

«Кираверайми?!» деди.

Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам хизматчиларига:

«Анавининг олдида чиқиб, изн сўрашни ўргатгин, «Ассалому алайкум, кираверайми, десин», дедилар».

Бунни эшитиб турган ҳалиги одам: «Ассалому алайкум, кираверайми?» деди. Бас, Набий соллаллоху алайҳи васаллам унга изн бердилар ва у кирди».

«Сунан» эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, изн сўрашдан олдин салом бериш керак. Бўлмаса, изн сўраш одобига тўғри келмайди.

4916- وَقَالَ عُمَرُ: اسْتَأْذَنْتُ عَلَى النَّبِيِّ ^{'''} ثَلَاثًا فَأَذِنَ لِي.

4916. Умар розияллоху анху:

«Набий соллаллоху алайҳи васалламдан уч марта изн сўрадим. Бас, у зот менга изн бердилар», деди».

Шарҳ: Бундан биринчи ва иккинчи марта изн сўраганда жавоб бўлмаса, учинчи марта ҳам изн сўраш жоизлиги келиб чиқади.

4917- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ¹/₁₀₀ أَنَّ النَّبِيَّ ^{'''} نَهَاَهُمْ أَنْ يَطْرُقُوا النِّسَاءَ لَيْلًا قَبَالَ فَطَرَقَ رَجُلَانِ بَعْدَ نَهْيِ النَّبِيِّ ^{'''} فَوَجَدَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا. رَوَاهُمَا التِّرْمِذِيُّ.

4917. Ибн Аббос розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Хотинлар устига кечаси эшик қоқиб боришдан наҳйи қилдилар. Бу наҳйидан кейин икки киши кечаси эшик қоқиб борди ва уларнинг ҳар бири ўз аёли билан бегона эркакни топди».

Иккисини Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Исломда аёл киши ўзининг барча ясан-тусан ва зебу зийнатларини эри учун қилади. Эрига нокулай ҳолда, ўзига қарамасдан кўринмаслиги керак. Эр сафарга чиқиб, уйдан маълум муддатга кетганида, аёл ўзига қарамай қўйган бўлади. Шунинг учун аёлни нокулай ҳолатга қўймаслик унга ўзини ростлаб олиш имконини бериш мақсадида сафардан қайтган эр уйига хабар бермасдан, бирданига кечаси кириб бориши маслаҳат берилмайди.

Иккинчидан, уйга билдирмасдан кириб бориш аёлга ишончсизлик белгиси, уни пойлаш ҳисобланади. Бу эса, покиза аёл учун ўзига хос ихонат — хорлаш ҳисобланади.

Ишончсиз аёлни бошқа йўллар билан ҳам синаш мумкин. Аммо, ҳаммага маълум ҳолатда, яъни, сафардан қайтганда, олдин хабар бериб, кейин кириб бориш керак. Хабар келгандан кейин аёл киши ўзини тартибга солади. Эрининг кўзига хушҳол бўлиб кўриниш чораларини кўради. Уй-жойни саранжомлайди, эрига ёқадиган ҳолатга келтиради. Қувончли ва яхши бир ҳолатда уни кутиб олади.

Бу ишда ҳам шариатимиз аёлларнинг тарафини олган. Қуйидаги ривоятда ҳам худди шу

маъно таъкидланади:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам эр ўз аҳлига тўсатдан кечаси эшик қоқиб келишини хуш кўрмас эдилар».

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари ҳам сафардан қайтсалар, аввал хабар юборар эдилар, кейин масжидга кириб намоз ўқир, сўнгра уйга кирар эдилар. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Кечаси киришингиздан олдин, то сочи тўзиган тараниб олгунча, эри ғойиб бўлган устара ишлатиб олгунча муҳлат беринг», дедилар».

Ушбу ривоятда нима учун ғойиб эркак уйга қайтганда тўсатдан кирмаслиги керак эканлиги очиқ-ойдин айтилмоқда.

1. Соци тўзиган тараниб олгунча муҳлат бериш.

Эри йўқлигида, аввал ҳам айтиб ўтилганидек, аёл киши ўзига қарамай қўйган бўлади. Эрга бундоқ ҳолда кўриниш эса, уни хотинидан нафратлантириши турган гап. Ана шунинг олдини олиш учун олдин хабар бериб, кейин уйга кириш шариатга киритилган.

2. Эри ғойиб бўлган устара ишлатиб олгунча. Яъни, ўзидаги ҳаром тукларни кетказиб олгунча. Демак, хабар бериб, орқасидан дарҳол ўзи ҳам етиб бориш керак эмас. Балки, хабар етгандан кейин аёл кишига ўзини ва уй-жойни саришталаб олишига ҳам муҳлат бериш керак.

4918- عَنْ جَابِرٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فِي دَيْنٍ كَانَ عَلَى أَبِي فَيَدَقَّقْتُ الْبَابَ فَقَالَ: مِمَّنْ دَا؟ فَقُلْتُ: أَنَا، فَقَالَ: أَنَا أَنَا كَأَنَّهُ كَرِهَهَا. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ.

4918. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига отамнинг қарзи хусусида бориб эшикни тақиллатдим. Бас, у зот:

«Бу ким?» дедилар.

«Менман!» дедим.

У зот норози оҳангда:

«Мен, мен...» дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Мен, дейиш билан иш ойдинлашмайди. Унинг ўрнига мен фалончиман, деб ўзини аниқ танитиш лозим. Унда ўз исмини, кунасини ёки маълум сифатини айтилса, яхши бўлади.

4919- وَجَاءَ رَجُلٌ يَسْتَأْذِنُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَامَ عَلَى الْبَابِ مُسْتَقْبِلَ الْبَابِ فَخَرَجَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: هَكَذَا عَنْكَ وَهَكَذَا فَإِنَّمَا الْأَسْتِذَانُ مِنَ النَّظَرِ.

4919. Бир киши Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига изн сўраш учун келди ва эшик тўғрисида туриб олди. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг олдида чиқиб:

«Шундоқ турасанми? Бундоқ турма! Изн сўраш назар тушмаслиги учун жорий қилинган», дедилар».

Шарҳ: Шунинг учун изн сўровчи ҳовлига ёки хона ичига назари тушмайдиган бўлиб, эшикнинг ёнида туриши керак. Токи, ичкаридан эшик очилганда унинг назари уй эгаларининг ҳолига тушмасин.

4920- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَشَرٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَتَى بَابَ قَوْمٍ لَمْ يَسْتَقْبِلِ الْبَابَ مِنْ

تَلْقَاءَ وَجْهِهِ وَلَكِنْ مِنْ رُكْنِهِ الْأَيْمَنِ أَوْ الْأَيْسَرِ. رَوَاهُمَا أَبُو دَاوُدَ.

4920. Абдуллоҳ ибн Бишр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бир қавмнинг эшиги олдиға келсалар, эшикнинг тўғрисида эмас, балки унинг ўнг ёки чап тарафида турар эдилар.

Иккисини Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Ана шунда изн сўровчининг назари ичкарига тушмайди.

الإِذْنَ لِمَنْعِ النَّظَرِ

ИЗН СЎРАШ НАЗАРНИ МАН ҚИЛИШ УЧУН

4921- عَيْنِ سَبْهَلِ بْنِ سَعْدٍ ¹/₁₀₀ أَنَّ رَجُلًا اطَّلَعَ مِنْ جُحْرٍ فِي بَابِ رَسُولِ اللَّهِ - "وَمَعَ رَسُولِ اللَّهِ - "مَدْرَى يُرَجِّلُ بِهِ رَأْسَهُ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ - " : لَوْ أَعْلِمَ أَنَّكَ تَنْظُرُ طَعْنْتُ بِهِ فِي عَيْنِكَ إِنَّمَا جَعَلَ اللَّهُ الْإِذْنَ مِنْ أَجْلِ الْبَصَرِ. وَفِي رِوَايَةٍ: فَقَامَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ - "مِشَقَصٍ فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - "يَحْتَلِبُهُ لِيَطْعَنَهُ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

4921. Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Бир киши Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг эшикларидаги тиркишдан қаради. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қўлларида соч тарайдиган мидро ила турган эдилар. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Агар сени назар солиб турганингни билганимда буни икки кўзингга тиқиб олар эдим. Изн сўраш назар тушиши сабабидан жорий қилинган», дедилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам у томон мишқос ила турдилар ва сал бўлмаса уни Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам унга тўсатдан санчиб олгудай бўлганларини кўрдим», дейилган.

Тўртовлари ривоят қилинган.

Шарҳ: Мишқос — учи ингичка камон ўқи.

Ушбу ривоятда зикри келаётган Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хоналарига назар солмоқчи бўлган киши Ҳакам ибн Умайя бўлган.

Исломда нафақат бировнинг уйига рухсатсиз кириш, балки назар солиш ҳам таъқиқланади. Илгари эслатганимиздек, имом Абу Довуд ривоят қилган ҳадисда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким бир қавмнинг ҳовлисиға уларнинг изнисиз қараса, бас, улар унинг кўзини ўйиб олсалар, хун тўламайдилар», деганлар.

Ушбу икки ҳадиси шарифдан Исломда шахснинг дахлсизлиги ниҳоятда юқори даражада ҳимоя қилиниши кўриниб турибди. Бировнинг уйига рухсатсиз кириб бориш у ёқда турсин, рухсатсиз қараш, кўз ташлаш ҳам мумкин эмас. Чунки кўз ташлаган одам ичкарида уй эгаларини ҳар хил ҳолатда кўриши, бошқалардан сир тутган нарсаларидан воқиф бўлиб қолиши мумкин.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бировнинг ҳовлисиға рухсатсиз назар солган одамнинг кўзини ўйиб олса, уй эгаси хун бермаслиги ҳақидаги гаплари эса, бировнинг ҳовлисиға изнсиз қараган одам катта жиноят қилганидан дарак беради. Одатда, бировнинг кўзига зарар етказган одамдан қасос олинади. Яъни, унинг ҳам кўзига зарар етказилади ёки хун ундирилади. Фақат тажовузкор тажовуз қилган пайтда ўзини ҳимоя этиб

кўзини ўйиб олган бўлса, унда хун тўламаслиги мумкин. Бу масалада бировнинг ҳовлисига изнсиз қараган хиёнаткор кўзни тажовузкор ҳисоб қилингандир.

Уламоларимиз назар солишга оид ҳукмни эшитишга, қулоқ солишга ҳам қиёс қилганлар. Яъни, бировнинг ҳовлисига, мактубига изнсиз назар солиш қанчалик ҳаром бўлса, ўша ҳовли ва уйдаги овозларга, гап-сўзларга яширинча қулоқ солиш ҳам шунчалик ҳаромдир.

4922- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: رَسُولُ الرَّجُلِ إِلَى الرَّجُلِ إِذْنُهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالبُخَارِيُّ.

4922. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Кишининг расули - чакириб келиш учун юборган одами унинг изнидир», дедилар».

Абу Довуд ва Бухорий ривоят қилишган.

Шарҳ: Бир одам бошқа бировни чакириб келиш учун бирор кишини юборган бўлса, ўша хизматчи изн ўрнига ўтади. Яъни, у бошлаб кирса, ҳалиги одам изн сўрашига ҳожат йўқ.

4923- عَنْ الْعِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ $\frac{1}{100}$ قَالَ: نَزَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ بِحَيِّرٍ وَكَانَ صَبَاحُ حَيِّرٍ مَبَارِدًا مُنْكَرًا فَحَا لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ أَلَكُمُ أَنْ تَذَبْحُوا حُمْرَنَا وَتَبَاكُلُوا ثَمَرَنَا وَتَضْرِبُوا نِسَاءَنَا فَغَضِبَ النَّبِيُّ ﷺ وَقَالَ: يَا ابْنَ عَوْفٍ ارْكَبْ فَرَسَكَ ثُمَّ نَادِ أَلَا إِنَّ الْجَنَّةَ لَا تَحِلُّ إِلَّا لِمُؤْمِنٍ وَأَنْ اجْتَمِعُوا لِلصَّلَاةِ قَالَ فَاجْتَمَعُوا ثُمَّ صَلَّى بِهِمُ النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ قَامَ فَقَالَ: أَيَحْسِبُ أَحَدُكُمْ مُتَّكِئًا عَلَى أَرِيكَتِهِ قَبْدَ يَطُشُّ أَنَّ اللَّهَ لَمْ يُحِبِّمْ شَيْئًا إِلَّا مَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ. أَلَا وَإِنِّي وَاللَّهِ قَدْ وَعَظْتُ وَأَمَرْتُ وَنَهَيْتُ عَنْ أَشْيَاءَ إِنَّهَا لَمِثْلُ الْقُرْآنِ أَوْ أَكْثَرُ وَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يُخَلِّ لَكُمْ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتَ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا بِإِذْنٍ وَلَا ضَرْبَ نِسَائِهِمْ وَلَا أَكْلَ ثَمَرِهِمْ إِذَا أَعْطَوْكُمُ النَّذِي عَلَيْهِمْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

4923. Ирбоз ибн Сория розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга Хайбарга тушдик. Хайбарнинг ҳокими ўзбошимча ва жабрчи эди. Бас, у Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Эй Мухаммад! Сизларга эшакларимизни сўйишга, меваларимизни ейишга ва хотинларимизни уришга ижозат берилганми?!» деди.

Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ғазаблари чиқди ва:

«Эй Ибн Авф! Отингга мин. Сўнгга «Огоҳ бўлинглар! Албатта, жаннат мўминдан ўзгага ҳалол бўлмас! Намозга тўпланинглар!» деб нидо қил!» дедилар.

Одамлар жамландилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам улар билан намоз ўқидилар ва кейин ўринларидан туриб:

«Сизлардан бирингиз ўз ором сўрисида ёнбошлаган ҳолида Аллоҳ ушбу Қуръондагидан бошқа нарсани ҳаром қилгани йўқ деб гумон қиладими?! Огоҳ бўлинглар! Аллоҳга қасамки, албатта, мен ваъз қилдим, амр қилдим ва бир қанча нарсалардан наҳий қилдим. Албатта, улар Қуръон мислича ёки кўпроқдир. Албатта, Аллоҳ таоло сизларга, агар улар ўз зиммаларидаги нарсани адо этган бўлсалар, аҳли китобнинг уйига изнсиз киришингизни, Шунингдек, уларнинг аёлларини уришингизни ва меваларини ейишингизни ҳам ҳалол қилмаган!» дедилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Одатда, ҳукмрон тараф аъзолари ўз ҳукмлари остида яшаётган озчиликни ташкил қилувчи тоифаларга нисбатан паст назар билан муомала қилишни хуш кўрадилар. Эҳтимол,

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга Хайбарга борган баъзи саҳобаи киромлар ҳаёлидан ҳам мана шу фикр ўтган ва улар Қуръонда ман қилинмаган ишни қилаверсак бўлса керак деган ҳаёл ила хайбарлик яҳудийларнинг баъзи эшакларини сўйган, меваларини еган ва аёлларини урган кўринади. Шунинг учун ҳам Хайбарнинг бошлиғи Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб: «Эй Муҳаммад! Сизларга эшакларимизни сўйишга, меваларимизни ейишга ва хотинларимизни уришга ижозат берилганми?!» деган саволни берди.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам гап нима ҳақида кетаётганини дарҳол пайқадилар. Баъзи мусулмонларнинг қилган номаъқул ишларидан у зотнинг ғазаблари чиқди ва Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳуга: «Огоҳ бўлинглар! Албатта, жаннат мўминдан ўзгага ҳалол бўлмас! Намозга тўпланинглар!» деб нидо қилишни амр қилдилар. Одамлар жамландилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга имом бўлиб намоз ўқидилар ва кейин ўринларидан туриб:

«Сизлардан бирингиз ўз ором сўрисида ёнбошлаган ҳолида Аллоҳ ушбу Қуръондагидан бошқа нарсани ҳаром қилгани йўқ деб гумон қиладими?! Огоҳ бўлинглар! Аллоҳга қасамки, албатта, мен ваъз қилдим, амр қилдим ва бир қанча нарсалардан наҳйи қилдим. Албатта, улар Қуръон мислича ёки кўпроқдир. Албатта, Аллоҳ таоло сизларга, агар улар ўз зиммаларидаги нарсани адо этган бўлсалар, аҳли китобнинг уйига изнсиз киришингизни, Шунингдек, уларнинг аёлларини уришингизни ва меваларини ейишингизни ҳам ҳалол қилмаган!» дедилар».

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу гапларидан жуда кўп ҳукм келиб чиқади:

1. Ҳаром қилинган нарсалар фақатгина Қуръонда бўлиб қолмай, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларида ҳам бўлиши.

2. Фақат Қуръонга амал қилиш керак деб суннатни инкор қилувчиларнинг гапи асоссиз экани.

3. Расулulloҳнинг суннатларида Қуръони Каримдагича ёки ундан ҳам кўпроқ ҳукмлар келгани.

4. Ўз бурчини адо этиб турган зиммийларнинг уйларига мусулмонларнинг изнсиз киришлари мумкин эмаслиги.

5. Ўз бурчини адо этиб турган зиммийларнинг аёлларини уриш мумкин эмаслиги.

6. Ўз бурчини адо этиб турган зиммийларнинг меваларини ўзбошимчалик билан олиб емоқ мумкин эмаслиги.

Албатта, бу ҳукмларда Исломнинг инсон ҳуқуқларини, у ким бўлишдан қатъи назар, ҳимоя қилиши ёрқин равишда кўриниб турибди. Хайбар яҳудийлари мусулмонларга қарши жуда кўп ёмонлик ва хиёнатлар қилишгани маълум ва машҳур. Шунга қарамай, улар туфайли барча зиммийларга фойдали бўлган ҳукмлар жорий қилинди.

4924- عَيْنُ عَبْدِ اللَّهِ $\frac{1}{100}$ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ: " : إِذْنُكَ عَلَيَّ أَنْ يُرْفَعَ الْحِجَابُ وَأَنْ تَسْمَعَ

سَوَادِي حَتَّى أَنْهَأَكَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

4924. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга: «Сенинг менинг ҳузуримга киришга изнинг парданинг кўтарилоғи ва шарпамни эшитмоғинг. Бу то сени наҳйи қилмагунимча», дедилар».

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Бундан баъзи хос кишилар учун ҳар сафар изн сўрайвериш ўрнига маълум аломатларни изн белгиси қилиб қўйиш мумкинлиги келиб чиқади.

يهدر دم الناظر بدون إذن

ИЗНСИЗ НАЗАР СОЛГАННИНГ ҚОНИ ҲАЛОЛ

4925- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنِ اطَّلَعَ فِي بَيْتِ قَوْمٍ بِغَيْرِ إِذْنِهِمْ فَقَبِدَ حِلَّ لَهُمْ أَنْ يَفْقَهُوا عَيْنَهُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

4925. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким бир қавмнинг уй ичига уларнинг изнсиз назар солса, батаҳқиқ, уларга унинг кўзини ўйиб олиш ҳалол бўлади», дедилар».

Муслим ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳукм ҳам Ислом инсон дахлсизлигини таъминлашга қанчалар катта эътибор берганини кўрсатиб турибди. Инсон ўзини энг эркин сезадиган жой унинг уйидир. У ўз уйида бошқанинг назаридан ва қулоғидан хавфсирамай яшамоғи лозим. Акс ҳолда, унинг уйидаги роҳати тўлиқ бўлмайди. Бундоқ эминликни таъминлаш учун ушбу ҳадиси шарифдаги каби шиддатли қонунлар керак бўлади.

4926- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَوْ أَنَّ رَجُلًا اطَّلَعَ عَلَيْكَ بِغَيْرِ إِذْنٍ فَخَبَدَفْتَهُ بِحَصْبَةٍ فَقَبَاتَ عَيْنَهُ مَا كَانَ عَلَيْكَ مِنْ جُنَاحٍ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَحْمَدُ.

4926. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Агар бирор киши сенинг устингдан изнсиз кузатиб турсаю сен майда тош отиб, унинг кўзини чиқарсанг, сенга гуноҳ бўлмайди», дедилар».

Муслим ва Аҳмад ривоят қилишган.

4927- عَنْ أَبِي ذَرٍّ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنِ كَشَفَ سِتْرًا فَأَدْخَلَ بَصَرَهُ فِي الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ يُؤْذَنَ لَهُ فَرَأَى عَوْرَةَ أَهْلِهِ فَقَدْ أَتَى حَدًّا لَا يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَأْتِيَهُ لَوْ أَنَّهُ حِينَ أَدْخَلَ بَصَرَهُ اسْتَقْبَلَهُ رَجُلٌ فَقَبَا عَيْنَيْهِ مَا عَيَّرْتُ عَلَيْهِ وَإِنْ مَرَّ الرَّجُلُ عَلَى بَابٍ لَا سِتْرَ لَهُ غَيْرِ- مُغْلِقٍ فَتَنَظَّرَ فَلَا خَطِيئَةَ عَلَيْهِ إِلَّا مَا الْخَطِيئَةُ عَلَى أَهْلِ الْبَيْتِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

4927. Абу Зарр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким пардани очиб, унга изн берилишидан олдин ичкарига кўз тикса ва уй аҳлининг авратини кўрса, ўзига ҳалол бўлмаган чегарани бузган бўлади. Агар у ичкарига кўз тиккан пайтда қаршисидан бир киши чиқиб унинг кўзини ўйиб олса, мен қарши эмасман.

Агар бир киши ёпилмаган пардасиз эшик олдидан ўтаётиб назар солса, унга гуноҳ ёзилмас. Гуноҳ уй аҳлига бўлади», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Чунки ҳар бир уй аҳли ўзини ўзи сатр қилиш мажбуриятида. Эътиборсизлик қилиб уйини очик-сочиқ ҳолда қолдирмаслиги лозим.

يجوز النظر للحاجة

ҲОЖАТ УЧУН НАЗАР СОЛСА, ЖОИЗ

4928- عَنْ جَابِرٍ $\frac{1}{100}$ أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ اسْتَأْذَنَتِ النَّبِيَّ ^{'''} فِي الْحِمَامَةِ فَأَمَرَ أَبَا طَيْبَةَ أَنْ يَحْجُمَهَا قَبَالَ: حَسِبْتُ أَنَّهُ كَانَ أَخَاهَا مِنَ الرِّضَاعَةِ أَوْ غُلَامًا لَمْ يَحْتَلِمَ.

4928. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Умму Салама Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан қон олдириш ҳақида изн сўради. Бас, у зот Абу Тийбага ундан қон олишга амр қилдилар. Менинг билишимча, у анинг эмикдош акаси ёки балоғатга етмаган болача эди».

Шарҳ: Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжаи мутоҳҳараларидан бирлари бўлмиш Умму Салама онамиз розияллоҳу анҳо бемор бўлиб қолганларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан қон олдиришга изн сўраганлар. Шунда у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Тийба куняли, Нофеъ исмли, Бани Ҳориса қабиласининг мавлоси бўлган кишига Умму Салама онамиздан қон олиб қўйишга амр қилганлар. Ушбу ҳадиси шарифнинг ровийларининг билишларича, Абу Тийба Умму Салама розияллоҳу анҳонинг эмикдош акаси ёки балоғат ёшига етмаган ёш бола бўлган. Уламоларимиз, агар ундок бўлмаганида ҳам Абу Тийба Умму Салама розияллоҳу анҳодан қон олса бўлаверар эди, чунки зарурат юзасидан шариат бунга изн беради, дейдилар.

4929- عَنِ أَنَسٍ $\frac{1}{100}$ أَنَّ النَّبِيَّ ^{'''} أَتَى فَاطِمَةَ بَعْبِدِ كَبَانَ قَيْدَ وَهَبِهِ لَهَا قَبَالَ: وَعَلَى فَاطِمَةَ ثَوْبٌ إِذَا قَنَعَتْ بِهِ رَأْسَهَا لَمْ يَبْلُغْ رِجْلَيْهَا وَإِذَا غَطَّتْ بِهِ رِجْلَيْهَا لَمْ يَبْلُغْ رَأْسَهَا فَلَمَّا رَأَى النَّبِيُّ ^{'''} مَا تَلْقَى قَبَالَ: إِنَّهُ لَيْسَ عَلَيْكَ بَأْسٌ إِنَّمَا هُوَ أَبُوكَ وَغُلَامُكَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

4929. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Фотиманинг олдига унга ўзлари ҳадя қилган қулни олиб келдилар. Фотиманинг устида бир кийим бўлиб у билан бошини тўсса, икки оёғи очилиб қолар, икки оёғини тўсса, бошига етмай қолар эди. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг ўнғайсизлигини кўрганларидан кейин:

«Ҳечқиси йўқ. У сенинг отанг ёки ғуломингдир», дедилар».

Иккисини Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Баъзибир тарафлар ушбу ҳадиси шарифни ҳужжат қилиб, қул ўзининг хожаойимига назар солса бўлади, деганлар. Аммо жумҳур уламо қул ҳам бошқа ажнабий эркак каби бўлади. Хожаойими ундан қочиши лозим, деганлар. Чунки қул озод бўлганидан кейин хожаойимига уйланса бўлади. Иккинчи қавлга биноан ушбу ҳадиси шариф Фотима онамиз розияллоҳу анҳога хос бўлади.

4930- عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كُنْتُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ^{'''} وَعِنْدَهُ مَيْمُونَةُ فَأَقْبَلَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ وَذَلِكَ بَعْدَ أَنْ أَمَرْنَا بِالْحِجَابِ فَقَالَ النَّبِيُّ ^{'''}: احْتَجِبَا مِنْهُ فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَيْسَ أَعْمَى لَا يُبْصِرُنَا وَلَا يَعْرِفُنَا فَقَالَ: أَفَعَمَيَاوَانِ أَنْتُمَا أَلَسْتُمَا تُبْصِرَانِهِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

4930. Умму Салама розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида эдим. У зотнинг ҳузурларида Маймуна ҳам бор эди. Ибн Умму Мактум келиб қолди. Бу бизга ҳижоб амр бўлгандан кейин эди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ундан ҳижобланинглар!» дедилар.

«Эй Расулуллоҳ, у кўр-ку, бизни кўрмайди ҳам, билмайдими ҳам», дедик.

«Икковингиз ҳам кўрмисиз?! Уни кўрмаяпсизларми?!» дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Бундан аёл киши ҳам эркакка қараши жоиз эмаслиги чиқади. Бу ҳақда батафсил маълумот аврат масаласида баён қилинган. Шу билан бирга, бу ҳукм ҳижобга амр қилинган Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг азвожи мутоҳҳараларига хос бўлиши ҳам мумкин.

4931- عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ الْأَنْصَارِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ لِلنِّسَاءِ: اسْتَأْخِرْنَ فَإِنَّهُ لَيْسَ لَكُنَّ أَنْ تَحْقُقْنَ الطَّرِيقَ عَلَيْكُنَّ بِحَاقَاتِ الطَّرِيقِ فَكَانَتِ الْمَرْأَةُ تَلْصُقُ بِالْجِدَارِ حَتَّى إِنَّ نَوْبَهَا لَيَتَعَلَّقُ بِالْجِدَارِ مِنْ لُصُوقِهَا بِهِ.

4931. Абу Усайд ал-Ансорий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«У киши Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёлларга: «Орқага ўтинглар! Йўлнинг ўртасидан юрманглар! Йўлнинг четини лозим тутинглар!» деганларини эшитдим. Бас, аёл киши деворга яқин юрганидан кийими деворга ишқаладиган бўлди».

Шарҳ: Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ривоятдаги гапларни масжиддан чиққан одамлар аёллар билан кўчада аралашиб кетганларини кўрганларида айтганлар. Мусулмонлик одоби бўйича эркак ва аёллар аралаш-куралаш бўлиб кетишлари яхши эмас. Балки ҳар ким ўзини билгани ва ўзига яраша ҳаракат қилгани яхши. Шунинг учун барча оммавий маконларда аёлларга алоҳида жойлар ажратилади. Муслима аёл кўчада юрганида барчанинг эътиборини тортиб, ўзига қаратадиган бўлмаслиги лозим. Балки камтарлик ила ўзини сақлаб юргани афзал бўлади. Шунингдек, ушбу таълимотлардан келиб чикиб, ҳозирги кунларда ҳам муслима аёлларга мусулмон давлатларда алоҳида имтиёзлар яратилган. Мисол учун, навбат кутиш ҳар қанча оғир бўлса ҳам муслима аёлларга навбатдан ташқари хизмат кўрсатилади. Жамоатчилик нақлиётларидан ҳам аёллар учун алоҳида жойлар ажратилган ва ҳоказо.

4932- وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ $\frac{1}{100}$ نَهَى النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يَمْشِيَ الرَّجُلُ بَيْنَ الْمَرْأَتَيْنِ. رَوَاهُمَا أَبُو دَاوُدَ.

4932. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам эр киши икки аёлнинг орасида юришидан наҳйи қилдилар».

Иккисини Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Бунда ҳам номаҳрам эркак-аёлларнинг аралашиб кетишлари бор.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, номаҳрам эркак ва аёллар иложи борида бир-бирларидан узоқда бўлишга ҳаракат қилишлари лозим. Аксинча, фитна чиқиши бор. Фақат алоҳида ҳолатларда истисно тариқасида, номаҳрамга назар солишга рухсат берилган. Бу ҳам ҳожат доирасидан ташқарига чиқмаслиги керак. Мисол учун, аёл табибалар ожиз бўлган пайтда эркак табиб номаҳрам аёлнинг дардли жойига назар солиб даволаши мумкин. Шунингдек, гувоҳлик бериш ва муомала чоғида юзига назар солиш мумкин. Уйланишни хоҳлаган одамга ҳам ўзи совчи қўйган шахснинг юзи ва икки кафтига назар солишига рухсат берилган.

حديث في الحمام

ҲАММОМ ҲАҚИДАГИ ҲАДИС

4933- عَنْ جَابِرٍ 100 عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ كَبَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَدْخُلُ الْحَمَّامَ بِغَيْرِ إِزَارٍ، وَمِنْ كَبَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُدْخِلُ حَلِيلَتَهُ الْحَمَّامَ، وَمِنْ كَبَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَجْلِسُ عَلَى مَائِدَةٍ يُدَارُ عَلَيْهَا بِالْحَمْرِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَالْحَاكِمُ.

4933. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирган бўлса, ҳаммомга иштонсиз кирмасин. Ким Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирган бўлса, жуфти ҳалолини ҳаммомга киритмасин. Ким Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирган бўлса, хамр айлангириб турилган дастурхон атрофида ўтирмасин», дедилар».

Термизий ва Ҳоким ривоят қилишган.

Шарҳ: Умумий ҳаммомларга кирадиган эркаклар риоя қилиши лозим бўлган энг муҳим ишлардан бири авратини беркитиб турадиган изори ёки иштони бўлишидир.

Мусулмон киши ўз аёлини умумий ҳаммомларга боришига йўл қўймай, ўз уйига ҳаммом куриб бериши керак. Чунки умумий ҳаммомга боришда ўзини билган аёлларга катта қийинчилик бор ва у ерда турли фитналар содир бўлиши эҳтимоли кучли.

Маст қилувчи ичимликлар тортиладиган дастурхон атрофида ўтиришнинг ўзи катта гуноҳ эканлигини ҳамма яхши билади.

الفصل الثاني في السلام

ИККИНЧИ ФАСЛ

САЛОМ ҲАҚИДА

قَالَ اللهُ تَعَالَى: يَنْجَحُ مَنْ نِيَّ بَحْ بَخْ بِمِ بِي بِي تَج تَح تَخ تَم تِي

Аллоҳ Аллоҳ таоло:

«Қачонки сизга бир саломлашиш ила салом берилса, сиз ундан кўра яхшироқ алик олинг ёки худди ўзидек жавоб беринг. Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсанинг ҳисобини олувчи Зотдир», деган (Нисо, 86).

Шарҳ: Ҳар бир қавм, ҳар бир халқ, ҳар бир миллатнинг ўзига хос саломлашиш услуби бор. Саломлашиш услуби ва иборалари ҳамда одатлари ўша халқнинг қандай халқ эканлигидан дарак бериб туради. Исломдаги саломлашиш энг гўзал ва энг маъноли саломлашишдир. Исломда таниган ва танимаганга салом бериш суннатдир. Саломга алик олиш эса, вожибдир.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан: «Қайси амал энг яхши амалдир?» деб сўралганда, у зот: «Таниган ва танимаган одамингга таом ва салом бермоғинг», деб жавоб берганлар.

Ушбу ояти каримада саломлашишнинг аҳамиятли нарса экани таъкидланиб, берилган саломга ундан кўра яхшироқ ёки ўзига баробар жавоб беришга амр этилмоқда. Бу амрга

Ибн Жарир қилган ривоятда Салмон Форсий розияллоху анху қуйидагиларни айтганлар:
«Бир одам Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам олдиларига келиб:
«Ассалому алайка, йа Расулуллох», деди.
Расулуллох соллаллоху алайҳи васаллам у одамга:
«Ва алайкассалому ва роҳматуллоҳи», дедилар.
Кейин бошқа бир одам келиб:
«Ассалому алайка, йа Расулаллоҳи ва роҳматуллоҳи», деди.
Расулуллох соллаллоху алайҳи васаллам унга:
«Ва алайкассалому ва роҳматуллоҳи ва барокатуху», дедилар.
Сўнгра яна бошқа бир одам келиб:
«Ассалому алайка, йа Расулаллоҳи ва роҳматуллоҳи ва барокатуху», деди.
Расулуллох соллаллоху алайҳи васаллам унга:
«Ва алайкассалому ва роҳматуллоҳи ва барокатуху», дедилар.
Шунда у одам:
«Эй Аллоҳнинг Расули, отам ҳам, онам ҳам сизга қурбон бўлсин, ҳузурингизга фалончи-
фалончилар келиб салом бердилар. Сиз уларга мenden кўра яхшироқ жавоб бердингиз?» деб
сўради.

«Сен менга ҳеч нарсани қўймадинг. Аллоҳ: «Қачонки сизга бир саломлашиш ила салом берилса, сиз ундан кўра яхшироқ алик олинг ёки ўзидек жавоб беринг», деган. Сенга ўзидек жавоб бердиқ дедилар».

«Батаҳқиқ, элчиларимиз Иброҳимга хушхабар келтирдилар. Улар: «Салом», дедилар. У: «Салом», деди. Ва кўп ўтмай қовурилган бузоқ келтирди», деган (Ҳуд, 69).

Ўша пайтда Иброҳим алайҳиссалом ўзлари туғилган Ироқнинг Калдонийлар еридан хижрат қилиб, саҳрода Канъонийлар заминида яшаб турган эдилар.

Фаришталар Иброҳим алайҳиссаломга қанақа хушхабар келтиргани кейинроқ, ўз ўрнида зикр қилинади. Фаришталар келиб Иброҳим алайҳиссаломга:

Ёш, хушрӯй йигитлар сувратида, меҳмонга ўхшаб келган шахсларнинг фаришталар эканлигидан беҳабар Иброҳим алайҳиссалом уларнинг саломига алиқ олдилар.

Саломлашиб бўлгач, меҳмонлар ўтирдилар. Иброҳим алайҳиссалом эса:

Яъни, қиздирилган тошда пишган семиз бузоқ гўштини олиб келиб, дастурхонга қўйдилар.

وَقَالَ تَعَالَى: لَنْ تَثْبُتَ بَيْنَ يَدَيْهِ قِفْ

Аллоҳ таоло:

«Улар учун у ерда мевалар бордир. Улар учун у ерда истаган нарсалари бордир. Раҳийм бўлган Зот Роббдан «Салом» сўзи бордир», деган (57-58).

Шарҳ: Жаннат аҳли учун жаннатда турли хил мевалар бордир. Улардан хоҳлаганларича еб, маза қиладилар. Аҳли жаннатлар нимани истасалар, жаннатда ўша нарса бордир. Кўнгиллари исташи билан олдиларида мухайё бўлади. Яна уларга:

«Раҳийм бўлган Зот Роббдан «Салом» сўзи бордир».

Шунча нозу неъмат, роҳат-фароғат, шавку завқнинг устига ўзлари учун ниҳоятда раҳмли бўлган Зот Роббилари Аллоҳ таоло томонидан «Салом» ҳам келади. Бу эса, энг юқори даражадаги тақдирлашдир.

Аллоҳ таоло Юнус сурасида аҳли жаннат ҳақида:

«У ердаги дуолари: «Эй бор Худоё, Сени поклаб ёд этамиз»дир. У ердаги саломлашишлари «ассалом»дир. Охирги дуолари эса: «Оламларнинг Робби Аллоҳга ҳамд бўлсин»дир», деган (10-оят).

Иймон ўз соҳибини яхшиликларга бошлаши зарур. Соҳибини яхшиликларга бошлаган иймонгина иймон ҳисобланади. Бошқаси иймон эмас. Иймонга келиб, яхши амаллар қилганларни эса, Аллоҳ таолонинг Ўзи доимо ҳидоятга йўллаб туради.

«Албатта, иймон келтирганлар ва яхши амаллар қилганларни Роббилари иймонлари сабабли ҳидоятга бошлайдир».

Улар ана ўша ҳидоят, иймон ва яхшиликлари туфайли жаннатга кирадилар.

«Наъим жаннатларидалар, остларидан анҳорлар оқиб турадир».

Ҳол-аҳволлари яхши бўлганидан, оғизларидан ҳам доимо яхши дуолар чиқади. Уларнинг дуоси - чақириғи ўзларини шу даражага етказган Роббиларини поклаб ёд этишдир:

«У ердаги дуолари: «Эй бор Худоё, Сени поклаб ёд этамиз»дир».

Ундок саодатманд бандаларнинг жаннатдаги бир-бирлари билан сўрашишлари ҳам ўзига хосдир:

«У ердаги саломлашишлари «ассалом»дир».

Иймон келтирганлари ва амали солиҳ қилганлари учун Роббиларининг ҳидоятига ва жаннати наъимга сазовор бўлган саодатманд бандаларнинг, **«Охирги дуолари эса: «Оламларнинг Робби Аллоҳга ҳамд бўлсин»дир».**

Демак, аҳли жаннатнинг жаннатдаги саломлашишлари ҳам «ассалом»дир.

4934 – عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ ¹/₁₀₀ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا وَلَا

تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا أَفَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى أَمْرٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ أَفْشَوْا السَّيْلَامَ بَيْنَكُمْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَمُسْلِمٌ.

4934. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Жоним кўлида бўлган Зот ила қасамки, мўмин бўлмагунингизча жаннатга кирмассиз. Ўзаро муҳаббат қилмагунингизча мўмин бўлмассиз. Сизни қачон (амал) қилсангиз ўзаро муҳаббат қиладиган бўладиганингиз амалга далолат қилайми? Орангизда саломни кенг таратинг», дедилар».

Абу Довуд, Термизий ва Муслим ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда «саломлашиш»нинг улкан аҳамияти баён этилмоқда. Салом бериш билан бошланадиган хайрли ишнинг охири жаннатга кириш билан ниҳояланиши айтилмоқда. Ўзаро бир-бирлари билан саломлашиб юрган кишилар бир-бирларига муҳаббат ҳосил қиладилар. Ўзаро саломлашиб, ўзаро муҳаббатда юрган кишилар эса, мўмин бўладилар. Ўзаро саломлашиб, ўзаро муҳаббатда юрган мўминлар эса, жаннатга кирадилар. Шунинг ўзидан ҳам саломнинг қанчалар аҳамиятли нарса эканини билиб олса бўлади.

4935- عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ $\frac{1}{100}$ أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ فَرَدَّ عَلَيْهِ ثُمَّ جَلَسَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: "عَشِيرٌ، ثُمَّ جَاءَ آخِرُ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ- فَرَدَّ عَلَيْهِ فَجَلَسَ فَقَالَ: عَشْرُونَ، ثُمَّ جَاءَ آخِرُ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ فَرَدَّ عَلَيْهِ فَجَلَسَ فَقَالَ ثَلَاثُونَ.

4935. Имрон ибн Хусойн розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Бир одам Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг олдиларига келиб:

«Ассалому алайкум», деди.

У зот алик олдилар. Ҳалиги одам ўтирди.

Сўнгра Расулуллох соллаллоху алайҳи васаллам:

«Ўнта», дедилар.

Кейин бошқа бири келиб:

«Ассалому алайкум ва роҳматуллоҳи», деди.

У зот алик олдилар. Ҳалиги одам ўтирди.

Сўнгра у зот:

«Иигирмата», дедилар.

Кейин бошқа бири келиб:

«Ассалому алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуху», деди.

У зот алик олдилар. Ҳалиги одам ўтирди.

Сўнгра у зот:

«Уттизта», дедилар».

Шарҳ: Бундан саломни тўлиқ айтган ва аликнинг тўлиқ қайтарган кишилар савобни тўлиқ олиши келиб чиқади. Ким салом беришдан тўлиқ савоб олишни истаса, «Ассалому алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуху» деб тўлиқ салом берсин.

4936- عَنْ أَبِي أُمَامَةَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ أَوَّلَى النَّاسِ بِإِلَهِ مِنْ بَدَأَهُمْ بِالسَّلَامِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

4936. Абу Умома розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Одамларнинг Аллоҳга энг яқини уларга энг аввал салом берганидир», дедилар».

Иккисини Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифга амал қилароқ кишиларга аввал салом беришга одатланмоқ лозим. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам ҳам ҳаммадан олдин салом берар эдилар. Саҳобаи киромлар пойлаб туриб ҳам у зотдан аввал салом беришга улгурмай қолар эдилар.

4937- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: اعْبُدُوا الرَّحْمَنَ وَأَطِعُوا الطَّعَامَ وَأَفْشُوا السَّلَامَ تَبْدُخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

4937. Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Роҳманга ибодат қилинглар! Саломни тарқатинглар! Жаннатга салом ила кирурсизлар», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда зикр қилинган икки ишга одатланган кишилар ўзлари жаннатга киришлари учун лозим бўлган икки омилни касб қилган бўлар эканлар.

السلام قبل الكلام والسلام على الأهل

АВВАЛ САЛОМ, КЕЙИН КАЛОМ ВА АҲЛГА САЛОМ БЕРИШ

4938- عَنْ جَابِرٍ 100 عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: السَّلَامُ قَبْلَ الْكَلَامِ.

4938. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Аввал салом, кейин калом», дедилар».

Шарҳ: Чунки салом омонлик ва тинчликдир. Аввал омонлик ва тинчликни эълон қилиб, сўнг гап бошлаш лозим. Шунинг учун танигану танимаган ҳар бир кишига гапиришдан аввал салом бермоқ исломий одобнинг ажралмас қисмидир.

4939- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا تَدْعُوا أَحَدًا إِلَى الطَّعَامِ حَتَّى يُسَلِّمَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

4939. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Салом бермагунича бировни таомга даъват қилманг», дедилар».

Иккисини Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Чунки салом мартабада таомдан устун туради.

4940- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ 100 عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: يُسَبِّحُ الرَّكَّابُ عَلَى الْمَاشِي وَالْمَاشِي عَلَى الْقَاعِدِ وَالْقَلِيلُ عَلَى الْكَثِيرِ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

4940. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Отлиқ пиёдага, пиёда ўтирганга ва оз кўпга салом беради», дедилар».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда одоб бўйича ким кимга аввал салом бериши ҳақида сўз кетмоқда. Демак, маркабга миниб олган одам пиёда кетаётган одамга салом бериши керак. Тик юриб кетаётган одам ўтирган одамга салом бермоғи лозим. Озчилик кўпчиликка салом бермоғи керак.

4941- عَنْ أَنَسٍ 100 قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَا بُنَيَّ إِذَا دَخَلْتَ عَلَى أَهْلِكَ فَسَلِّمْ يَكُنْ بَرَكَةً عَلَيْكَ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

4941. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам менга:

«Эй болам! Қачон аҳлинг олдига кирсанг салом бер. У сенга ҳам, аҳли байтингга ҳам барака бўладир», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ўз уйига кираётган киши ўзининг аҳли байтига ёки ўзига салом бериши лозимлиги Қуръони Каримда ҳам зикр қилинган.

Аллоҳ таоло Нур сурасида:

«Уйларга кирган чоғингизда ўзларингизга Аллоҳдан бўлган покиза ва муборак

табрик ила салом беринглар. Аллоҳ сизларга оятларни ана шундай баён қилур. Шоядки, ақл юритсангиз», деган.

Ояти каримадаги «ўзларингизга» сўзини бир-бирингизга ва ўзингизга-ўзингиз деб тушунмоқ лозим. Чунки бунинг баёнида келган ривоятларда биров бир уйга кирганда ўша ерда бор кишиларга салом беради, агар у ерда ҳеч ким бўлмаса, «Ассалому алайна ва ала ибодиллоҳис-солиҳийн», деб ўзига ва солиҳларга салом беради, дейилган.

«Аллоҳ сизларга оятларни ана шундай баён қилур. Шоядки, ақл юритсангиз».

Ҳа, Аллоҳ ҳар бир каттаю кичик нарсани мана шундай баён қилиб қўйган. Бандалар учун фақат бунга амал қилиб, саодатга эришмоқлик қолган, холос. Аммо буни фақат ақл юритганларгина англаб етадилар.

السلام على الصبيان والنساء

БОЛАЛАРГА ВА АЁЛАРГА САЛОМ БЕРИШ

4942- عَنْ سَيَّارٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: كُنْتُ أَمْشِي مَعَ ثَابِتِ الْبُنَانِيِّ فَمَرَّ بِصَبْيَانٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ وَقَالَ: كُنْتُ أَمْشِي مَعَ أَنَسٍ $\frac{1}{100}$ فَمَرَّ بِصَبْيَانٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ وَحَدَّثَ أَنَسٌ أَنَّهُ كَانَ يَمْشِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَمَرَّ بِصَبْيَانٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

4942. Саййор розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Собит ал-Бананий билан юриб борар эдим. У ёш болалар олдидан ўтаётиб уларга салом берди. Сўнгра: «Анас розияллоҳу анҳу билан юриб бораётган эдим. У ёш болалар олдидан ўтаётиб уларга салом берди ва Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан юриб бораётганида у зот ёш болалар олдидан ўтаётиб уларга салом берганлари ҳақидаги ҳадисни айтди», деди».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Катталарнинг ёш болаларга салом беришида кибрдан сақланиш, тавозуълик ва болаларга таълим бор. Кичкиналар ҳамма нарсани катталардан ўрганишлари барчага маълум.

4943- وَقَالَ أَنَسٌ $\frac{1}{100}$: انْتَهَى إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَنَا غُلَامٌ فِي الْغُلَمَانِ فَسَلَّمَ عَلَيْنَا ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي أَوْ أُذُنِي فَأَرْسَلَنِي بِرِسَالَةٍ وَقَعَدَ فِي ظِلِّ جِدَارٍ أَوْ قَالَ إِلَى جِدَارٍ حَتَّى رَجَعْتُ إِلَيْهِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ مَاجَه.

4943. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бизнинг олдимизга етиб келдилар. Мен ёш болалар ичида турган бир бола эдим. Бас, у зот бизга салом бердилар. Сўнгра менинг қўлимдан ёки қулоғимдан ушлаб туриб бир иш билан юбордилар. Узлари эса, мен ҳузурларига қайтиб келгунимча девор соясида ёки деворга суяниб ўтириб турдилар».

Абу Довуд ва Ибн Можа ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ривоятдаги иккала «ёки» ровийнинг шаки борлиги учун келган. Бу ҳадиси шариф Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга шоншараф келтирадиган тавозуънинг бир кўриниши сифатида келмоқда. У зот алайҳиссаломнинг ёш болаларга салом беришлари ва ёш болани кутиб деворнинг соясида ўтиришлари мисли кўрилмаган камтарликдир.

4944- قَالَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ يُزَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: مَرَّ عَلَيْنَا النَّبِيُّ ﷺ فِي الْمَسْجِدِ يَوْمًا وَعُصْبَةٌ مِّنْ

النِّسَاءِ فُعُودٌ قَالُوا بِإِذْنِهِ بِالتَّسْلِيمِ وَأَشَارَ عَبْدُ الْحَمِيدِ بِإِذْنِهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

4944. Асмаа бинти Язид розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Бир куни Набий соллаллоху алайҳи васаллам масжидда бизнинг олдимиздан ўтиб қолдилар. Биз бир гуруҳ аёллар ўтирган эдик. Бас, у зот бизга қўлларини қимирлатиб, салом бердилар. Абдулҳамид қўли билан ишора қилди».

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ривоятнинг охиридаги «Абдулҳамид қўли билан ишора қилди» жумласида ровийлардан Абдулҳамид исмли киши Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг қўлларини қандоқ қимирлатганларини ҳаракат билан кўрсатганини билдиради.

Имом Абу Довуднинг ривоятида «Набий соллаллоху алайҳи васаллам бизнинг — аёлларнинг олдимиздан ўтдилар ва бизга салом бердилар», дейилган.

Демак, эркак киши номаҳрам аёлларга салом бериши ва аёллар ҳам номаҳрам эркакларга салом беришлари жоизлиги чиқади. Албатта, номаҳрамларнинг бир-бирларига салом беришлари фитнага сабаб бўлмаслиги шарт билан. Баъзи кишиларнинг номаҳрамлар бир-бирига салом берса, у бўлар экан, бу бўлар экан деган гаплари ўринсизлиги ўз-ўзидан кўриниб турибди.

تبليغ السلام

САЛОМНИ ЕТКАЗИШ

4945- عَيْنُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قَبَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَا عَائِشَةُ هَذَا جِبْرِيلُ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ قَالَتْ قُلْتُ: وَعَلَيْهِ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، تَرَى يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لَا تَرَى. رَوَاهُ الْأَزْهَرِيُّ.

4945. Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам менга:

«Эй Оиша! Бу Жаброил, сенга салом йўлламоқда», дедилар.

«Ва алайҳиссалому ва роҳматуллоҳи ва баракотуху! Э-и, сиз биз кўрмаган нарсани кўрасиз», дедим».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда бошқа бир киши орқали бировга салом йўллаш мумкинлиги очиқ кўриниб турибди. Жаброил алайҳиссалом Муҳаммад соллаллоху алайҳи васаллам орқали Оиша онамиз розияллоху анҳога салом йўлламоқдалар. Албатта, бунда Оиша онамиз розияллоху анҳонинг олиймаком фазллари намоён бўлмоқда. Шу билан бирга, у киши ҳам Жаброил алайҳиссаломга Пайғамбар алайҳиссалом орқали алик олмоқдалар. Шундан келиб чикиб, фалончи сенга салом айтди, дейилганда «ва алайҳиссалому» деб алик олмоқ керак бўлади.

4946- عَيْنُ غِيَالِبٍ 1/100 قَالَتْ: إِنَّمَا جُلُوسُ بِيَّابِ الْحُسَيْنِ 1/100 إِذْ جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي عَنِ جَدِّي قَالَ: بَعَثَنِي أَبِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: ابْتِهِ فَأَقْرِئَهُ السَّلَامَ قَالَ: فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ: إِنَّ أَبِي يُقْرِئُكَ السَّلَامَ فَقَالَ: عَلَيْكَ وَعَلَى أَبِيكَ السَّلَامُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

4946. Ғолиб розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Биз Ҳасан розияллоху анҳунинг эшигида ўтирган эдик. Бир киши келиб:

«Менга отам бобомдан ҳадис айтди: «Отam мени Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига юборди ва: «Ҳузурларига бориб, у зотга салом айтгин», деди. Бас, мен у зотнинг ҳузурларига бордим ва: «Отam сизга салом айтди», дедим.

Шунда у зот:

«Сенга ҳам, отангга ҳам салом бўлсин», дедилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Демак, саломни етказувчи бировнинг саломини етказса, унга ҳам, салом юборувчига ҳам бирданига алик олиш лозим бўлар экан.

ما يكره في السلام

САЛОМДАГИ МАКРУҲ НАРСАЛАР

4947- عَنْ أَبِي جُرَيْجٍ الْهُجَمِيِّ ¹/₁₀₀ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَقُلْتُ: عَلَيْكَ السَّلَامُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ: لَا تَقُلْ عَلَيْكَ السَّلَامُ فَإِنَّ عَلَيْكَ السَّلَامَ تَحِيَّةُ الْمَوْتَى. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ. وَزَادَ التِّرْمِذِيُّ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيَّ فَقَالَ: إِذَا لَقِيَ الرَّجُلُ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ فَلْيَقُلْ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ.

4947. Абу Журай ал-Хужаймий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бориб:

«Алайкассалому, эй Расулulloҳ», дедим.

Шунда у зот менга:

«Алайкассалому», дема. Чунки «Алайкассалому» ўликларнинг саломлашишидир», дедилар».

«Сунан» эгалари ривоят қилишган.

Термизийнинг ривоятида:

«Сўнгра менга қараб: «Қачон киши ўзининг мусулмон биродарини учратса, «Ассалому алайкум ва роҳматуллоҳи» десин», дедилар», дейилган.

Шарҳ: Арабларнинг одати бўйича ўлиб кетган одамларга хитоб қилинганда «Алайкассалому» дейилар экан. Бу нарса айниқса араб шеъриятида кўп учрар экан. Шунинг учун тириклар билан бу тарийқа саломлашиш макруҳ бўлган.

Тириклар билан тўғри саломлашиш эса «Ассалому алайкум ва роҳматуллоҳи» дейиш ила бўлади.

4948- وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ ¹/₁₀₀: سَلَّمَ رَجُلٌ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ يَبُولُ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

4948. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Бир киши Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга салом берди. У зот таҳорат ушатаётган эдилар. Саломга алик олмадилар».

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Чунки у зот алайҳиссалом алик оладиган ҳолда эмас эдилар. Уламоларимиз шунга ўхшаб, намоз ўқиётган, кироат қилаётган, зикр қилаётган, таҳорат олаётган, биров билан гаплашаётган, ўз меҳнати билан машғул бўлиб турган ва таом тановул қилаётган кишиларга салом бериш макруҳ ва улар алик олмасалар ҳақлари бор, деганлар.

4949- عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَيْسَ مِنَّا مَنْ تَشَبَّهَ بِغَيْرِنَا، لَا تَشَبَّهُوا بِالنَّصَارَى وَلَا بِالنَّصَارَى فَإِنَّ تَسْلِيمَ الْيَهُودِ الْإِشَارَةُ بِالْأَصْبَاحِ وَتَسْلِيمَ النَّصَارَى الْإِشَارَةُ بِتَالَأُكْفِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِسَنَدٍ ضَعِيفٍ.

4949. Амр ибн Шуъайбдан, у отасидан, у бобосидан розияллоху анҳум ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Биздан бошқага ўхшашга уринган – биздан эмас. Яхудий ва насороларга ўхшаманглар.

Яхудийларнинг саломлашиши панжа ила ишора қилиш ила бўлади. Насороларнинг саломлашиши кафт ила ишора қилиш ила бўлади», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ҳам оғиз билан, ҳам ишора билан саломлашса, бўлаверар экан. Аммо фақат ишора билан саломлашиш дуруст эмас. Шунингдек, бошқа миллатларнинг ибораларини ишлатиб саломлашиш ҳам жоиз эмас.

السلام على أهل الكتاب

АҲЛИ КИТОБГА САЛОМ БЕРИШ

4950- عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا تَبْدَعُوا الْيَهُودَ وَلَا النَّصَارَى بِالسَّلَامِ فَإِذَا لَقِيتُمْ أَحَدَهُمْ فِي طَرِيقٍ فَاضْطَرُّوهُ إِلَى أَضْيَقِهِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

4950. Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Яхудий ва насороларга аввал салом берманглар. Қачон улардан бирига кўчада йўлиқсангиз, уларни тор жойга юргизинг», дедилар».

Муслим Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, бошқа дин вакилларига йўлиққанда уларнинг ўзини тутишига қараб, муомала қилинар экан. Агар яхшилиқ умидида бўлиб, уларнинг ўзлари бу ниятларини салом бериш билан ошкор қилсалар, саломларига алиқ олиб, яхши муомала қилинар экан.

Агар кўча тор ва тикилинч ҳолат бўлса, ғайридинлар сал четроқдан юрсалар, ўзларига яхши бўлар экан. Чунки тикилинчда баъзи бир кишилар уларга озор беришлари мумкин.

4951- وَقَالَ بَعْضُ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ يُسَلِّمُونَ عَلَيْنَا فَكَيْفَ نَرُدُّ عَلَيْهِمْ قَالَ قُولُوا وَعَلَيْكُمْ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

4951. Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг баъзи саҳобалари:

«Эй Расулulloх, аҳли китоблар бизга салом берадилар. Уларга қандоқ алиқ оламиз?» дейишди.

«Ва алайкум, денглар», дедилар».

Муслим ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу алиқ олишда икки эҳтимолнинг олдини олинади. Биринчиси, агар аҳли китоб одам тўғри салом берган бўлса, тўғри алиқ олинган бўлади. Иккинчиси, агар аҳли китоб сўзни бошқа тарафга бурган бўлса, унга ҳам ўзига мос жавоб берилган бўлади. Бу қандоқ

бўлишини келаси ривоятдан аниқ тушуниб оламиз.

4952- عَيْنِ ابْنِ عُمَرَ 100 عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ: إِذَا سَلِمَ عَلَيْكُمْ الْيَهُودَ فَإِنَّمَا يَقُولُ أَحَدُهُم السَّيِّئُ عَلَيْكَ فَقُلْ وَعَلَيْكَ. رَوَاهُ الثَّلاثَةُ.

4952. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Қачон яҳудийлардан бири сизларга салом берса, «Ассому алайка», дейди. Сиз эса, «ва алайка», денглар», дедилар».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: «Ассому алайка» дегани «Сенга ўлим бўлсин» маъносини билдиради. Шунинг учун алик олиш ўрнига «Сенга ҳам» деган маънодаги жавоб қайтарилади.

4953- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ دَخَلَ زُهَيْطٌ مِنَ الْيَهُودِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ " فَقَالُوا: السَّيِّئُ عَلَيْكَ فَفَهَمْتُهَا فَقُلْتُ: وَعَلَيْكُمْ السَّيِّئُ وَاللَّعْنَةُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ " : مَهْلًا يَا عَائِشَةُ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الرَّفِيقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوَلَمْ تَسْمَعْ مَا قَالُوا؟ قَالَ: قَدْ قُلْتُ وَعَلَيْكُمْ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ. وَفِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ: فَسَمِعْتُ عَائِشَةَ فَسَبَّيْنَهُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ " : مَهْلًا يَا عَائِشَةُ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفُحْشَ وَالتَّفَحُّشَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ (وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ) الْآيَةَ.

4953. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Бир яҳудий гуруҳи Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларига кириб, «Ассому алайкум», дейишди. Мен буни фаҳмлаб қолиб, «Алайкумуссому вал лаънату», дедим. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Шошилма, эй Оиша! Аллоҳ барча ишда юмшоқликни яхши кўради», дедилар.

«Эй Расулуллоҳ, уларнинг нима деганларини эшитмадингизми?!» дедим.

«Батаҳқиқ, мен ҳам, «ва сизларга ҳам» дедим», дедилар».

Икки шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Муслимнинг ривоятида:

«Бас, Оиша эшитиб, уларни сўқди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Шошилма, эй Оиша! Албатта, Аллоҳ фаҳш ва сўкишни хуш кўрмайди», дедилар ва Аллоҳ азза ва жалла «Ва ҳузурингга келсалар, сен билан Аллоҳ ўргатмаган тарзда сўрашарлар» оятини нозил қилди», дейилган.

Шарҳ: Яҳудийларнинг Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳузурларига келганларида у зот билан Аллоҳ ўргатмаган тарзда сўрашишлари қандоқ бўлгани аввал ўтган, уни қуйидаги ривоятлардан янада яхшироқ тушуниб оламиз.

Мухаддислардан Ибн Абу Ҳотим Оиша онамиздан бундай ривоят қиладилар:

«Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларига яҳудийлар кириб келиб:

«Ассому алайка, эй Абул Қосим!» (яъни, сенга ўлим бўлсин) дедилар.

Оиша онамиз уларга:

«Ва алайкум ассому», дедилар.

Шунда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Ҳой Оиша! Аллоҳ таоло фаҳш сўзларни хуш кўрмайди», дедилар.

Оиша онамиз:

«Уларнинг «Ассому алайка» (сенга ўлим бўлсин) деганини эшитмадингизми?» деб сўраганларида, Расулуллоҳ бундай жавоб қилдилар:

«Менинг «ва алайкум» (сизларга ҳам), деганимни эшитмадингизми?»

Яхудийлар ҳар бир нарсада ҳийла ишлатиб, Расулуллоҳга ва мусулмонларга ёмонлик қилишнинг пайида бўлардилар. Ҳаттоки, улар саломлашиш пайтида ҳам «Ассалому алайкум» (сизга тинчлик бўлсин) дейиш ўрнига тилларини буриб, «Ассому алайкум (сизга ўлим бўлсин)» деб сезилмайдиган қилиб айтишарди.

Улар ўз қилмишларининг нотўғри эканини яхши билишарди. Шунинг учун ҳам ичларида: «Шу гапимиз учун Аллоҳ бизни азобламаса эди», деб қўяр эдилар.

Кўриниб турибди, қадимда душманлар саломлашишини ҳам мусулмонлар зиддига ишлатишга уринганлар.

4954- عَنْ أُسْبَامَةَ بْنِ زَيْدٍ $\frac{1}{100}$ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَرَّ بِمَجْلِسٍ وَفِيهِ أَخْلَاطٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَالْيَهُودِ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ.

4954. Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам мусулмонлар ва яхудийлар аралаш ўтирган мажлис олдидан ўтдилар ва уларга салом бердилар».

Бухорий ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Бундай ҳолларда салом бермоқ мустаҳабдир, деганлар уламоларимиз.

حكم السلام ورده

САЛОМ БЕРИШ ВА АЛИК ОЛИШНИНГ ҲУКМИ

4955- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: خَمْسٌ تَحِبُّ عَلَى الْمُسْلِمِ لِأَخِيهِ: رَدُّ السَّلَامِ، وَتَشْمِيتُ الْعَاطِسِ، وَإِجَابَةُ الدَّعْوَةِ، وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ، وَاتِّبَاعُ الْجَنَائِزِ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

4955. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мусулмон зиммасига ўз биродари учун беш нарса вожиб бўлади: саломга алик олиш, акса ургангга соғлик тилаш, даъватга ижобат қилиш, беморни кўриш ва жанозага эргашиш», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда зикр қилинган нарсалардан ҳозир биз учун кераги саломга алик олишдир. Қолганлари ўз ўрнида келган.

Бир мусулмон салом берса, унинг саломига алик олиш иккинчи мусулмонга вожиб бўлар экан. Саломга алик олмаган киши вожиб амални тарк қилган шахс сифатида гуноҳкор бўлади.

4956- عَنْ عَلِيٍّ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: يُجْزَى عَنِ الْجُمَاعَةِ إِذَا مَرُّوا أَنْ يُسَلِّمَ أَحَدُهُمْ وَيُجِزَى عَنِ الْجُلُوسِ أَنْ يَرُدَّ أَحَدُهُمْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

4956. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ўтиб бораётган жамоадан бирлари салом берса, кифоя қилади. Ўтирганлардан бири алик олса, кифоя қилади», дедилар».

Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Кўпчилик бўлганда улардан бир киши салом берса, иккинчи тарафдан бир киши алик олса, кифоя қилар экан. Ҳамма баробар салом бериб, алик олиши шарт эмас.

4957- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِذَا انْتَهَى أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَجْلِسِ فَلْيُسَلِّمْ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَقُومَ فَلْيُسَلِّمْ فَلَيْسَتْ الْأُولَى بِأَحَقَّ مِنَ الْآخِرَةِ. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

4957. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон бирингиз бир мажлисга етиб борса, салом берсин. Қачон ўрнидан турмоқчи бўлса ҳам салом берсин. Биринчиси кейингисидан ҳақли эмас», дедилар».

«Сунан» эгалари ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифга амал қилароқ бир мажлисга қўшилганда ҳам, ундан ажраб чиқиб кетаётганда ҳам салом бериш керак.

Ушбу сарлавҳа остида келган ҳадиси шарифлардан қуйидаги ҳукмлар чиқади:

1. Салом беришни бошлаш суннати айндири.

2. Саломга алик олиш вожиби айндири.

3. Кўпчилик учун салом бериш суннати кифоядир. Ажр фақат салом бергангагина бўлади.

4. Кўпчилик учун алик олиш вожиби кифоядир. Улардан бир киши алик олиши билан қолганлардан ҳам вожиб соқит бўлади. Ажр фақат алик олгангагина бўлади.

لا سلام على أهل الأهواء

АҲЛИ ҲАВОГА САЛОМ ЙЎҚ

Аҳли ҳаво деганда ҳавои нафсига берилиб фиску фужур билан машғул бўлган ва бидъатларни келтириб чиқарган кишилар кўзда тутилади.

4958- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا تُسَلِّمُوا عَلَى مَنْ يَشْرِبُ الْخَمِيرَ وَلَا تَعُوذُوهُمْ إِذَا مَرَضُوا وَلَا تُصَلُّوا عَلَيْهِمْ إِذَا مَاتُوا. رَوَاهُ سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ هَكَذَا وَالْبُخَارِيُّ مُؤَفَّوًّا وَلَكِنْ وَصَلَهُ فِي الْأَدَبِ.

4958. Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Хамр ичадиган одамга салом берманг. Улар бемор бўлсалар, кўргани борманг. Агар ўлсалар, жанозаларини ўқиманг», дедилар».

Саъйид ибн Мансур худди шундоқ ривоят қилган. Бухорий мавқуф холда ривоят қилган. Аммо «Адаб»да санадини етказган.

Шарҳ: Бу ривоятдан хамр ичиш — ароқхўрлик қанчалар оғир олиншини тушунсак бўлади. Уламоларимиз уларга бу ривоятда баён қилган муомалани зажр учун ёки ароқни ҳалол ҳисоблаганда бўлади, деганлар.

4959- وَسَبَقَ فِي تَفْسِيرِ سُورَةِ التَّوْبَةِ قَوْلُ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ $\frac{1}{100}$ لَمَّا تَخَلَّفَ عَنْ تَبُوكَ: وَنَهَى النَّبِيُّ ﷺ

الْمُسْلِمِينَ عَنْ كَلَامِنَا.

4959. Тавба сурасининг тафсирида Каъб ибн Молик розияллоху анхунинг у Табук ғазотига бормай қолганда «Ва Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васаллам муслмонларни бизга гапиришдан ман қилдилар» деган гапи ўтди.

4960- عَيْنُ عَمَّارٍ بَيْنَ يَاسِرٍ $\frac{1}{100}$ قِيَالٍ: قَدِمْتُ عَلَى أَهْلِي وَفَيْدٌ تَشَقَّقَتْ يَدَايَ فَخَلَفُونِي بِزَعْفَرَانٍ
فَعَدَوْتُ عَلَى النَّبِيِّ " فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ وَقَالَ: اذْهَبْ فَاعْسِلْ عَنْكَ هَذَا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

«Аҳлим хузурига қўлларим ёрилиб кетган ҳолда бордим. Бас, улар менга заъфаронни чаплаб қўйдилар. Эрталаб Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларига бордим ва у зотга салом бердим. У зот алиқ олмадилар ва «Бор! Анавини ювиб кел!» дедилар».

Шарҳ: Бу ерда Аммор ибн Ясир розияллоху анху шариатда ман қилинган ишни амалга оширган эдилар. Заъфарон аёлларга хос қилинган хушбўй нарса эди. Аёлларга хос нарсани ишлатиш эса, эркакларга ман қилингандир. Афтидан, кўли ёрилганда эркаклар ишлатса бўладиган бошқа нарсалар ҳам бўлса керак. Агар заъфарондан ўзга нарсани бу мақсадда ишлатиб бўлмаганда Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам бундоқ қилмаган бўлар эдилар.

4961. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларидан ўтаётган икки қизил кийим кийган киши у зотга салом берган эди, у зот алик олмадилар».

Шарх: Эҳтимол, ўша одамнинг кийимини бўяшда ишлатилган бўёқ ман қилинган моддадан бўлса керак. Ундок бўлмаганда, фақат қизил рангнинг ўзини кийиш ман қилинмаган.

الكتابة و آدابها

چ چ چ چ چ چ د ت ث ڈ ذ ظ ر ز ک ک گ گ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى:

Аллоҳ таоло:

Шарх: Демак, ўқиш, илм талаб қилиш Аллоҳнинг розилиги учун бўлиши, бойлиқ мансаб, шон-шўҳрат ва бошқа шунга ўхшаш нарсалар учун бўлмаслиги керак экан.

Ушбу оятлар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккаи Мукаррама яқинидаги Ҳиро ғорида «таханнус» деб номланган ибодат қилиб ўтирганларида нозил бўлган. Бу муборак оятлар илоҳий дастур — Қуръони Каримнинг инсониятга етиб келган энг биринчи оятларидир. Худди шу муборак оятлар нозил бўлган ондан бошлаб, инсоният ўз тарихидаги энг бахтли, энг нурафшон лаҳзаларини яшашга бошлади. Шу муборак оятлар нозил бўлган лаҳзадан бошлаб, инсоният ўз Роббисининг абадий мўъжизаси — Қуръони Каримни қабул қилиб ола бошлади. Шундан бошлаб Аллоҳ таоло бандаларининг мукаммал дастурни татбиқ қилишларига аралаша бошлади. Бу инсониятнинг камолга етганлиги аломати эди. Аллоҳ таоло эса унга муваққат эмас, доимий ва баркамол шариатни ато қилишни бошлаган эди.

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм» билан бошланганини ва Пайғамбарга қарши бош кўтармай, мусулмон бўлиб, ҳузурига боришлари талаб қилинганини айтди.
Бундан қадимдан ёзишнинг аҳамияти катта бўлганини билиб оламиз.

4962- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ: " أَنَّهُ ذَكَرَ رَجُلًا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَخَذَ خَشِيبَةً فَنَقَرَهَا فَأَدْخَلَ فِيهَا أَلْفَ دِينَارٍ وَصَحِيفَةً مِنْهُ إِلَى صَاحِبِهِ كَتَبَ فِيهَا مِنْ فُلَانٍ إِلَى فُلَانٍ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

4962. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам Бани Исроилдан бир кишининг ёғочни олиб, ичини ўйиб, минг динар ва ўз соҳибига фалончидан фалончига деб ёзган мактубини солганини зикр қилдилар.

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Ўша қадимги вақтда ҳам ёзиш ўз хизматини адо этиб турган экан. Ундан одамлар катта фойдалар олган эканлар.

4963- عَنْ أَبِي سُفْيَانَ $\frac{1}{100}$ أَنَّ هِرْقِلَ أَرْسَلَ إِلَيْهِ فِي نَفَرٍ مِنْ قُرَيْشٍ وَكَانُوا تَجَارًا بِالشَّامِ فَأَتَوْهُ ثُمَّ دَعَا بِكِتَابِ رَسُولِ اللَّهِ: " فَقُرِئَ فَإِذَا فِيهِ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى هِرْقِلَ عَظِيمِ الرُّومِ، السَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي أَدْعُوكَ بِدَعَايَةِ الْإِسْلَامِ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

4963. Абу Суфён розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Ҳерақл бир гуруҳ қурайшликлар билан юрганда одам юборди. Улар Шомга тижоратга борган эдилар. Бас, улар унинг олдига келдилар. Сўнгра у Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг мактубларини келтиришга амр қилди. Бас, у ўқилди. Унда:

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм. Аллоҳнинг бандаси ва Расули Муҳаммаддан, Румнинг улуғи Ҳерақлга. Ҳаёятга эргашганларга саломлар бўлсин. Аммо баъд: Мен сени Ислom чақиригига даъват қилурман», дейилган эди».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ривоятдан олинadиган фойдалар:

1. Мактубни «Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм» билан бошлаш лозимлиги.
2. Мактуб ёзувчи олдин ўзини танитиши кераклиги.
3. Мактуб кимга аталганини ҳам ёзиш зарурлиги.
4. «Аммо баъд»дан кейин асосий гапни бошланиши.

4964- عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ $\frac{1}{100}$ قَال: دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ: " وَبَيْنَ يَدَيْهِ كِتَابٌ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ ضَعِ الْقَلَمَ عَلَى أُذُنِكَ فَإِنَّهُ أَذْكُرُ لِلْمُحَلِيِّ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

4964. Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кирсам, у зотнинг олдиларида котиб бор экан. Бас, у зотнинг «Қаламни кулоғингга қистириб ол. Ул имло қилувчи учун эслатувчидир», деганларини эшитдим».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бундан ёзиш иши билан машғул бўладиган кишилар ўз ишларини яхши ва қулай бўлиши учун тартибли иш олиб боришлари учун керакли чораларни кўриб қўйишлари лозимлиги чиқади.

4965- عَنْ أَنَسٍ ¹/₁₀₀ قَالَ: لَمَّا أَرَادَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَكْتُبَ إِلَى الْعَجَمِ قِيلَ لَهُ إِنَّهُمْ لَا يَقْبَلُونَ إِلَّا كِتَابًا عَلَيْهِ خَاتَمٌ فَاصْطَنَعَ خَاتَمًا، قَالَ: فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى بَيَاضِهِ فِي كَفِّهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

4965. Анас розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам ажамларга мактуб ёзмоқчи бўлганларида улар хатм - муҳри бор мактубдан бошқани қабул қилмасликлари айтилди. Шунда у зот хотим - узук қилдирдилар. Мен у зотнинг кафтларида унинг оқига назар солиб тургандекман».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ривоятдан биз узук деб номлаётган нарсанинг ҳақиқати ва ундан кўзланган асосий мақсад англаб олинади.

Бунинг учун аввал бир оз луғавий баҳс юритмоғимиз лозим. Биз «узук» деб номлаётган нарса арабчада «хотим» деб аталади. Бу сўзнинг луғавий маъноси хатм қилувчи — муҳр босувчи деганидир. Чунки «хатм» сўзи «муҳр» деганидир.

Ҳозир биз ўрганаётган ҳадиси шарифдан кўриниб турибдики, Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам чет эллардаги баъзи давлат бошлиқларига юбормоқчи бўлган мактубларини тасдиқлаш учун муҳр босиш зарурати туғилиб қолганда узук қилдирган эканлар.

Шундан кейин у зот ўша узукни тақиб юрганлар ва бирор ҳужжатни муҳрлаш лозим бўлиб қолса, қўлларидан чиқариб туриб, у билан муҳрлаганлар.

Эътибор берадиган бўлсак, ушбу ҳадиси шариф Исломнинг халқаро дипломатиясининг биринчи қадамлари қандоқ бўлгани ҳақида ҳикоя қилаётганини кўрамиз.

Ислом давлати қарор топиб, атрофдаги қабилалар Исломга киришни бошлаган даврда Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам ажамларга мактуб юбориб, уларни Исломга чақирмоқчи бўлганлар. Ана ўша ишга қўл урила бошлаганда баъзи хабардор кишилар халқаро алоқалардаги подшоҳларга мактуб юборишда ҳисобга олиниши лозим бўлган қоидаларни эслатдилар.

Араблар ўқиш-ёзишдан беҳабар, бировга мактуб ёзиш ҳаёлига ҳам келмаган бир халқ эди. Шунинг учун уларда бу борада бирор тажриба бўлиши ҳам қийин эди. Лекин Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам юқорида зикр этилган подшоҳларга элчилар орқали мактуб юборишга қарор қилдилар. У зот уларни ҳам Аллоҳнинг динига чақириш бўйича ўз зиммаларидаги масъулиятни адо этмоқчи эдилар. Ана ўшанда ўзлари муомала қилмоқчи бўлган шахсларга таъкидли бўлиши учун элчиларга қўшиб мактуб ҳам юбормоқчи бўлдилар. Биладиган кишилар муҳрсиз мактубни подшоҳлар қабул қилмасликларини айтиб, бу ишни самарали чиқишига ўз ҳиссаларини қўшмоқчи бўлдилар. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам уларнинг ўринли ва фойдали маслаҳатларидан тўғри фойдаландилар.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг чет элларга мактуб юборганлари.
2. Бошқа дин ва давлат вакиллари ила алоқа қилишда уларнинг урф-одатларини эътиборга олиш кераклиги.
3. Мактуб, ёзув воситаси билан ҳам Исломга даъват қилиш зарурлиги.
4. Халқаро алоқаларни олиб боришда халқаро қоидаларга амал қилиш жоизлиги.
5. Ёзилган ҳужжат муҳр ила тасдиқлаш кераклиги.
6. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳужжатларни тасдиқлаш учун тутган муҳрлари узукда бўлгани.

من تعلم لغة قوم أمن من شرهم

**КИМ БИР ҚАВМНИНГ ТИЛИНИ ЎРГАНСА,
УЛАРНИНГ ШАРРИДАН ЭМИН БЎЛАДИ**

4966- عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ ¹/₁₀₀ قَالَ: أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنَّا نَتَعَلَّمَ لَهُ كِتَابَ يَهُودَ، قَالَ: إِنِّي وَاللَّهِ مَا أَمِنُ يَهُودَ عَلَى كِتَابٍ، قَالَ: فَمَا مَرَّ بِي نَصِيفُ شَهْرٍ حَتَّى تَعَلَّمْتُهُ لَهُ فَلَمَّا تَعَلَّمْتُهُ كَانَ إِذَا كَتَبَ إِلَى يَهُودَ كَتَبْتُ إِلَيْهِمْ وَإِذَا كَتَبُوا إِلَيْهِ قَرَأْتُ لَهُ كِتَابَهُمْ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

4966. Зайд ибн Собит розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам менга яҳудийларнинг ёзувини ўрганишни амр қилдилар ва Аллоҳга қасамки, мен яҳудийларнинг ёзишидан эмин эмасман», дедилар.

Ярим ой ўтгандан сўнг мен ўша нарсани у зот учун таълим олдим. Мен ўрганиб бўлганимдан сўнг қачон яҳудийларга мактуб ёзадиган бўлсалар, мен ёзадиган бўлдим. Қачон улар у зотга ёзсалар, мен у зотга уларнинг ёзганини ўқиб берадиган бўлдим».

Термизий ривоят қилган.

Шарх: Ушбу ҳадиси шариф бошқа халқларнинг тиллари ва ёзувларини ўрганиш лозимлигига катта ва асосли далилдир. Модомики, бошқа халқлар билан бир оламда яшалар экан, улар билан алоқа қилиш эҳтиёжи бўлади. Бунинг учун эса, уларнинг тилини яхши биладиган одамлар керак бўлади. Агар ҳар бир жамиятнинг бу соҳада ўз одамлари бўлмаса, бошқаларга муҳтож бўлинади. Бошқалар эса бировга мухлис бўлиши қийин. Улар қасддан нотўғри таржималар қилиб, зарар етказиши турган гап. Шунинг учун ҳар бир жамият бу соҳада ўз одамларини тарбиялаб олмоғи лозим. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам бу нарсга алоҳида эътибор берганлар.

الفصل الثالث في أنواع التحية

УЧИНЧИ ФАСЛ

САЛОМЛАШИШНИНГ ТУРЛАРИ ҲАҚИДА

منها القيام لأهل الفضل

АҲЛИ ФАЗЛЛАР УЧУН ЎРИНДАН ТУРИШ

4967- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ¹/₁₀₀ أَنَّ أَهْلَ قُرَيْظَةَ نَزَلُوا عَلَى حُكْمِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ ¹/₁₀₀ فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ فَجَاءَ فَقَالَ: قُومُوا إِلَيَّ سَيِّدُكُمْ أَوْ قَالَ خَيْرُكُمْ فَقَعَدَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: هَبْؤَلَاءِ نَزَلُوا عَلَى حُكْمِكَ، قَالَ: فَإِنِّي أَحْكُمُ أَنْ تُقَاتِلَ مُقَاتِلَتَهُمْ وَتُسَبِّحَ دَرَارِيَّهُمْ فَقَالَ: لَقَدْ حَكَمْتَ بِمَا حَكَمَ بِهِ الْمَلِكُ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَأَبُو دَاوُدَ وَلَفْظُهُ: فَجَاءَ عَلَيَّ حِمَارٌ أَقْمَرَ فَلَمَّا قَرُبَ مِنَ الْمَسْجِدِ قَالَ لِلْأَنْصَارِ قُومُوا إِلَيَّ سَيِّدُكُمْ.

4967. Абу Саъид розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Бани Қурайза Саъд ибн Муознинг ҳукмига тушганларида Набий соллаллоху алайҳи васаллам унга одам юбордилар. У келди. Шунда у зот:

«Саййидларингизни ёки яхшиларингизни қаршилаб туринглар!» дедилар.

У келиб, Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига ўтирди. Шунда у зот унга:

«Анавилар сенинг ҳукмингга тушдилар», дедилар.

«Албатта, мен улар ҳақида ҳукм қиламанки, уларнинг жангчилари қатл қилинсин! Зурриёт ва аёллар асир олинсин!» деди.

«Батаҳқиқ, улар ҳақида маликнинг ҳукмини қилдинг», дедилар у зот».

Икки шайх ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Унинг лафзида қуйидагича:

«У оқ эшакда келди ва масжидга яқинлашганида у зот ансорийларга: «Саййидларингизни қаршилаб туринглар!» дедилар», дейилган.

Шарх: Ушбу ҳадиси шарифни уламоларимиз улуғ одамлар келганда уларни туриб кутиб олишга далил сифатида ишлатадилар.

4968- قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَشْيَبَ سَمْتًا وَذَلًّا وَهَيْدًا بِرَسُولِ اللَّهِ - مِنْ فَاطِمَةَ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهَا فَكَانَتْ إِذَا دَخَلَتْ عَلَيْهِ قَامَ إِلَيْهَا فَأَخَذَ يَدَهَا فَقَبَّلَهَا وَأَجْلَسَهَا فِي مَجْلِسِهِ وَكَانَ إِذَا دَخَلَ عَلَيْهَا قَامَتْ إِلَيْهِ فَأَخَذَتْ يَدَهُ فَقَبَّلَتْهُ وَأَجْلَسَتْهُ فِي مَجْلِسِهَا. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

4968. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Кўринишда, ҳайбатда, ўзини тутишда, ўтиришда ва туришда Фотимачалик Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ўхшаш одамни кўрмадим. Агар у Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кирса, у зот ўринларидан туриб, ўпиб кутиб олар ва ўз ўринларига ўтказар эдилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг олдига кириб қолсалар, у туриб у зотни ўпиб кутиб олар ва ўз ўрнига ўтказар эди».

«Сунан» эгалари ривоят қилишган.

Шарх: Бу ҳадиси шарифда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қизлари Фотима розияллоҳу анҳони ўринларидан туриб кутиб олганлари ва Фотима розияллоҳу анҳо ҳам ўз навбатларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни ўринларидан туриб кутиб олишни одат қилганлари ҳақида сўз кетмоқда. Бунда катталар кичикларни ҳам тик туриб кутиб олишларига далил бор.

4969- عَنْ أَبِي جَحْزٍ 1/100 قَالَ: خَرَجَ مُعَاوِيَةُ عَلَى ابْنِ الزُّبَيْرِ وَابْنِ عَمْرِو فَقَامَ ابْنُ عَمْرِو وَجَلَسَ ابْنُ الزُّبَيْرِ فَقَالَ مُعَاوِيَةُ لَابْنِ عَمْرِو: اجْلِسْ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - يَقُولُ: مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَمُتِلَ لَهُ الرَّجُلُ قِيَامًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَلَفْظُهُ: مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَتَمَثَّلَ لَهُ الرَّجُلُ قِيَامًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ.

4969. Абу Мижлаз розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Муовия Ибн Зубайр ва Ибн Омирнинг олдига чикди. Ибн Омир ўрнидан турди. Ибн Зубайр ўтираверди. Шунда Муовия Ибн Омирга:

«Ўтир. Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Ким одамлар унинг олдида тик туришини яхши кўрса, дўзахдаги жойига тайёрланаверсин» деганларини эшитганман», деди».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Унинг лафзида:

«Кимни одамлар унинг олдида тик туриши масрур қилса, дўзахдаги жойига тайёрланаверсин», дейилган.

Шарх: Бу ҳадиси шарифнинг зоҳиридан баъзи кишилар биров келганда ўрнидан туриб кутиб олиш мумкин эмас, деган хулосага келганлар. Аммо кўпчилик уламолар, бу ерда гап

4970- عَنْ أَبِي أُمَامَةَ $\frac{1}{100}$ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مُتَوَكِّئًا عَلَى عَصَا فُؤْمِنَا إِلَيْهِ فَقَالَ: لَا تَقُومُوا كَمَا تَقُومُ الْأَعَاجِمُ يُعْظَمُ بَعْضُهَا بَعْضًا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ مَاجَةَ.

Шарҳ: Мутахассис уламолар бу ҳадисни заиф эканлигини ва уни ҳужжат сифатида ишлатиб бўлмаслигини таъкидлаганлар.

Жумҳури уламолар аҳли фазл одамларга хурматан ўриндан турмоқ мустаҳабдир, деганлар. Бунга олдинги икки ҳадис далилдир. Бу ишни салафлар ҳам, халафлар ҳам ҳеч мулоҳаза қилмай амалга ошириб келганлар.

ومنها إنزال الناس منازلهم

ОДАМЛАРНИ МАНЗИЛАСИГА ҚАРАБ МУОМАЛА ҚИЛИШ

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى : بِمِثْلِهَا خَمْسَ مِائَةِ دِينَارٍ وَبِمِثْلِهَا ثَلَاثَ مِائَةِ دِينَارٍ وَبِمِثْلِهَا مِائَةَ دِينَارٍ وَبِمِثْلِهَا خَمْسَ دِينَارٍ وَبِمِثْلِهَا دِينَارًا

سج سج سخ

Аллоҳ таоло ер юзида сизларни халифаси қилиб яратди. Авлоддан-авлодга ўтиб, ер

юзини обод қилиб, унда Аллоҳнинг иродаси ва ҳукми, ибодати, иймон-Исломи собит бўлиши учун ҳаракат қиласизлар.

Аллоҳ таоло бу дунёда сизларни турли даражаларда қилиб қўйиши ҳам сизларни синаш учундир. Ким шу синовдан яхши ўта олмаса, билсин-ки:

«Албатта, Роббинг иқоби тез Зотдир».

Имтиҳондан яхши ўтганлар эса, билсинлар:

«Ва, албатта, У мағфират қилувчи ва раҳмлидир».

4972- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا مَرَّتْ بِهَا سَبَائِلٌ فَأَعْطَتْهُ كِسْبَةً وَمَرَّتْ بِهَا رَجُلٌ عَلَيْهِ ثِيَابٌ وَهَيْئَةٌ فَأَقْعَدَتْهُ فَأَكَلَ فَقِيلَ لَهَا فِي ذَلِكَ فَقَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "أَنْزِلُوا النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَمُسْلِمٌ.

4972. Оиша розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«У кишининг олдидан бир тиланчи ўтган эди, унга бир бурда нон бердилар. Сўнгра бир кийимли ва кўринишли бир киши ўтган эди, уни ўтказдилар ва у таом еди. У кишига бу ҳақида айтилганда:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам «Одамларнинг манзиласига қараб муомала қилинлар», деганлар», деди».

Абу Довуд ва Муслим ривоят қилишган.

4973- عَنْ أَبِي مُوسَى ¹/₁₀₀ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ مِنْ إِجْلَالِ اللَّهِ إِكْرَامَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ وَحَامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْعَالِي فِيهِ وَالْجَانِي عَنْهُ، وَإِكْرَامَ ذِي السُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

4973. Абу Мусо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллalloҳу алайҳи васаллам: «Оқсоқол мусулмонни, ғулувга кетмаган ва жафо қилмаган Қуръон ҳомилини икром қилиш ҳамда одил султонни икром қилиш Аллоҳни улуғлашдандир», дедилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

ومنها المصافحة

ҚЎЛ ОЛИБ СЎРАШИШ

4974- وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ عَلَّمَنِي النَّبِيُّ ﷺ التَّشَهُّدَ وَكَفَى بَيْنَ كَفَيْهِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

4974. Ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллalloҳу алайҳи васаллам менга кафтим у зотнинг икки кафтлари орасида турганда ташаххудни ўргатдилар».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Бунда Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам ўз саҳобаларининг қўлларидан тутишлари одат эканлиги очиқ кўриниб турибди.

4975- قِيلَ قَتَادَةُ ¹/₁₀₀ قُلْتُ لِأَنِّي: أَكْبَانَتِ الْمُصْبَافِحَةُ فِي أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ؟ قِيلَ: نَعَمْ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ.

4975. Қатода розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Мен Анасга:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларида қўл олиб кўришиш бормиди?» дедим.

«Ха», деди».

Бухорий ва Термизий ривоят қилишган.

4976- عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ¹/₁₀₀ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَا مِنْ مُسْلِمَيْنِ يَلْتَقِيَانِ فَيَتَصَبَّأَفَحَانِ إِلَّا غُفِرَ لَهُمَا قَبْلَ أَنْ يَتَفَرَّقَا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

4976. Баро ибн Озиб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Икки мусулмон учрашганларида қўл олиб сўрашсалар, албатта, уларни бир-бирларидан ажрашларидан олдин мағфират қилинади», дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

4977- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِذَا التَّقَى الْمُسْلِمَانِ فَتَصَبَّأَفَا وَحَمَدَا اللَّهَ وَاسْتَعْفَرَاهُ غُفِرَ لَهُمَا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ السُّنِّيِّ.

4977. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Қачон икки мусулмон учрашиб, қўл олиб сўрашсалар, Аллоҳга ҳамд айтсалар ва У зотга истиғфор айтсалар, икковлари мағфират қилинади», дедилар».

Абу Довуд ва Ибн Сунний ривоят қилишган.

4978- عَنِ أَنَسٍ ¹/₁₀₀ قَالَ: لَمَّا جَاءَ أَهْلُ الْيَمَنِ قَبَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: قَدْ جَاءَكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ وَهُمْ أَوَّلُ مَنْ جَاءَ بِالْمُصَافَحَةِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

4978. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Яман аҳли келганида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Батаҳқиқ, ҳузурингизга Яман аҳли келди. Улар биринчи қўл олиб кўришганлардир», дедилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

4979- وَعَنْهُ قَال: قَال رَجُل: يَا رَسُولَ اللَّهِ الرَّجُلُ مِنَّا يَلْقَى أَخِيَهُ أَوْ صَدِيقَهُ أَيْنَحْنِي لَهُ؟ قَال: لَا قَال: أَفِيَلْتَرُمُهُ وَيُقَبَّلُهُ؟ قَال: لَا قَال: أَفَيَأْخُذُ بِيَدِهِ وَيُصَافِحُهُ؟ قَال: نَعَمْ.

4979. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Бир киши:

«Эй Расулуллоҳ, биздан бир киши ўз биродарини ёки дўстини учратса, унга эгилиб таъзим қиладимиз?» деди.

«Йўк», дедилар.

«Уни кучоқлаб, ўпадими?» деди.

«Йўк», дедилар.

«Қўлидан олиб, қўл бериб сўрашадими?» деди.

«Ха», дедилар».

4980- وَعَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ^ﷺ إِذَا اسْتَقْبَلَهُ الرَّجُلُ فَصَافَحَهُ لَا يَنْزِعُ يَدَهُ مِنْ يَدِهِ حَتَّى يَكُونَ الرَّجُلُ يَنْزِعُ، وَلَا يَصْرِفُ وَجْهَهُ عَنْ وَجْهِهِ حَتَّى يَكُونَ الرَّجُلُ هُوَ الَّذِي يَصْرِفُهُ وَلَمْ يُرْ مُقَبِّدًا رُكْبَتَيْهِ بَيْنَ يَدَيْ جَلِيسٍ لَهُ.

4980. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бир киши у зотга йўлиқиб қўл олиб кўришса, ўша одам ўзи қўлини тортмагунча у зот қўлларини тортиб олмас эдилар. Унинг ўзи юзини ўгирмагунча у зот юзларини ўгирмас эдилар. У зотни ўзлари билан ўтирган одам олдида тиззаларини чўзганлари кўрилмаган».

4981- وَعَيْنُ عَبْدِ اللَّهِ ¹/₁₀₀ عَيْنِ النَّبِيِّ ^ﷺ قَالَ: مَنِ تَمَامِ التَّحِيَّةِ الْأَخِذُ بِالْيَدِ. رَوَى هَذِهِ الثَّلَاثَةُ التِّرْمِذِيُّ.

4981. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сўрашишнинг батамом бўлиши қўл олиш иладир», дедилар».

Учовини Термизий ривоят қилган.

ومنها المعانقة

ҚУЧОҚЛАШИШ

4982- قِيلَ لِأَبِي ذَرٍّ ¹/₁₀₀ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ^ﷺ يُصَافِحُكُمْ إِذَا لَقِيتُمُوهُ قَالَ: مَا لَقِيتُهُ قَبْطُ إِلَّا صَافَحَنِي وَبَعِثَ إِلَيَّ ذَاتَ يَوْمٍ وَلَمْ أَكُنْ فِي أَهْلِي فَلَمَّا جِئْتُ أُخْبِرْتُ أَنَّهُ أَرْسَلَ لِي فَيَأْتِيْتُهُ وَهُوَ عَلَى سَبْرِيرِهِ فَيَاْتِرْمَنِي فَكَانَتْ تِلْكَ أَجْوَدَ وَأَجْوَدَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالْإِمَامُ أَحْمَدُ.

4982. Абу Зарр розияллоҳу анҳуга:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам сизлар у зотга учрашганингизда қўл олиб сўрашармидилар?» дейилди.

«Мен у зот билан қачон учрашсам, албатта, мен билан қўл олиб сўрашганлар. Бир куни у зот менга одам юбордилар. Мен ўз аҳлимда эмас эдим. Мен келганимда у зот менга одам юборганлари ҳақида хабар берилди. Бас, мен у зотнинг хузурларига бордим. У зот сўри устида эканлар. Бас, мени кучоқладилар. Ана ўша яхши эди, жуда ҳам яхши эди», деди».

Абу Довуд ва Аҳмад ривоят қилишган.

4983- قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: قَدِمَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ ¹/₁₀₀ الْمَدِينَةَ وَرَسُولُ اللَّهِ ^ﷺ فِي بَيْتِي فَأَتَاهُ فَقَرَعَ الْبَابَ فَقَامَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ^ﷺ عُرْيَانًا يَجُرُّ ثَوْبَهُ وَاللَّهُ مَا رَأَيْتُهُ عُرْيَانًا قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ فَاغْتَنَعَهُ وَقَبَّلَهُ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

4983. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Зайд ибн Хориса Мадийнага етиб келиб, эшикни қоққанида Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васаллам менинг уйимда эдилар. У зот яланғоч ҳолда кийимларини судраб, эшик томон тезлаб бордилар. Аллоҳга қасамки, Расулulloҳни бундан олдин ҳам, кейин ҳам яланғоч ҳолларида кўрмаганман. У зот уни қучоқлаб ўптилар».

Термизий ривоят қилган.

ومنها تقبيل اليد والرجل

ҚЎЛ ВА ОЁҚНИ ЎПИШ

4984- عَيْنُ صِفْوَانَ بْنِ عَسَّيَالٍ $\frac{1}{100}$ قَال: قَال يَهُودِيٌّ لِّصَاحِبِهِ: اذْهَبْ بِنَا إِلَى هَذَا النَّبِيِّ فَقَالَ صَاحِبُهُ: لَا تَقُلْ نَبِيٌّ إِنَّهُ لَوْ سَمِعَكَ كَانَتْ لَهُ أَرْبَعَةُ أَعْيُنٍ فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَسَبَّأَ لَهُ عَنْ تِسْعِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَقَالَ: لَا تُشْرِكُوا بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا تَسْرِقُوا وَلَا تَزْنُوا وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا تَمْسُوا بِرِيٍّ إِلَى ذِي سُلْطَانٍ لِيَقْتُلَهُ وَلَا تَسْجُرُوا وَلَا تَأْكُلُوا الرِّبَا وَلَا تَقْذِفُوا مُحْصَنَةً وَلَا تَوَلُّوا الْفِرَارَ يَوْمَ الرَّحْفِ وَعَلَيْكُمْ خَاصِيَةُ الْيَهُودِ أَلَّا تَعْتَبِدُوا فِي السَّبْتِ قَال: فَقَبَّلُوا يَدَهُ وَرَجْلَهُ فَقَالَا: نَشْهَدُ أَنَّكَ نَبِيٌّ قَال: فَمَا يَمْنَعُكُمْ أَنْ تَتَّبِعُونِي قَالُوا: إِنَّ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ دَعَا رَبَّهُ أَلَّا يَزَالَ فِي دُرَّتِهِ نَبِيٌّ وَإِنَّا نَخَافُ أَنْ تَبْعِيَاكَ أَنْ تَقْتُلَنَا الْيَهُودُ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

4984. Софван ибн Ассол розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Бизни анави набийнинг олдида олиб бор», деди.

«Набий дема! Агар у буни эшитиб қолса, кўзи тўрт бўлади», деди.

Икковлари Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бориб, тўққиз равшан оятлар ҳақида сўрашди. Шунда у зот:

«Аллоҳга ҳеч нарсани ширк келтирманглар. Зино қилманглар. Аллоҳ ноҳақдан ўлдиришни харом қилган жонни ўлдирманглар. Беайб кишини ўлдириши учун султоннинг олдида олиб борманглар. Сехр қилманглар. Рибохўрлик қилманглар. Покиза аёлни зинода айбланманглар. Уруш куни ортга қочманглар. Сиз яхудийларга хос бўлган нарса - шанба куни чегарадан чиқманглар», дедилар.

Улар у зотнинг қўллари ва оёқларини ўптилар ва:

«Сенинг Набийлигингга шаҳодат берамиз», дейишди.

«Менга тобеъ бўлишингиздан нима ман қилади?» дедилар.

«Довуд алайҳиссалом Роббисига унинг зурриётида набий доим бўлиши ҳақида дуо қилган. Агар биз сенга тобеъ бўлсак, яхудийлар бизни қатл қилишларидан қўрқамиз», дейишди.

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

4985- عَيْنُ أُمِّ أَبِيانَ بِنْتِ الْوَزَاعِ بْنِ زَارِعٍ عَنِ جَدِّهَا زَارِعٍ وَكَانَ فِي وَفْدِ عَبْدِ الْقَيْسِ قَال: لَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ فَجَعَلْنَا نَتَبَادَرُ مِنْ رَوَاحِلِنَا فَتَقَبَّلَ يَدَ النَّبِيِّ ﷺ وَرَجْلَهُ وَانْتَظَرَ الْمُنْبَدِرَ الْأَشْجُعَ حَتَّى أَتَى عَيْتَبَةَ فَلَيْسَ ثَوْبُهُ ثُمَّ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ لَهُ: إِنَّ فِيكَ خَلَّتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ الْحِلْمُ وَالْأَنَاءُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا أُنْخَلِّقُ بِهِمَا أَمْ جَبَلَنِي اللَّهُ عَلَيْهِمَا قَالَ: بَلِ اللَّهُ جَبَلَكَ عَلَيْهِمَا قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَبَلَنِي عَلَى خَلَّتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ.

وَرَسُولُهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

4985. Умму Абон бинти Возеъ ибн Зореъдан, у бобоси Зореъ розияллоҳу анҳудан ривоят қилади: У Абдул Қайс ҳайъатида бор эди.

«Мадинага етиб келганимизда уловларимиздан шошиб туша бошладик. Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қўллари ва оёқларини ўпа бошладик. Мунзир ал-Ашажж кутиб турди-да, сўнг жомадони олдига бориб кийимларини кийди. Кейин Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келди. Бас, у зот унга:

«Сенда икки хислат бор. Уларни Аллоҳ яхши кўради. Ҳалимлик ва шошмаслик», дедилар.

«Эй Расулуллоҳ, мен иккисини ўзимга хулқ қилиб олганманми ёки Аллоҳ мени шундоқ яратганми?» деди.

«Аллоҳ сени шундоқ яратган», дедилар.

«Мени Аллоҳ ва Унинг Расули яхши кўрадиган икки хислат ила яратган Аллоҳга ҳамд бўлсин!» деди».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келган Абдул Қайс ҳайъати ўн тўрт кишидан иборат бўлиб, Мунзир ал-Ашажж уларнинг раҳбари эди. У кишининг тўлиқ исмлари Мунзир ибн ал-Ҳорис Абдий бўлиб, ал-Ашажж лақаби эди. Юзидаги мавжуд тиртиқ туфайли шундоқ номланган эди.

Бу ривоятда ҳам кишилар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қўллари ва оёқларини ўпганлари алоҳид, зикр қилинмоқда.

Ушбу ривоятларни далил қилган кишилар, улуғларнинг ҳурмати учун қўлларини ўпиш жоиз, деганлар.

ومنه قبلة الجسد وبين العينين

БАДАННИ ВА ИККИ КЎЗ ОРАСИНИ ЎПИШ

4986- عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى 100 كَبَانَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ الْأَنْصَارِيُّ يُجَدِّثُ الْقَوْمَ وَيُضَبِّحُهُمْ لِمَزَاحٍ كَانَ فِيهِ فَطَعْنَةُ النَّبِيِّ " فِي خَاصِرَتَيْهِ بِعُودٍ فَقَالَ: أَصْبِرْنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: اصْبِرْ قَالَ: إِنَّ عَلَيْكَ قَمِيصًا وَلَيْسَ عَلَيَّ قَمِيصٌ فَرَفَعَ النَّبِيُّ " عَنْ قَمِيصِهِ فَاحْتَضَنَهُ وَجَعَلَ يُقَبِّلُ كَشْحَهُ وَقَالَ: إِنَّمَا أَرَدْتُ هَذَا يَا رَسُولَ اللَّهِ.

4986. Абдурроҳман ибн Абу Лайла розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Усайд ибн Ҳузайр Ансорий ўзидаги ҳазилкашлик ила гапириб, одамларни кулдирад эди. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг биқинига чўп ила туртдилар. Шунда у:

«Қасосимни беринг, эй Аллоҳнинг Расули», деди у.

«Қасосингни ол», дедилар.

«Устингизда кўйлак бор экан. Менинг устимда кўйлак йўқ эди», деди.

Бас, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам кўйлакларини кўтардилар. У у зотни кучоқлаб, биқинларини ўпа бошлади ва: «шун истаган эдим, эй Аллоҳнинг Расули», деди».

Шарҳ: Бу ривоятдан Усайд ибн Ҳузайр Ансорий розияллоҳу анҳунинг фазллари, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг адолатлари ва кишининг баданидан баракот

учун ўпса, жоизлиги чиқади.

4987- عَنْ الشَّعْبِيِّ $\frac{1}{100}$ قَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ تَلَقَّى جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَابْتَزَمَهُ وَقَبَّلَ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ. رَوَاهُمَا أَبُو دَاوُدَ.

4987. Шаъбий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Жаъфар ибн Абу Толибни кутиб олиб, қучоқладилар ва икки кўзи орасидан ўпдилар».

Иккисини Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифга ҳозирда бир қанча араб давлатларидаги мусулмонлар амал қиладилар. Улар улуғ кишиларнинг бошидан ёки икки кўзи орасидан ўпиб, ҳурматлайдилар.

ومنها مرحبا بفلان

ФАЛОНЧИГА МАРҲАБО

4988- عَنْ عَائِشَةَ $\frac{1}{100}$ قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ: مَرْحَبًا بِابْنَتِي.

4988. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Фотима алайҳассаломга: «Қизимга, марҳабо!» дедилар».

4989- وَقَالَتْ أُمُّ هَانِئٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: جِئْتُ النَّبِيِّ ﷺ فَقَبَّلَ: مَرْحَبًا يَا أُمَّ هَانِئٍ. رَوَاهُمَا الْبُخَارِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ.

4989. Умму Ҳоней розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келган эдим. «Марҳабо, эй Умму Ҳоней!» дедилар».

Иккисини Бухорий ва Термизий ривоят қилишган.

4990- وَقَالَ عِكْرِمَةُ بْنُ أَبِي جَهْلٍ $\frac{1}{100}$: جِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَبَّلَ: مَرْحَبًا بِالرَّاكِبِ الْمُهَاجِرِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

4990. Икрийма ибн Абу Жаҳл розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига борган эдим, «Марҳабо, отлик муҳожир!» дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоятлардага «марҳабо» ўрнига бизда «хуш келибсиз»ни айтиш одат бўлган.

ومنها لبيك وسعديك

ЛАББАЙКА ВА САЪДАЙКА

4991- عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْفَهْرِيِّ $\frac{1}{100}$ قَالَ: شَهِدْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حُنَيْنًا فَسِنَرْنَا فِي يَوْمٍ قَبَائِظٍ شَدِيدِ الْحَرِّ فَنَزَلْنَا تَحْتَ ظِلِّ الشَّجَرَةِ فَلَمَّا زَالَتِ الشَّمْسُ لَبِسْتُ لِأُمِّي وَرَكِبْتُ فَرَسِي فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ فِي فُسْطَاطِهِ فَقُلْتُ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ قَدْ حَانَ الرِّوَاخُ فَقَالَ: أَجَلٌ ثُمَّ قَالَ يَا بِلَالُ قُمْ يَا بِلَالُ فَتَارَ مِنْ تَحْتِ شَجَرَةٍ كَبَانَ ظِلُّهُ ظِلُّ طَائِرٍ فَقَالَ: لَبَّيْكَ وَسَبْعَدَيْكَ وَأَنَا فِدَاؤُكَ فَقَالَ: أَسْرِجْ لِي الْفَرَسَ فَأَخْرَجَ سَرَجًا دَفَّتَاهُ مِنْ لَيْفٍ لَيْسَ فِيهِ أَشْرٌ وَلَا بَطَرٌ فَركبَ وَرَكِبْنَا.

4991. Абдурроҳман ал-Фехрий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллалллоҳу алайҳи васаллам билан Ҳунайнда ҳозир бўлдим. Шиддатли иссиқ қиздириб турганда юриб бориб, дарахт соясига тушдик. Қуёш заволга кетганида жанг анжомларимни кийдим. Отимга миниб, Расулulloҳ соллалллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бордим. У зот ўз чодирларида экан. Бас, мен:

«Ассалому алайка, эй Аллоҳнинг Расули, ва роҳматуллоҳи ва баракотуху. Жўнаш вақти бўлди», дедим.

«Шундоқ! Ҳозир! Эй Билол! Тур! Эй Билол!» дедилар.

У зот соялари худди қуш соясидек бўлиб, тезлаб дарахт остидан сапчиб турдилар. Бас, у:

«Лаббайка ва саъдайка! Ўзим фидойингиз бўлай!» деди.

«Менга отни эгарла!» дедилар.

У икки тарафи хурмо қовуғидан бўлган эгарни олиб чикди. Буларда ҳойи хавас ҳам, мақтаниш ҳам йўқ эди. Бас, у зот миндилар. Биз ҳам миндик».

Шарҳ: Бундан Расулulloҳ соллалллоҳу алайҳи васалламнинг эгарлари жуда ҳам содда бўлгани аён бўлади. Ҳазрати Билол розияллоҳу анҳунинг Расулulloҳ соллалллоҳу алайҳи васалламга «Лаббайка ва саъдайка!» дейишлари эса, бу гапни улуғ кишилар хизматларига доим тайёрлик маъносини билдириш учун ишлатилганини кўрамыз.

4992- عَنْ أَبِي ذَرٍّ $\frac{1}{100}$ قَالَ: قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: يَا أَبَا ذَرٍّ فَقُلْتُ: لَبَّيْكَ وَسَبْعَدَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَأَنَا فِدَاكَ أَوْ فِدَاؤُكَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

4992. Абу Зарр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллалллоҳу алайҳи васаллам менга:

«Эй Абу Зарр!» дедилар.

«Лаббайка ва саъдайка! Эй Аллоҳнинг Расули, мен сизга фидо бўлай!» дедим.

Иккисини Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоятда ҳам биров чақирганда «лаббайка» деб жавоб бериш борлиги собит бўлмоқда.

ومنها فداك أبي وأمي

«СИЗГА ОТА-ОНАМ ФИДО БЎЛСИН»

4993- عَنْ عَلِيٍّ $\frac{1}{100}$ قَالَ: مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يُقَدِّي أَحَدًا غَيْرَ سَبْعِدٍ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: اِزِمْ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ وَلَفْظُهُ: مَا جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَبَاهُ وَأُمِّيَهُ لِأَحَدٍ إِلَّا لِسَبْعِدٍ بَنِ أَبِي وَقَّاصٍ

قَالَ لَهُ يَوْمَ أُحُدٍ: اِزِمِ فِدَاكَ اَبِيْ وَاُمِّيْ، وَقَالَ لَهُ اِزِمِ اَنْبِيَّهَا الْعَلَامُ الْحُرَّوْرُ.

4993. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Саъддан бошқага фидо бўлишни айтганларини эшитганим йўқ. У зот унга: «От! Сенга ота-онам фидо бўлсин!» деганлар».

Икки шайх ва Термизий ривоят қилган.

Термизийнинг лафзида:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳеч кимга ота-оналарини жам(лаб фидо) қилмаганлар. Фақатгина Саъд ибн Абу Ваққосга айтганлар. У зот Уҳуд куни унга: «От! Ота-онам сенга фидо бўлсин! От! Эй паҳлавон йигит!» дедилар» зиёда қилинган.

Шарх: Уҳуд урушида мусулмонлар қанчалар қийин аҳволга тушиб қолганларини яхши биламиз. Ана ўша пайтда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ва у зотнинг атрофларидаги бир қанча фидокорларнинг ғайрати ила Аллоҳ таоло Исом лашкарини бутунлай тор-мор бўлишдан сақлаб қолган эди. Худди ўша жангда Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу ҳам катта қахрамонлик намуналарини кўрсатдилар. У киши машҳур чавондоз, баҳодир жангчи бўлиш билан бирга, уста камончи — мерган ҳам эдилар.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳунинг худди ўша мерганлик сифатлари Уҳуд урушида қўл келди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Саъд ибн Абу Ваққосга «От! Ота-онам сенга фидо бўлсин! От!» дейишлари жуда катта гап. Бу гапни у зот бировга айтмаганлар. Бу ҳам Саъд ибн Абу Ваққосда бошқаларда йўқ фазл борлигини билдиради. Фақат кейинроқ бўлган Хандақ урушида у зот алайҳиссалом «Ота-онам сенга фидо бўлсин!» деган гапни Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳуга ҳам айтадилар.

Имом Термизий ривоятидаги Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Саъд ибн Абу Ваққосга қарата, «Эй паҳлавон йигит!» деган гаплари ёлғиз Саъд ибн Абу Ваққоснинг ўзларига хосдир.

Ибн Асокир раҳматуллоҳи алайҳи Ибн Шихоб розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Саъд ибн Абу Ваққос Уҳуд куни бир ўқ билан уч кишини ўлдирди. Бир отиб биттасини ўлдирди. Улар ўқни унинг ўзига қайтариб отдилар. У ўша ўқни иккинчи марта отиб, яна бир кишини ўлдирди. Улар ўқни унинг ўзига яна қайтариб отдилар. У ўша ўқни учинчи марта отиб, яна бир кишини ўлдирди. Одамлар Саъд ибн Абу Ваққоснинг қилган ишидан ажабландилар. У бўлса:

«Бунименга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тайёрлаб берган эдилар», деди.

Ўшанда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга ота-оналарини жам(лаб фидо) қилдилар».

Имом Муслим раҳматуллоҳи алайҳи Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳунинг ўзларидан Уҳуд уруши ҳақидаги қуйидаги сўзларни ривоят қиладилар:

«Мушриклардан бири мусулмонларни куйдирган эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга:

«От! Ота-онам сенга фидо бўлсин! От!» дедилар.

Мен учиди темири йўқ бир ўқни солиб отдим. Бас, у мушрикнинг қоқ пешонасига тегди. У йиқилиб, аврати очилиб кетди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кулган эдилар, тишларининг оқи кўриниб кетди».

4994- قَالَ أَبُو بَكْرٍ $\frac{1}{100}$ لِلنَّبِيِّ " : فَدَيْنَاكَ بِآبَائِنَا وَأُمَّهَاتِنَا . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ .

4994. Абу Бакр розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга: «Сизга оталаримизни ва оналаримизни фидо қилдик», деди».

Бухорий ривоят қилган.

гап бошқа мусулмон халқларида одат тусига кирмаган.

ومنها حفظك الله

«АЛЛОҲ СЕНИ САҚЛАСИН»

4995- عَيْنُ أَبِي قَتَادَةَ $\frac{1}{100}$ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَتْ فِي سَفَرٍ لَهُ فَعَطَشُوا فَيَانْطَلَقَ سِرْعَانِ النَّاسُ فَلَزِمَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تِلْكَ اللَّيْلَةَ فَقَالَ: حَفِظَكَ اللَّهُ بِمَا حَفِظْتَ بِهِ نَبِيَّكَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَمُسْلِمٌ.

4995. *Абу Қатода розияллоху анхудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам сафарда эдилар. Улар чанқадилар. Шошқалок одамлар кетиб қолдилар. Ўша кечаси мен Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васалламни лозим тутдим. Шунда у зот: «Сен набийингни сақлаган нарса ила Аллоҳ сени сақласин!» дедилар».

Абу Довуд ва Муслим ривоят қилишган.

Шарҳ: Мусулмонларнинг ўзаро хушмуомалаликлари учун ишлатиладиган иборалар ичида «Ҳафизакааллоҳ — «Аллоҳ сени сақласин» ибораси ҳам машҳур. Бу иборани ушбу ривоятда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари ҳам ишлатганлар.

ومنها أضحك الله سنك

«АЛЛОҲ ТИШИНГНИ КУЛДИРСИН»

4996- عَنْ عَبَّاسِ بْنِ مِرْدَاسٍ عَنْ أَبِيهِ $\frac{1}{100}$ قَالَ: ضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَبَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ أَوْ عُمَرُ: أَضْحَكَ اللَّهُ سَنَّاكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ مَاجَه.

4996. Аббос ибн Мирдосдан, у отасидан ривоят қилади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кулдилар. Шунда Абу Бакр ёки Умар: «Аллоҳ тишингизни кулдирсин, эй Аллоҳнинг Расули», деди».

Абу Довуд ва Ибн Можса ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ривоятда келган: «Аллоҳ тишингизни кулдирсин» иборасида хурсандчилигингиз ва сурурингиз бардавом бўлсин, маъноси бор. Бу ҳам ўзи ила муомалада бўлаётган кишига маданий муомала қилишнинг бир кўриниши. Қискача айтсак, мусулмон киши ўз суҳбатдошининг кулганини кўрганда мазкур иборани айтиши лозим.

الفصل الرابع في آداب المجالس

ТҮРТИНЧИ ФАСЛ

МАЖЛИСЛАР ОДОБИ ХАКИДА

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ئى.ئى. ئېنى ئى.ئى. ئىدى يېنىج ئىم ئى.ئى. بىج بخ بم بى بى تىج تح تخ

Аллоҳ таоло:

«Эй иймон келтирганлар! Агар сизларга мажлисларда силжиброк ўтиринг дейилса, бас, силжинг, агар туринг дейилса, туринг. Аллоҳ сизлардан иймон келтирганларнинг ва илм берилганларнинг даражаларини кўтарадир. Аллоҳ нима қилаётганларингиздан хабардордир», деган (*Мужодала, 11*).

Бу ояти кариманинг тушиш сабаби ҳақида ҳазрати Муқотил ибн Ҳайён бундай ривоят қиладилар:

«Бу оят жума куни тушган. Пайғамбар алайҳиссалом ўша куни суфада, тор жойда ўтирган эдилар. У кишининг одатлари — Бадр уруши қатнашчиларини иззат-икром қилар эдилар. Бадр уруши иштирокчиларидан бир гуруҳи мажлисга кеч қолиб келдилар. Пайғамбар алайҳиссалом қаршиларига келиб: «Ассалому алайкум, айюҳан Набийю ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳу», дедилар. Пайғамбаримиз алайҳиссалом алик олдилар. Улар ўтирганларга ҳам салом бердилар. Ўтирганлар ҳам алик олдилар. Келганлар жой берилишини кутиб тик туриб қолдилар. Расулуллоҳ алайҳиссалом уларнинг нимага туриб қолганларини билдилар. Лекин уларга жой берилмади. Бу эса, Пайғамбаримизга оғир ботди. Шунда у зоту бобаракот ат-рофларида ўтирган, Бадр урушида қатнашмаган кишиларга: «Ҳой фалончи, фалончи» деб бирмабир ўринларидан турғизиб, Бадр аҳлини ўтказдилар. Бу эса, ўрнидан турғазилганларга оғир ботди. Пайғамбар алайҳиссалом буни уларнинг юзларидан сездилар.

Мунофиқлар бу ҳолатдан усталик билан фойдаланиб, «Пайғамбаримиз кишилар орасида адолат ўрнатади, деб юрар эдинглар-ку?! Аллоҳга қасам, анавиларга ҳеч адолат қилмади. Бир хил одамлар ўз Набийларини яхши кўриб унга яқинлашувди, уларни турғазиб юбориб, ўринларига ўзгаларни ўтказди», дейишга ўтдилар. Шу онда Пайғамбар алайҳиссалом: «Ўз биродарига жой берган кишига Аллоҳнинг раҳмати бўлсин», дедилар. Шундан сўнг одамлар ўринларидан шошилиб тура бошладилар ва биродарларига жой бўшатдилар. Ана шундай ҳолат бўлиб турган пайтда ушбу оят нозил бўлди:

«Эй иймон келтирганлар! Агар сизларга мажлисларда силжиброк ўтиринг дейилса, бас, силжинг, агар туринг, дейилса, туринг».

Мусулмонлар Пайғамбар алайҳиссалом мажлисларида иймон ва илм олардилар. Шунинг учун ҳам ҳамма катта қизиқиш билан, иложи борица, у зотга яқинроқ ўтиришни хоҳларди. Ушбу оят нозил бўлгач, илм олиш мажлисини ҳаммага кенг тарғиб қилиш зарурлиги эслатилиб, мажлис аҳлининг барчасига жой беришни йўлга қўйишга даъват этилди.

Шу билан бирга, иймон ва илмнинг тутган ўрни жуда ҳам юқори эканлиги эслатилиб:

«Аллоҳ сизлардан иймон келтирганларнинг ва илм берилганларнинг даражаларини кўтаради. Аллоҳ нима қилаётганларингиздан хабардордир», дейилди.

Бу оят тафсиридан яна шу нарса ойдинлашадики, баъзи кишилар ўзларича обрў-эътибор деб юрадиган мансаб, пул, йиғилган молу дунё ва бойликларнинг Аллоҳ ҳузурида ҳеч қандай қиймати йўқ экан. Фақат иймону илм билан Аллоҳ тақводорлар мартабасини юқори тутар экан.

4997- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ¹/₁₀₀ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِيَّاكُمْ وَالْجُلُوسَ بِالطَّرِيقَاتِ، قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لَنَا بِذَلِكَ مِنْ مَحَالِسِنَا نَتَحَدَّثُ فِيهَا قَالَ: إِذْ أَبَيْتُمْ إِلَّا الْمَجْلِسَ فَأَعْطُوا الطَّرِيقَ حَقَّهُ قَالُوا وَمَا حَقُّهُ؟ قَالَ: غَيْضُ الْبَصَرِ وَكَفُّ الْأَدَى وَرَدُّ السَّلَامِ وَالْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ.

4997. Абу Саъид розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йўлларда ўтиришдан сақланинг», дедилар.

«Эй Расулulloҳ! Мажлисларимиз лозим нарсалар. Биз уларда суҳбатлашамиз», дейишди.

«Агар ўтиришдан бошқа илож топа олмасангиз, йўлга ўз ҳаққини беринг», дедилар.

«Унинг ҳаққи недир?» дейишди.

«Кўзни тийиш, озор бермаслик, саломга алиқ олиш ҳамда амру маъруф ва наҳйи мункар», дедилар.

Шарҳ: Бекордан-бекорга йўл бўйида ўтириш яхши эмас. Агар йўл бўйида ноилож ўтириб қолинган чоғда ҳам кўзни нолайиқ нарсалардан тийиб, бировга озор бермасдан, ўткинчиларнинг саломига алиқ олиб, кези келганда, яхшиликка амр қилиб, ёмонликдан қайтариб ўтириш лозим бўлади.

4998- عَنْ ابْنِ عُمَرَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا يُقِيمُ الرَّجُلُ الرَّجُلَ مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ يَجْلِسُ فِيهِ وَلَكِنْ تَفْسَحُوا وَتَوَسَّعُوا. رَوَاهُمَا الْأَرْبَعَةُ. وَزَادَ مُسْلِمٌ فِي رِوَايَةٍ: وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا قَامَ لَهُ رَجُلٌ عَنْ مَجْلِسِهِ لَمْ يَجْلِسْ فِيهِ.

4998. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бир киши бошқа бир кишини мажлисидан турғазиб, сўнг ўзи унинг ўрнига ўтирмайди. Лекин силжинлар ва кенгайтиринлар», дедилар.

Икковини тўртовлари ривоят қилишган.

Муслим ўз ривоятида:

«Ибн Умар биров ўрнидан туриб унга жой бўшатса, ўша ерга ўтирмас эди»ни зиёда қилган.

Шарҳ: Мажлисида ўтирган бир кишини турғазиб ўрнига бошқани ўтказиш ҳаромдир. Чунки бу ишда аввал келган кишини беҳурмат қилиш бор. Аммо кенгайиб жой очилса, яхши бўлади. Ибн Умар розияллоҳу анҳунинг биров ўрнидан туриб, унга жой бўшатса, ўша ерга ўтирмасликлари ўзларининг ўта камтарликларидандир. Аслида, ўтирган одам бир кишини улуғлаб ва ҳурматлаб чин кўнгилдан жой бўшатиб берса, ўтирмоқ жоиз.

4999- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: مَنْ قَامَ مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهِ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

4999. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким ўз жойидан туриб, яна қайтиб келса, у ўшанга ҳақлидир», дедилар.

Муслим, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Мажлисида ўтирган одам бирор сабаб ила ўрнидан туриб чиқиб кетсаю ҳожатини чиқаргандан кейин яна қайтиб келса, ўзининг аввалги жойига ўтиришга энг ҳақли одам бўлади. Унинг ўрнига бошқа бировнинг ўтириб олишга ҳаққи йўқ. Бинобарин, илмий мажлислар, дарслар ва тез-тез такрорланадиган йиғинларда маълум ерга ўтиришни ўзига одат қилган одамларнинг ўша ерга доимий равишда ўтиришга ҳақлари бор.

5000- عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ $\frac{1}{100}$ قَال: كُنَّا إِذَا أَتَيْنَا النَّبِيَّ ﷺ جَلَسَ أَحَدُنَا حَيْثُ يَنْتَهِي. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

5000. Жобир ибн Самурата розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Қачон Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келсак, биримиз ўзи етган жойга ўтирар эди».

«Сунан» эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, ҳар ким ўзи келганда мажлиснинг охири қаерда бўлса, ўша ерга ўтиргани афзал экан. Одамлар ўтирган бўлса ҳам олдинга қараб интилиб, ўтирганларни нотинч қилмагани маъқул.

5001- وَعَنْهُ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ مُتَّكِئًا عَلَى وَسَادَةٍ عَلَى يَسَارِهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

5001. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламни чап ёнбошларидаги болишга суянган ҳолларида кўрдим».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Мажлиснинг тақозои ҳоли кўтарса, болишга суянса ҳам бўлар экан.

5002- وَعَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا صَلَّى الْفَجْرَ تَرَبَّعَ فِي مَجْلِسِهِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ حَسْبَاءً. رَوَاهُ

أَبُو دَاوُدَ.

5002. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон бомдодни ўқиб бўлсалар, қуёш гўзал бўлиб чиққунча чордана қуриб ўтирар эдилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Сўнгра ишроқ намозини ўқиб, уйлари томон йўл олар эдилар. Бомдодни ўқиш билан қайта ухлашга ётмас эдилар.

5003- وَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ ¹/₁₀₀: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا جَلَسَ اخْتَبَى يَدَهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ أَبِي

5003. Абу Саъид розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўтирганларида икки қўллари билан тиззаларини қучоқлар эдилар».

Абу Довуд ва Баззор ривоят қилишган.

Шарҳ: Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам гоҳида икки думбаларини ерга қўйиб, қўллари билан тиззаларини қучоқлаб ҳам ўтирганлар. Ушбу ривоятда айнан ўша ўтириш ҳақида сўз кетмоқда.

5004- عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو ¹/₁₀₀ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يُفَرِّقَ بَيْنَ اثْنَيْنِ إِلَّا

بِإِذْنِهِمَا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5004. Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Кишига икки кишининг изнисиз уларнинг орасини ажратиш ҳалол бўлмайди», дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Бир-бири билан яқин ўтирган, ораларида одам сиғадиган жой бўлмаган икки кишининг орасига уларнинг изнисиз суқилиб ўтириб олиш ҳаромдир. Бу уларга ноқулайлик туғдириши турган гап. Аммо уларнинг ўзлари изн берсалар, мумкин.

5005- لَا يُؤْمُ الرَّجُلُ فِي سُلْطَانِهِ وَلَا يُجْلِسُ عَلَى تَكْرِمَتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ.

5005. Термизийнинг ривоятида:

«Кишининг султонида унга имомлик қилинмайди ва унинг хос жойига ўтирилмайди. Илло, унинг ўзи изн берса, мумкин», дейилган.

Шарҳ: Киши ўз уйида, иш жойида ва раҳбарлик қилаётган жойида намозга ўзи имомлик қилишга ҳақли. Шунингдек, унинг ўзи учун тайёрланган ўринга фақат ўзи ўтиришга ҳақли. Бошқалар унинг изнисиз имомлик ҳам қила олмайди, жойига ҳам ўтира олмайди.

التحلق وسعة المجلس

ҲАЛҚА БЎЛИШ ВА МАЖЛИСНИНГ КЕНГЛИГИ

Мажлис куриб ўтирганда ҳалқа шаклида ва одамларнинг сонига қараб, кенгроқ бўлиб ўтирган афзал.

5006- عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ $\frac{1}{100}$ قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَسْجِدَ وَهُمْ حَلِيقُ قَيْالٍ: مَبَالِي أَرَاكُمْ عَزِينَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَمُسْلِمٌ.

5006. Жобир ибн Самура розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам масжидга кирганларида улар ҳалқа-ҳалқа бўлиб ўтирган эдилар. Шунда у зот: «Нима бўлдики, сизларни тарқоқ ҳолда кўрмоқдаман», дедилар».

Абу Довуд ва Муслим ривоят қилишган.

Шарҳ: Бундан бир масжиднинг қавми турли ҳалқаларга бўлинмай битта ҳалқада ўтиришлари афзал экани келиб чиқади.

5007- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: خَيْرُ الْمَجَالِسِ أَوْسَعُهَا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

5007. Абу Саъид розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллalloҳу алайҳи васаллам:

«Мажлисларнинг яхшиси кенгидир», дедилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Имкон бўлатуриб, тор доира олиш, албатта, турли ноқулайликлар туғдиради. Шунинг учун имконга қараб, кенг доира олиш лозим.

5008- عَنْ أَبِي جَحْزٍ $\frac{1}{100}$ أَنَّ رَجُلًا جَلَسَ وَسَطَ حَلَقَةٍ فَقَالَ حَذِيفَةُ: مَلْعُونٌ عَلَى لِسَانِ مُحَمَّدٍ أَوْ لَعَنَ اللَّهُ عَلَى لِسَانِ مُحَمَّدٍ ﷺ مَنْ قَعَدَ وَسَطَ الْحَلَقَةِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

5008. Абу Мижлаз розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Бир киши ҳалқанинг ўртасига ўтирди. Шунда Ҳузайфа: «Муҳаммаднинг тилида малъундир ёки Аллоҳ Муҳаммад соллalloҳу алайҳи васалламнинг тиллари ила ҳалқанинг ўртасига ўтирганни лаънатлади», дедилар».

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Чунки ҳалқанинг ўртасига ўтирган одам бу борадаги Расулulloҳ соллalloҳу

алайҳи васалламнинг кўрсатмаларига хилоф иш қилган ва одамларни бир-бирларидан тўсган бўлади.

الجلسة المكروهة

МАКРУҲ ЎТИРИШ

5009- عَيْنُ الشَّرِيدِ بْنِ سُبَيْدٍ ¹⁰⁰/₁₀₀ قَالَ: مَرَّ بِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَنَا جَالِسٌ هَكِّدًا قَبْدٌ وَضَبَعْتُ يَدِي الْيُسْرَى خَلْفَ ظَهْرِي وَاتَّكَأْتُ عَلَى أَلْيَةِ يَدِي فَقَالَ: أَتَقْعُدُ قَعْدَةَ الْمَعْضُوبِ عَلَيْهِمْ.

5009. Шарид ибн Сувайд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам олдимдан ўтдилар. Мен бундоқ қилиб: чап қўлимни орқамга қўйиб, кафтимга таяниб ўтирган эдим. Шунда у зот: «Сен ғазабга учраганларга ўхшаб ўтирасанми?!» дедилар».

Шарх: Чунки бу мутакаббирларнинг ўтиришидир. Мўмин банда намозда ўтирганга ўхшаб, ёки чордана қуриб, ёки тиззаларини кучоклаб ўтиради.

5010- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ قَالَ: قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ " : إِذَا كَبَانَ أَحَدُكُمْ فِي الْمَيِّءِ فَمَلَّصَ عَنْهُ فَصَبَّارَ بَعْضُهُ فِي الشَّمْسِ وَبَعْضُهُ فِي الظِّلِّ فَلْيَقُمْ. رَوَاهُمَا أَبُو دَاوُدَ.

5010. *Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Абул Қосим соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачон бирингиз сояда ўтирган бўлса, соя қисқариб, унинг баъзиси офтобда, баъзиси сояда бўлиб қолса, ўрнидан турсин», дедилар».

Иккисини Абу Довуд ривоят қилган.

Шарх: Чунки яrimi офтобда, яrimi сояда ўтирган одамнинг мижози бузилади. Бундоқ ўтириш шайтоннинг ўтиришидир.

التناجی

СИР СУХБАТ

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى : ههههه كككك وووو وoooo

Аллох таоло:

«Эй иймон келтирганлар! Қачон сирли суҳбат қилсангиз, гуноҳ, душманлик ва Пайғамбарга маъсиятга сирли суҳбат қилмангиз. Яхшилик ва тақвога сирли суҳбат қилингиз. Ҳузурига тўпланиб борадиганингиз Аллоҳга тақво қилингиз», деган (Мужодада, 9).

Шарҳ: Демак, мўмин-мусулмонлар ўзаро суҳбатларида доимо бир-бирларини яхшиликка ва тақвога чорлашлари лозим. Афсуски, ҳозир бу Қуръоний таълимот бизнинг орамиздан йўқолиб борапти. Ўзаро суҳбатлар ёлгон, бўҳтон, тўхмат ва ғийбатдан иборат бўлиб қолмоқда. Бу эса, мусулмонларнинг на одобиға, на шаъниға тўғри келади.

Ушбу оят тафсирида уламоларимиз Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган куйидаги ҳадисни ҳам келтирадилар:

«Савфон ибн Михроз айтадилар: «Мен Абдуллоҳ ибн Умарнинг кўлидан ушлаб кетаётган эдим, бир одам йўлни тўсиб чиқиб:

«Пайғамбар алайҳиссаломдан қиёмат кунида нажва (сирли суҳбат) ҳақида нима эшитгансиз?» деди.

Абдуллоҳ ибн Умар:

«Расулуллоҳ алайҳиссаломдан қуйидагиларни эшитганман, у зот айтдилар: «Аллоҳ мўмин бандани ўзига яқинлаштириб, уни бағрига босади ва одамлардан тўсади-да, нажва қилиб, сирли гаплашади. Гуноҳларига иқрор қилдиради. «Бу гуноҳингни биласанми? Мана бу гуноҳингни биласанми? Бунисини-чи?» дейди. Токи банда гуноҳларига иқрор бўлиб, энди ҳалок бўлдим, деганида, Аллоҳ: «Бу гуноҳларингни ёруғ дунёда беркитган эдим, бугун эса, мағфират қиламан», дейди. Сўнгра унга яхшиликлари китобини беради.

Аммо кофир ва мунофиқларга қараб:

«Гуноҳлар, манавилар ўз Роббиларига ёлғон гапларни айтганлар. Золимларга Аллоҳнинг лаънати бўлсин», дейди».

5011- **عَبْنُ عَبْدِ اللَّهِ 100 عَنِ النَّبِيِّ** " قَالَ: إِذَا كُنْتُمْ ثَلَاثَةً فَلَا يَتَبَاخَى اثْنَانِ دُونَ صَاحِبِهِمَا فَإِنَّ ذَلِكَ يَحْزَنُهُ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

5011. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Қачон учта бўлсангиз, икки киши учинчини қўйиб, сир(ли) суҳбат қилмасин. Бу уни маҳзун қилади», дедилар».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Уч киши ўтирганда улардан икkitаси пичирлашиб гаплашса, учинчи кишига нокулай бўлади. Худди икkitиси уни ёмонлаётгандек ёки унга ишонмаётгандек кўринади. Шунинг учун уч киши ўтирганда икkitалари сирли суҳбат қилишларига изн берилмаган.

Агар кўпчилик бўлса, икки киши пичирлашиб гаплашса бўлаверади. Уч киши бўлганда учинчи кишининг изни ила икkitаси пичирлашса ҳам жоиз.

5012- **عَبْنُ أَنَسٍ** " قَالَ: أَسْبَرَّ إِلَيَّ النَّبِيُّ " سِرًّا فَمَا أَخْبَرْتُ بِهِ أَحَدًا وَلَقَدْ سَأَلْتَنِي أُمُّ سُلَيْمٍ فَمَا أَخْبَرْتُهَا بِهِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

5012. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам менга сир айтдилар. Мен бу ҳақда ҳеч кимга хабар бермадим. Батаҳқиқ, мендан Умму Сулайм сўраганда унга ҳам хабар бермадим».

Икки шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Умму Сулайм розияллоҳу анҳо ҳазрати Анас розияллоҳу анҳунинг оналари бўлади. Бировнинг сирини ҳеч кимга айтмаслик кераклиги шу ҳадиси шарифдан маълум бўлади. Биров томонидан сўзланган сир омонат ҳисобланади. Ўша сир эгасининг изнисиз уни бошқа одамга айтиш хиёнатдир. Аммо ўша гапни эгасининг номини зикр қилмай айтса бўлади.

العطاس وتشميت العاطس

АКСА УРИШ ВА АКСА УРУВЧИГА ТИЛАК БИЛДИРИШ

5013- **عَبْنُ أَنَسٍ 100 قَالَ: عَطَسَ عَبْدُ النَّبِيِّ " رَجُلَانِ فَشَبِّمَتْ أَحَدَهُمَا وَلَمْ يُشَبِّمِ الْآخَرَ فَقَالَ**

الَّذِي لَمْ يُشَمِّتْهُ: عَطَسَ فُلَانٌ فَشَمِّتُهُ وَعَطَسْتُ أَبَا فَلَيْمٍ تُشَمِّتُنِي قَبَالَ: إِنَّ هَذَا حَمَدَ اللَّهِ وَإِنَّكَ لَمْ تَحْمَدِ اللَّهَ.
رَوَاهُ الْخُمْسَةُ.

5013. Анас розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларида икки киши акса урди. Бас, у зот улардан бирига тилак билдирдилар ва бошқасига тилак билдирмадилар. Шунда у зот унга тилак билдирмаган киши:

«Фалончи акса урганда тилак билдирдингиз, мен акса урганимда тилак билдирмадингиз?» деди.

«Бу Аллоҳга ҳамд айтди. Сен Аллоҳга ҳамд айтмадинг», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ривоятда зикри келган икки акса урувчиларнинг бири Омир ибн Туфайл розияллоху анҳу бўлиб, иккинчиси унинг жияни экан. Жиян акса ургандан кейин Аллоҳга «Алҳамдулиллаҳи» деб ҳамд айтган. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам унга «Ярҳамукаллоху» деб тилак билдирганлар. Омир ибн Туфайл розияллоху анҳу акса уриб бўлиб, ҳамд айтмагани сабабли Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам у кишига тилак билдирмаганлар. Шунинг учун ҳамд айтмаган акса урувчига тилак билдирилмайди.

5014- عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ ¹/₁₀₀ قَال: كَيَانَ النَّبِيُّ " إِذَا عَطَسَ عَطَى وَجْهَهُ يَدِهِ أَوْ بَشُوبِهِ وَغَضَّ بِهَا صَوْتَهُ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

5014. Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам қачон акса урсалар, юзларини қўллари ёки кийимлари ила тўсар ва овозларини пасайтирар эдилар».

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Мусулмонча акса уриш маданияти ана шундоқ. Акса ураётган пайтда оғиз-бурундан чиқиши эҳтимоли бор нарсалар тўсилади. Шу билан бирга, пастроқ овозда акса уришга ҳаракат қилинади.

5015- عَيْنُ أَبِي أَيُّوبَ ¹/₁₀₀ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ " قَال: إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ وَلْيَقُلِ الَّذِي يَرُدُّ عَلَيْهِ يَرْحَمُكَ اللَّهُ وَلْيَقُلْ هُوَ يَهْدِيكُمْ اللَّهُ وَيُصْلِحْ بِأَلْسِنَتِكُمْ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ أَبِي دَاوُدَ.

5015. Абу Айюб розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Қачон бирингиз акса урса, «Алҳамдулиллаҳи» десин. Унга тилак билдирувчи «Ярҳамукаллоху» десин. У унга «Яхдийкумуллоху ва юслиху болакаум» десин», дедилар».

Термизий, Бухорий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда акса урганда айтилиши лозим бўлган гаплар тўлиқ келган. Аввало, акса урувчи «Алҳамдулиллаҳи» — «Аллоҳга ҳамд бўлсин» дейди. Уни эшитган одам «Ярҳамукаллоху» — «Аллоҳ сенга раҳм қилсин» дейди. Акса урувчи эса, «Яхдийкумуллоху ва юслиху болакаум — Аллоҳ сизни ҳидоят қилсин ва ҳолингизни яхшиласин» дейди.

5016- وَعَطَسَ عِنْدَ ابْنِ عُمَرَ ¹/₁₀₀ رَجُلٌ فَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ وَلَيْسَ هَكَذَا عَلَّمَنَا

النَّبِيِّ " بَلْ عَلَّمَنَا أَنْ نَقُولَ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

5016. Ибн Умар розияллоху анхунинг олдида бир киши акса урди-да:

«Алҳамдулиллаҳи вассалому ала Расулиллаҳи» деди.

Шунда ибн Умар:

«Мен ҳам «Алҳамдулиллаҳи вассалому ала Расулиллаҳи» дейман. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам бизга бундоқ ўргатмаганлар. Балки у зот бизга «Алҳамдулиллаҳи ала кулли ҳол» демоғимизни таълим берганлар», деди.

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Акса урганда ҳар ким ўзининг хаёлига келган гапни эмас, балки Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламдан ворид бўлган зикрни айтмоғи лозим.

5017- عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: عَطَسَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِيِّ " فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ فَقَالَ النَّبِيُّ " : عَلَيْكَ وَعَلَى أُمِّكَ إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلْيَقُلْ لَهُ مَنْ يَرُدُّ عَلَيْهِ يَرْحَمُكَ اللَّهُ وَلْيَقُلْ يَغْفِرُ اللَّهُ لَنَا وَلَكُمْ. رَوَاهُ أَصْحَابُ الشُّنَنِ.

5017. Солим ибн Аббас розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Бир киши Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларида акса урди ва:

«Ассалому алайкум», деди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам:

«Сенга ҳам, онангга ҳам (салом). Қачон бирингиз акса урса, «Алҳамдулиллаҳи роббил аламин», десин. Унга рад қилувчи «Ярҳамукаллоху» десин. У эса, «Яғфируллоху лана ва лакум» десин», дедилар.

«Сунан» эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ривоятда акса урилганда айтиладиган ибораларнинг иккинчи тўлиқ хили келган.

عدد التشميت

АКСАГА ТИЛАКНИНГ АДАДИ

5018- عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَ: عَطَسَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِيِّ " فَقَالَ لَهُ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ ثُمَّ عَطَسَ أُخْرَى فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ " : الرَّجُلُ مَرْكُومٌ. رَوَاهُ الْحَمْسَةُ إِلَّا الْبُخَارِيَّ.

5018. Салама ибн ал-Акваъ розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Бир киши Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларида акса урди. Шунда у зот унга:

«Ярҳамукаллоху», дедилар.

У яна бир бор акса урди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам:

«Киши тумовдир», дедилар.

Бешовларидан фақат Бухорий ривоят қилмаган.

5019- وَعَنْهُ قَالَ: عَطَسَ رَجُلٌ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ " وَأَنَا شَاهِدٌ فَقَالَ لَهُ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ ثُمَّ عَطَسَ الثَّانِيَةَ

وَالثَّالِثَةُ فَقَالَ هَذَا رَجُلٌ مَرْكُومٌ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

5019. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Бир киши Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида акса урди.

Мен ўша ерда эдим. Бас, у зот унга:

«Ярҳамукаллоҳу», дедилар.

Сўнгра у иккинчи ва учинчи марта акса урди. У зот:

«Бу одам тумовдир», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

5020- عَيْنُ رِفَاعَةَ الزُّرْقَانِيِّ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ. قَالَ: تَشْمِيتُ الْعِبَاطِ ثَلَاثٌ فَإِنْ شِئْتَ أَنْ تُشِمِّتَهُ فَشِمِّتْهُ وَإِنْ شِئْتَ فَكُفِّ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5020. Рифоъа аз-Зуракий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Акса урганга тилак тилаш уч мартадир. Сўнгра хоҳласанг тилак тила, бўлмаса, йўқ», дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

5021- قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$: شِمْتُ أَخَاكَ ثَلَاثًا فَمَا زَادَ فَهُوَ زَكَاةٌ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

5021. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Акса урган биродарингга уч марта тилак тила. Ундан зиёдаси тумовдир», дедилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ривоятлардан акса урган кишига уч мартагача тилак тилаш кераклиги чиқади.

تشميت الذمي

ЗИММИЙГА ТИЛАК ТИЛАШ

5022- عَيْنُ أَبِي مُوسَى $\frac{1}{100}$ قَالَ: كَيْفَ الْيَهُودُ يَتَعَاطَسُونَ عِنْدَ النَّبِيِّ. يَرْجُونَ أَنْ يَقُولَ لَهُمْ يَرْحَمُكُمُ اللَّهُ فَيَقُولَ يَهْدِيكُمُ اللَّهُ وَيُصْلِحَ بَالَكُمْ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالْحَاكِمُ.

5022. Абу Мусо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Яҳудийлар Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида у зотнинг «Ярҳамукумуллоҳу» дейишларини хоҳлаб, акса уришар эдилар. У зот бўлса, «Яҳдийкумуллоҳу ва юслиҳу болакум» дер эдилар».

Термизий, Абу Довуд ва Ҳоким ривоят қилишган.

Шарҳ: Яҳудийлар ҳар бир имкон туғилиши билан сўз ўйин қилишар эди. Улар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўзларига қарата: «Ярҳамукумуллоҳу» — «Сизларга Аллоҳ раҳм қилсин» деган тилакни айтилишини истаб, атайин акса урар эдилар. У зот бўлса, улар истган тилакни эмас, балки «Яҳдийкумуллоҳу ва юслиҳу болакум» — «Аллоҳ сизни ҳидоят қилсин ва ҳолингизни яхшиласин», дер эдилар. Ҳозир ҳам мана шу

ҳадиси шарифга амал қилинади.

إِنَّ اللَّهَ يَحِبُّ الْعَطَاسَ وَيَكْرَهُ التَّثَاؤُبَ

АЛЛОҲ АКСАНИ ЁҚТИРАДИ ВА ЭСНАШНИ ЁҚТИРМАЙДИ

5023- عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَطَاسَ وَيَكْرَهُ التَّثَاؤُبَ فَإِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ وَحَمَدَ اللَّهَ كَانَ حَقًّا عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ سَمِعَهُ أَنْ يَقُولَ لَهُ يَرْحَمُكَ اللَّهُ وَأَمَّا التَّثَاؤُبُ فَإِنَّمَا هُوَ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيُرِدَّهُ مَا اسْتَطَاعَ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا تَثَاءَبَ ضَحِكَ مِنْهُ الشَّيْطَانُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5023. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ аксани ёқтиради ва эснашни ёқтирмайди. Қачон бирингиз акса уриб, Аллоҳга ҳамд айтса, уни эшитган ҳар бир мусулмонга «Ярҳамукаллоҳу» демоқ вожиб бўладир. Аммо эснаш, бу нарсa шайтондандир. Қачон бирингизни эсноқ тутса, уни иложи борича қайтаришга уринсин. Қачон сиздан бирингиз эснаса, шайтон ундан куладир», дедилар».

Бухорий, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

5024- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: التَّثَاؤُبُ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَكْظَمْ مَا اسْتَطَاعَ. وَفِي رِوَايَةٍ: إِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيُرِدَّهُ مَا اسْتَطَاعَ وَلَا يَقُلْ هَاهَا فَإِنَّمَا ذَلِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ يَضْحَكُ مِنْهُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5024. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Эснаш шайтондандир. Қачон бирингизни эсноқ тутса, иложи борича ичига ютсин», дедилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Қачон бирингизни эсноқ тутса, уни иложи борича қайтаришга уринсин. «Хох! Хох!» демасин. Ана ўшанингиз шайтондандир. У ўшандан куладир», дейилган.

Муслим, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

5075- عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: الْعَطَاسُ وَالنُّعَاسُ وَالتَّثَاؤُبُ فِي الصَّلَاةِ وَالْحَيْضِ وَالْقَيْءِ وَالرُّعَافِ مِنَ الشَّيْطَانِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

5025. Адий ибн Собитдан, у отасидан, у бобоси розияллоҳу анҳумдан ривоят қилади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Акса, уйқусираш, намозда эснаш, хайз, қай ва бурун қонаши шайтондандир», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳолатларнинг барчасида эҳтиёт бўлиш лозимлиги ҳам шундандир.

الفصل الخامس في الأسامي

БЕШИНЧИ ФАСЛ

ИСМЛАР ҲАҚИДА

أحب الأسماء إلى الله تعالى

АЛЛОХ ТАОЛОГА ЭНГ МАХБУБ ИСМЛАР

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى : كَيْفَ كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ

Аллоҳ таоло:

«Уларни ўз оталари исми билан чақиринглар. Ана шу Аллоҳнинг наздида тўғридир. Агар оталарини билмасангиз, улар сизнинг дин қардошларингиз ва дўстларингиздир», деган (Аҳзоб, 5).

Бу оят нозил бўлгунча одамлар бировнинг боласини ўғил қилиб олиб юрганлар. Инсонлар жамиятдаги мавжуд тушунча, урф-одатлар ила иш тутишган. Энди эса, оят нозил бўлиб, бу одатни ботил қилди. Ўз-ўзидан одамларда нима қилиш керак аввал асраб олинган фарзанд хусусида нима қиламиз, олдинги ишларимиз учун ҳам жавоб берамизми, каби саволлар пайдо бўлади. Ушбу ояти карима ана шу саволларга жавоб бермоқда.

«Уларни ўз оталари номи билан чақиринглар. Ана шу Аллоҳнинг наздида тўғридир».

Яъни, асраб олинган фарзандларни асраб олган одамнинг исми билан эмас, ўзининг ҳақиқий отаси исми билан чақиринглар.

Имом Бухорий ва имом Муслим ўз китобларида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхундан қўйдагиларни ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳнинг мавло — дўстлари Зайд ибн Ҳорисани фақат «Зайд ибн Муҳаммад» деб чақирар эдик. Куръони Каримнинг **«Уларни ўз оталари исми билан чақиринглар. Ана шу Аллоҳнинг наздида тўғридир»** ояти нозил бўлганидан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайдга:

«Сен Зайд ибн Ҳориса ибн Шарҳабийлсан», дедилар».

«Агар оталарини билмасангиз, улар сизнинг дин қардошларингиз ва дўстларингиздир».

Мабодо, асраб олинган боланинг хақиқий отаси ким эканлиги маълум бўлмаса, улар сизга Ислом дини бўйича қардош бўладилар. Дин қардошим, деб мурожаат қилинглار. Ёки дўстларинг бўладилар. Эй дўстим, деб мурожаат қилинглар. Аммо зинҳор, ўғлим, фарзандим, деб мурожаат қилманглар.

Демак, ҳар кимни ўз исми ва ўз отасининг исми билан аташ керак.

5026- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُمْ فَأَحْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

5026. *Абу Дардо розияллоху анхудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Албатта, сизлар қиёмат кунини исмларингиз ва оталарингизнинг исми ила

чақирилурсизлар. Бас, исмларингизни гўзал қилинг», дедилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

5027- وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ $\frac{1}{100}$: إِنَّ اللَّهَ يَدْعُو النَّاسَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِهِمْ سَبْتًا مِنْهُ عَلَى عِبَادِهِ. رَوَاهُ

الطَّبْرَانِيُّ.

5027. Ибн Аббос розияллоху анху:

«Албатта, Аллоҳ қиёмат куни ўз бандаларини сатр қилиш учун одамларни оналарининг исми ила чақирур», деди».

Тобароний ривоят қилган.

Шарх: Баъзи бир тоифа одамларни айбини беркитиш учун онасининг исми билан чақирилиши ҳам мумкин экан. Шунинг учун оналарнинг исмлари ҳам гўзал бўлиши яхшидир.

5028- عَنْ ابْنِ عُمرَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ أَحَبَّ أَسْمَائِكُمْ إِلَى اللَّهِ عَبْدُ اللَّهِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ. رَوَاهُ

مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

5028. Ибн Умар розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Албатта, Аллоҳ учун исмларингизнинг энг махбублари Абдуллоҳ ва Абдурроҳмандир», дедилар».

Муслим, Термизий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

5028- عَنْ أَبِي وَهَبٍ الْجُشَعِيِّ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: تَسَمَّوْا بِأَسْمَاءِ الْأَنْبِيَاءِ وَأَحَبُّ الْأَسْمَاءِ إِلَى اللَّهِ

عَبْدُ اللَّهِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ وَأَصْدَقُهَا حَارِثٌ وَهَمَامٌ وَأَقْبَحُهَا حَرْبٌ وَمُرَّةٌ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5029. Абу Ваҳб ал-Жушаъий розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам: «Анбиёларнинг исмлари ила номланинглари.

Аллоҳ учун исмларингизнинг энг махбублари Абдуллоҳ ва Абдурроҳмандир. Энг содиқ исмлар Ҳорис ва Ҳаммомдир. Исмларнинг энг қабиҳи Ҳарб ва Муррадир», дедилар».

Абу Довуд ва Насай ривоят қилишган.

Шарх: Ҳорис — касб қилувчи, ҳаммом — аҳамият берувчи бўлиб, харб — уруш, мурра — аччиқ дегани.

Ўтган ҳадиси шарифлардан яхши исмлар уч даражага бўлиниши аён бўлмоқда:

1. Абдуллоҳ, Абдурроҳман ва шунга ўхшаш Аллоҳ таолога бандалик ва ҳамд маъносини англатувчи Абдурроҳим, Абдуссалом, Ҳамидуллоҳ, Азизуллоҳ каби исмлар.

2. Анбиёларнинг исмлари. Муҳаммад, Аҳмад, Иброҳим, Исҳоқ, Юсуф кабилар.

3. Эзгуликни акс этдирувчи ҳамда ўтган азизлардан қолган яхши исмлар. Саҳобайи киромлар, машҳур имомлар ва Ҳорис, Ҳаммом каби исмлар.

لاتَجُوزُ الْكُنْيَةُ بِأَبِي الْقَاسِمِ

АБУЛҚОСИМ КУНЯСИНИ ОЛИШ ЖОИЗМАС

5030- عَيْنُ جَابِرٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: وَلِدَ لِرَجُلٍ مِنَّا غُلَامٌ فَسَمَّاهُ الْقَاسِمَ فَقَالُوا: لَا نُكْنِيهِ حَتَّى نَسْأَلَ النَّبِيَّ
” فَقَالَ: سَمُّوا بِاسْمِي وَلَا تَكْتُبُوا بِكُنْيَتِي. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

5030. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Биздан бир киши ўғил кўрди ва уни Қосим деб номлади. Шунда токи Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васалламдан сўрамагунимизча унинг исмини куна қилиб олмай тур, дейишди. Бас, у зот:

«Менинг исмим ила номлайверинглар, аммо куням ила куняланманглар», дедилар».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Арабларда куна тушунчаси бор. Унда ота-она эҳтиром юзасидан ўз исми билан эмас, бош фарзанди исми олдида «абу» ёки «умму» қўшимчалари қўшиб чақирилади. Буни «куна» дейдилар. Отани Абу Фулон деб, онани Умму Фулон деб чақирилади. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кунялари Абул Қосим эканлиги ҳаммамизга маълум. Саҳобалардан бирлари ўғил кўрганда исмини Қосим қўйибди. Шунда қандайдир ноқулайликни англаган бошқа саҳобалар ҳалиги отага: «Сен ўғлингни исми ила куняланмай тур. Аввал Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васалламдан сўрайлик. Бу ишни қилса бўладими ёки йўқми?» деганлар. Ўша иш ҳақида сўралганда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Менинг исмим ила номлайверинглар, аммо куням ила куняланманглар», дедилар».

Чунки, Қосимнинг маъноси тақсимловчидир. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларига Аллоҳ таолодан нозил бўлган ваҳийни тақсимлайдилар. Кишиларга ўзларига яраша мақомларни тақсимлайдилар. У зот одамлар орасида ўлжаларни тақсимлайдилар. Бу нарса у зотнинг ўзларига хосдир. Бошқалар бунда у зотга шерик бўлишлари мумкин эмас. Келаси ривоятлар ҳам биринчи ривоятни таъкидлаб келади.

5031- وَقَالَ أَنَسُ $\frac{1}{100}$: نَادَى رَجُلٌ فَقَالَ: يَا أَبَا الْقَاسِمِ فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ ” فَقَالَ: لَمْ أَعْنِكَ إِنَّمَا دَعَوْتُ فُلَانًا فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ ”: تَسَمُّوا بِاسْمِي وَلَا تَكْتُبُوا بِكُنْيَتِي. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5031. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Бир киши: «Эй Абул Қосим!» деб нидо қилди. Бас, Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васаллам унга бурилиб қарадилар. Шунда у:

«Эй Расулulloх! Мен сизни кўзда тутганим йўқ. Фалончини чақирувдим», деди.

Шунда Набиюллох соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Исмим ила номланинглар, куням ила куняланманглар», дедилар».

Икки шайх ва Термизий ривоят қилишган.

5032- عَيْنُ جَابِرٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: وَلِدَ لِرَجُلٍ مِنَّا غُلَامٌ فَاسْمَاهُ الْقَاسِمَ فَقَالُوا: لَا نُكْنِيكَ بِأَبِي الْقَاسِمِ وَلَا نُنْعِمُكَ عَيْنًا فَأَتَى النَّبِيَّ ” فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ: أَسْمِ ابْنَكَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

5032. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Биздан бир киши ўғил кўрди ва уни Қосим деб номлади. Шунда одамлар унга:

«Сени Абул Қосим деб куняламаймиз. Кўзингга қувонч бахш этмаймиз», дейишди.

Шунда у Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бориб, буни у зотга зикр қилди. Бас, у зот:

«Ўғлингга Абдурроҳман деб исм қўй», дедилар».

Икки шайх ривоят қилишган.

5033- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ تَسَمَّى بِاسْمِي فَلَا يَتَكَبَّرَ بِكُنْيَتِي وَمَنْ تَكَبَّرَ بِكُنْيَتِي فَلَا يَتَسَمَّى بِاسْمِي.

5033. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким исмим ила номланса, куням ила кунияланмасин. Ким куням ила кунияланса, исмим ила номланмасин», дедилар».

Шарҳ: Демак, икки ишдан бирини қилишга изн бор. Иккисини жамлаб қилишга рухсат йўқ.

5034- عَنْ عَلِيٍّ ¹/₁₀₀: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ وُلِدَ لِي بَعْدَكَ أَسْمِيهِ مُحَمَّدًا وَأُكْنِيهِ بِكُنْيَتِكَ قَالَ: نَعَمْ قَالَ: فَكَأَنْتَ رُخْصَةً لِي. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5034. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Эй Расулуллоҳ! Сиздан кейин мен ўғил кўрсам, унга Мухаммад исмини қўйиб, сизнинг кунянги ила кунияламоқчиман», дедим.

«Хўп», дедилар.

Бу фақат менга берилган рухсат эди».

Иккисини Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

الْأَسْمَاءُ الْمَنْهِي عَنْهَا

НАҲЙИ ҚИЛИНГАН ИСМЛАР

5035- عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ ¹/₁₀₀ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ أَخْيَ الْأَسْمَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ اللَّهِ رَجُلٌ تَسَمَّى مَلِكَ الْأَمْثَلِكِ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ وَزَادَ مُسْلِمٌ: لَا مَالِكَ إِلَّا اللَّهُ تَعَالَى.

5035. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қиёмат куни Аллохнинг ҳузурида исмларнинг энг ёмон кўрилгани «Маликул Амлок» деб номланган кишининг исмидир», дедилар».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Муслим:

«Аллоҳ таолодан ўзга молик йўқ»ни зиёда қилган.

5036- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: أَعْظَى رَجُلٍ عَلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَخْبَثُهُ وَأَعْظِيهِ عَلَيْهِ رَجُلٌ كَانَتْ يَسْمَى مَلِكَ الْأَمْثَلِكِ لَا مَالِكَ إِلَّا اللَّهُ تَعَالَى. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

5036. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Қиёмат куни Аллоҳ учун энг аччиқ чиқарадиган, энг хунук одам «Маликул Амлок» исми ила номланган одамдир. Аллоҳ таолодан ўзга молик йўқдир», дедилар».

Муслим ривоят қилган.

Шарх: «Маликул Амлок» — «мулкларнинг эгаси» маъносини билдиради. Бу исм фақат Аллоҳ таолонинг Ўзига хос бўлиб, бандаси ўша ном ила номланиши ҳаромдир. Шунга ўхшаш Роббул Арбоб, Аҳкамул Ҳокимийн ва Султонул Салотин каби исмларни ҳам қўйиб бўлмайди.

5037- عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ ¹/₁₀₀ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: أَحَبُّ الْكَلَامِ إِلَى اللَّهِ أَرْبَعٌ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ لَا يَضُرُّكَ بِأَيِّهِنَّ بَدَأْتَ وَلَا تُسَمِّينَ عَلَامِكَ يَسَارًا وَلَا رَبَاجًا وَلَا بُحِيحًا وَلَا أَفْلَحَ فَإِنَّكَ تَقُولُ أَثَمَّ هُوَ فَلَا يَكُونُ فَيَقُولُ لَا إِنَّمَا هُنَّ أَرْبَعٌ فَلَا تَزِيدَنَّ عَلَيَّ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5037. Самура ибн Жундуб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ учун энг маҳбуб калом тўртта: Субҳаналлоҳи, Валҳамдулиллаҳи, Лаа илаҳа иллаллоҳу ва Аллоҳу Акбар. Қай бири ила бошласанг ҳам сенга зарар қилмайди. Зинҳор ўғлингни Ясор, Рабоҳ, Нажиҳ ва Афлах деб номлама. Бас, сен фалон борми, деганингда бўлмаса, йўқ, дейилур», дедилар.

Улар тўрттадан ўзга эмас. Бас, мен айтгандан зиёда қилманглар».

Муслим, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарх: Ясор — осонлик. Рабоҳ — фойда. Нажиҳ — нажот. Афлах — қутилиш. Ушбу номлар ила болаларни номлаш наҳйи қилинмоқда. Агар шу исмлар қўйиладиган бўлса, «Ясор - осонлик» борми, деб сўралганда у йўқ бўлса, «Ясоросонлик» йўқ, деган жавоб ноқулай маънони акс этдиради.

Ровийнинг айтишича, ушбу тўртта исмдан бошқаси ила номлашга рухсат бор.

5038- عَنْ جَابِرٍ ¹/₁₀₀ قَال: أَرَادَ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يَنْهَى عَنِ أَنْ يُسَمَّى بِبِرْكَةٍ وَبِأَفْلَحٍ وَبِيسَارٍ وَبِنَافِعٍ وَبِنَحْوِ ذَلِكَ ثُمَّ رَأَيْتُهُ سَبَكَتَ عَنْهَا فَلَمْ يَقْبَلْ شَيْئًا حَتَّى قُبِضَ وَأَرَادَ عُمَرُ أَنْ يَنْهَى عَنِ ذَلِكَ ثُمَّ تَرَكَهُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَلَفْظُهُ: إِنْ عِشْتُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَنَّهُى أُمَّتِي أَنْ يُسَمُّوا نَافِعًا وَأَفْلَحَ وَبِرْكَةً فَإِنَّ الرَّجُلَ يَقُولُ إِذَا جَاءَ أَثَمَّ بَرَكَةً فَيَقُولُونَ: لَا.

5038. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Яълаа, Барака, Афлах, Ясор, Нофеъ ва шунга ўхшаш исмлар билан номлашни ирода қилдилар. Сўнгра у зотнинг улар ҳақида сукут сақлаганларини кўрдим. То қабз қилингунларича бирор нарса айтмадилар. Умар ҳам улардан наҳйи қилишни ирода қилди-ю, аммо кейин тарк этди».

Муслим ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Унинг лафзида:

«Агар яшаб турсам, иншааАллоҳу таоло умматимни Нофеъ, Афлах, Барака деб номланишдан наҳйи қиламан. Чунки бир киши келиб: «Барака борми» деса, йўқ, дейишади», дедилар», дейилган.

Шарх: Уламоларимиз мазкур исмларга ўхшаш исмлар ила номланиш макруҳдир, деганлар.

تسمية المولود وتحنيكه بتمر

ГЎДАККА ИСМ ҚЎЙИШ ВА ТАНГЛАЙИНИ

ХУРМО ИЛА КЎТАРИШ

5039- عَيْنُ أَبِي مُوسَى $\frac{1}{100}$ قَالَ: وَلَدْتُ لِي غُلَامٌ فَأَتَيْتُ بِهِ النَّبِيَّ ^{'''} فَسَمَّاهُ إِبْرَاهِيمَ وَحَنَكُهُ بِتَمِيرَةٍ
وَدَعَا لَهُ بِالْبَرَكَةِ وَدَفَعَهُ إِلَيَّ وَكَانَ أَكْبَرَ وَلَدِي. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

5039. Абу Мусо розияллоху анҳудан ривоят қилинади.

«Менинг ўғлим туғилганида уни Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб бордим. У зот уни Иброҳим, деб номладилар, хурмо ила танглайини кўтардилар ва унга барака тилаб дуо қилиб, менга тутқаздилар. У болаларимнинг каттаси эди».

Икки шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Кўпчилик саҳобалар янги туғилган фарзандларини Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб борар эдилар. У зот алайҳиссалом ёш болаларни кўрсалар ўта хурсанд бўлар эдилар. Янги туғилганларга Абу Мусо розияллоху анҳунинг ўғлига қилган муносабатни қилар эдилар. Мана, Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоху анҳу ҳам ўз ҳаётларида ёрқин из қолдирган бу ҳодисани шавқу завқ ила ҳикоя қилиб бермоқдалар:

«Менинг ўғлим туғилганида уни Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб бордим».

Ана шу ишга тақлид қилиб, янги туғилган фарзандни солиҳ кишилар ҳузурига олиб бориш мусулмонлар ичида доимий одатга айланган.

«У зот уни Иброҳим, деб номладилар»

Демак, аҳли фазл, олим ва муқтадо кишилар томонидан янги туғилган фарзандларга исм танланиши ҳам яхши иш. Чунки ундоқ кишилар бунга ўхшаш ишларга боғлиқ масалаларни, шаръий ҳукмларни яхши биладилар ва тўғри тасарруф қиладилар. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг Абу Мусо розияллоху анҳунинг ўғилларига Иброҳим номини қўйганлари ҳам бунинг бир мисоли.

«хурмо ила танглайини кўтардилар»

Ёш боланинг танглайини кўтариш, катта одам бир нарсани олдин ўзи чайнаб туриб, боланинг оғзига қўли билан солиб қўйишидир. Бу нарса мева бўлгани афзалдир. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам деярли доимо болаларнинг танглайини хурмо билан кўтарганлар. Бу ҳам яхши ният аломатидир. Солиҳ, фазилатли кишиларнинг бу ишни қилишлари марғубдир.

«ва унга барака тилаб дуо қилиб, менга тутқаздилар»

Бу иш энг марғуб ишдир. Аҳли солиҳ, дуоғўй кишиларнинг янги туғилган болалар учун дуо қилишлари, айниқса, барака тилаб дуо қилишлари жуда ҳам яхши ишдир. Барча ота-оналар бунга катта эътибор бермоқлари керак.

5040- عَيْنُ سَمِيرَةَ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ ^{'''} قَالَ: كُلُّ غُلَامٍ رَهْنِيَّةٌ بِعَقِيْقَتِهِ تُذَبِّحُ عَنْهُ يَوْمَ سَابِعِهِ وَتُحْلَقُ
وَيُسَمَّى. رَوَاهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

5040. Самура розияллоху анҳудан ривоят қилинади.

«Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам: «Ҳар бир ғулом ақийқаси гаровидир. Унинг учун еттинчи куни сўйилур, сочи олинур ва исм қўйилур», дедилар».

«Сунан» эгалари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда янги туғилган фарзандга оид бир неча нарсалар зикр қилинмоқда:

«Ҳар бир ғулом ақийқаси гаровидир».

Демак, ҳар бир янги туғилган фарзанднинг баъзибир ишлари унга ақийқа қилишга

боғлиқ бўлиб турар экан. Агар ақийқа қилинса, ўша ишлар юзага чиқади, бўлмаса, худди гаровга олингандай юзага чикмай тураверади.

Баъзи уламоларимиз, жумладан, Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ва Аъто ал-Хуросоний, ҳар бир фарзанднинг, агар гўдаклигида ўлиб кетса, ота-онасига шафоатчи бўлиши унинг ақийқасига боғлиқдир, агар унга ақийқа қилинган бўлса, қиёматда жаннат эркатойларидан бўлади ва агар жаннатга олдин ота-онам кирмаса, мен кирмайман, деб туриб олади, шундоқ қилиб, у ўз шафоати ила ота-онасининг жаннатга киришига сабаб бўлади, деганлар.

Имом аллайс ва Довуд аз-Зоҳирий ва бошқалар эса, янги туғилган фарзанднинг яхши униб-ўсиб, бахтлисаодатли бўлиши унинг ақийқасига боғлиқдир, шунинг учун ақийқа қилиш вожибдир, деганлар.

Лекин жумхури уламолар, ақийқа қилиш суннати муаккада, деганлар.

«Унинг учун еттинчи куни сўйилур».

Ақийқа фарзанд туғилганининг еттинчи куни қилинади. Агар еттинчи куни имкони бўлмаса, ўн тўртинчи ёки йигирма биринчи куни қилинади.

Имом Байҳақий ривоят қилган ҳадиси шарифда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ақийқа еттинчи, ўн тўртинчи ва йигирма биринчи куни сўйилур», деганлар.

Агар у кунлари имкони бўлмаса, имконини топганда қилаверади.

Янги туғилган фарзандга ақийқа қилиш отанинг фарзанд оддидаги бурчидир.

«сочи олинур»

Бу иш ҳам фарзанд туғилганининг еттинчи куни амалга оширилади. Аввал ҳам айтиб ўтилганидек, бу сочга нифос қони теккан бўлади. Шунинг учун ҳам у боладан кетказилиши лозим бўлган нопок озор берувчи нарсалар қаторига қўшилган. Ўша еттинчи куни олинган соч вазнида кумуш ёки унинг қиймати садақа қилиниши ҳам мазкур озордан холос бўлганлик шукронаси бўлса, ажаб эмас.

«ва исм қўйилур»

Янги туғилган фарзандга исм қўйиш ҳам еттинчи куни қилинадиган ишлардан бири. Ҳар бир янги туғилган фарзандга яхши исм қўйиш ота-онанинг фарзанд оддидаги бурчидир.

Шунинг учун ҳар бир мусулмон ота-она бу муҳим ишга алоҳида эътибор ила ёндошмоғи лозим. Фарзанд катта бўлиб, оқ-қорани таниганда ўз исмидан уяладиган бўлмасин. Балки исми унга зийнат бўлиб турсин.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Исмларнинг яхшиси, бандалик ва ҳамдни билдирувчисидир», деганлар. Шунинг учун Аллоҳ таолога бандалик маъносини англатувчи «Абдуллоҳ», «Абдурроҳман», «Абдуссаттор» ва Аллоҳ таолога ҳамд маъносини англатувчи «Ҳамидуллоҳ» каби исмлар яхши исмлар ҳисобланади.

Шунингдек, Пайғамбарларнинг, саҳобаларнинг ва салафи солиҳларимизнинг исмлари яхши исмлар ҳисобланади.

Қизларга ҳам ўтган саҳобия аёлларнинг исмларини ва эзгулик маъносини англатувчи исмларни қўймоқ керак.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Уриш, Хўтиқ Абдулуззо каби ноқулай исмли саҳобаларнинг исмларини яхши исмларга алмаштирганлари машҳур.

Шунингдек, у зот баъзи саҳобия аёлларнинг исмларини ҳам яхши исмларга алмаштирганлар. Бинобарин, баъзи кишилар тушунмай ноқулай исмлар билан аталиб қолган бўлсалар, дарҳол исмларини исломий исмларга алмаштириб олсалар, яхши бўлади.

5041- عَنْ أَنَسٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: ذَهَبْتُ بِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حِينَ وُلِدَ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ

فِي عَبَاءَةٍ يَهْنَأُ بِعَيْرٍ لَهُ فَقَالَ: هَلْ مَعَكَ تَمْرٌ؟ فَقُلْتُ نَعَمْ، فَنَاولْتُهُ تَمْرَاتٍ فَأَلْقَاهُنَّ فِي فِيهِ فَلَاكِهِنَّ ثُمَّ فَعَبَّرَ

فَا الصَّبِيَّ فَمَجَّهَ فِي فِيهِ فَجَعَلَ الصَّبِيَّ يَتَلَمَّظُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: حَبُّ الْأَنْصَارِ التَّمْرُ وَسَمَّاهُ عَبْدَ اللَّهِ. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

5041. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Абдуллоҳ ибн Абу Толҳа туғилганида уни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб бордим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз туяларига қатирон суркаётган эканлар. Бас, у зот:

«Сенда хурмо борми?» дедилар.

«Ҳа», дедим.

Сўнгра у зотга бир нечта хурмо узатдим. У зот уларни оғзиларига солиб чайнадилар. Кейин гўдакнинг оғзини очиб, уларни унинг оғзига солдилар. Гўдак уни тили билан сўрди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ансорийда, хурмони яхши кўради», дедилар ва уни «Абдуллоҳ» деб номладилар».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Мазкур Абдуллоҳ ровий Анас ибн Молик розияллоҳу анхунинг она бир укалари бўлади.

5042- كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُؤْتِي بِالصَّبَّانِ فَيُرِّكُ عَلَيْهِمْ وَيُحْكِمُهُمْ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

5042. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга гўдаклар келтирилди. У зот уларга барака тилаб дуо қилар ва танглайларини кўтариб қўяр эдилар».

Муслим ривоят қилган.

تَغْيِيرُ الْأَسْمِ الْقَبِيحِ بِاسْمِ الْحَسَنِ

ХУНУК ИСМНИ ГЎЗАЛ ИСМГА ЎЗГАРТИРИШ

5043- عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّهُ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: مَا اسْمُكَ؟ قَالَ:

حَزَنٌ قَالَ: أَتَيْتَ سَبْهَلًا قَالَ: لَا أُغَيِّرُ اسْمًا سَمَّاهُ أَبِي. قَالَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ: فَمَا زَالَتْ الْحُزْنُ فِينَا بَعْدَهُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَحْمَدُ وَأَبُو دَاوُدَ.

5043. Саъид ибн Мусаййиб розияллоҳу анҳудан, отасидан, бобосидан ривоят қилинади:

«У Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига борганида: «Исминг нима?» дедилар. «Ҳазн», деди. «Сен Саҳлсан», дедилар.

«Отам менга қўйган исмни ўзгартирмайман», деди.

Ибн Мусаййиб: «Шундан кейин бизда маҳзунлик доимий бўлиб қолди», деди.

Бухорий, Аҳмад ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Ҳазн — қийинчилик. Саҳл — осонлик. Саъид ибн Мусаййиб розияллоҳу анхунинг боболари Ҳазн ибн Абу Ваҳб Қарашийнинг бир оғиз хатолари ила бутун бошли бир уруғ қийинчиликка қолган экан. Шунинг учун хунук исмларни гўзал исмларга ўзгартишдан зинҳор бош тортмаслик керак.

5044- عَنِ ابْنِ عُمَرَ ¹/₁₀₀ قَالَ: إِنَّ ابْنَةَ لِعُمَرَ كَانَتْ تُسَمِّي عَاصِنِيَّةً فَسَمَّاهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ جَمِيلَةً. رَوَاهُ

مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5044. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Умарнинг бир қизи «Осия»-«гуноҳкор» деб номланар эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу

алайҳи васаллам уни «Жамила» деб номладилар».

Муслим, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

5045- عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ عَطَاءٍ قَالَ: سَمِيتُ ابْنَتِي بَرَّةً فَقَالَتْ لِي زَيْنَبُ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى عَنْ هَذَا الْإِسْمِ وَسَمِيتُ بَرَّةً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَا تَزْكُوا أَنْفُسَكُمْ اللَّهُ أَعْلَمُ بِأَهْلِ الْبِرِّ مِنْكُمْ فَقَالُوا: بِمَ نُسَمِّيهَا؟ قَالَ: سَمُوهَا زَيْنَبَ.

5045. Муҳаммад ибн Амр ибн Ато розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Қизимни Барра деб номладим. Зайнаб бинти Абу Салама менга: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу исмдан наҳйи қилганлар. Мен Барра деб номланган эдим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ўзингизни ўзингиз мактаманг. Аллоҳ сизлардан ким яхшилиқ аҳли эканини билувчидир», дедилар.

«Уни нима деб номлайлик?» дейишди.

«Зайнаб деб номланглар», дедилар».

Шарҳ: Баррада яхшилиқ маъноси бор. Шунингдек, Зайнаб бинти Жаҳш онамиз розияллоҳу анҳонинг исмларини ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Баррадан Зайнабга ўзгартирганлар. Зайнабда бўлиқлик маъноси бор экан. Шунингдек, гўзал ва хушбўй бир дарахт ҳам «зайнаб» деб аталар экан.

5046- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ¹/₁₀₀ قَالَ: كَانَتْ جُوزَيْرَةُ اسْمَهَا بَرَّةً فَسَمَّاهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ جُوزَيْرَةَ وَكَانَ يَكْرَهُ أَنْ يُقَالَ خَرَجَ مِنْ عِنْدَ بَرَّةَ. رَوَاهُمَا الثَّلَاثَةُ.

5046. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Жувайриянинг исми Барра эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни Жувайрия деб номладилар. У зот Барра - яхшилиқнинг олдидан чиқди, дейилишини ёқтирмас эдилар».

Иккисини ушвлари ривоят қилишган.

5047- عَنِ أَسْبَاةَ بْنِ أَخْذَرِيٍّ ¹/₁₀₀ أَنَّ رَجُلًا يُسَمِّي أَصْبَرُمُ كَانَ فِي التَّغْيِيرِ الَّذِينَ أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَا اسْمُكَ؟ قَالَ: أَنَا أَصْبَرُمُ قَالَ: بَلْ أَنْتَ زُرْعَةُ.

5047. Усома ибн Ахдари розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келган ҳайъат ичида Асрам исмли киши бор эди. Бас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Исминг нима?» дедилар.

«Мен Асрамман», деди.

«Йўк! Сен Зуръасан», дедилар».

Шарҳ: Асрам — терилган - кесилган, Зуръа — зироат маъносидадир.

5048- عَنْ شُبْرِيحِ بْنِ هَبَانٍ عَنِ أَبِيهِ ¹/₁₀₀ أَنَّهُ لَمَّا وَفِدَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَعَ قَوْمِهِ سَتَعَهُمْ يُكُونُهُ بِأَبِي الْحَكَمِ فَدَعَاهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَكَمُ وَإِلَيْهِ الْحُكْمُ فَلِمَ تُكْنَى أَبَا الْحَكَمِ فَقَالَ: إِنَّ قَوْمِي إِذَا اخْتَلَفُوا فِي شَيْءٍ أَتَوْنِي فَحَكَمْتُ بَيْنَهُمْ فَرَضَنِي كِلَا الْفَرِيقَيْنِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَبَا أَحْسَنَ هَذَا فَمَا

لَكَ مِنَ الْوَلَدِ قَالَ: لِي شُرَيْحٌ وَمُسْلِمٌ وَعَبْدُ اللَّهِ قَالَ: فَمَنْ أَكْبَرُهُمْ؟ قَالَ: قُلْتُ شُرَيْحٌ قَالَ: فَأَنْتَ أَبُو شُرَيْحٍ.

5048. Шурайх ибн Ҳонеъдан, у отаси розияллоху анхудан ривоят қилади:

«У Расулulloх соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига ўз қавми ҳайъати ила борганида у зот улар уни Абул Ҳакам деган куня ила аташаётганини эшитдилар. Бас, Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам уни чақириб:

«Албатта, Аллохнинг Ўзи ҳакамдир ва ҳукм фақат У Зотнинг ўзигагинадир. Нима учун Абул Ҳакам деб кунялангансан?» дедилар.

«Қачон қавмим бир нарсада ихтилоф қилиб қолсалар, олдимга келар эди. Мен ораларида ҳукм чиқарардим. Бас, икки тараф ҳам рози бўлар эди», деди.

Шунда Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам:

«Бу қандоқ ҳам гўзал. Сенинг фарзандинг борми?» дедилар.

«Менинг Шурайх, Муслим ва Абдуллохларим бор», деди.

«Қай бирлари каттаси?» дедилар.

«Шурайх», дедим.

«Сен Абу Шурайхсан», дедилар.

Шарҳ: Ҳакам исми Аллох таолонинг Ўзига хос исм бўлиб, ҳукми радд қилинмайдиган ҳоким, ҳукм ундан бошланади, ҳукм у ила интиҳо топади, маъноларини билдиради. Шунинг учун бу исм ила бандани номлаб ёки кунялаб бўлмайди.

Бу ҳадиси шарифдан кишини ўз болаларининг каттасининг исми ила кунялаш кераклиги келиб чиқади.

Ушбу ҳадиси шарифда исмлари зикр қилинган Шурайх розияллоху анху кейинчалик Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг баракотлари ила энг машҳур олим ва қозилардан бирига айландилар. У киши ўзлари тобеъинлардан бўлсалар ҳам ҳазрати Али розияллоху анхунинг даврларида бош қози бўлиб хизмат қилдилар. Кўпгина саҳобаи киромлар ҳам у кишидан фатво сўраб эдилар.

5049- وَقَالَ مَسْرُوقٌ: لَقِيتُ عُمَرَ $\frac{1}{100}$ فَقَالَ: مِمَّنْ أَتَيْتَ؟ قُلْتُ: مَسْرُوقٌ بْنُ الْأَجْدَعِ قِيلَ: سَمِعْتُ

رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: الْأَجْدَعُ شَيْطَانٌ. رَوَى هَذِهِ الثَّلَاثَةُ أَبُو دَاوُدَ.

5049. Масруқ розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Умар розияллоху анхуга дуч келган эдим:

«Сен кимсан?» деди.

«Масруқ ибн ал-Аждаъман», дедим.

«Расулulloх соллаллоху алайҳи васалламнинг «ал-Аждаъ - «шайтон» деганларини эшитганман», деди».

Учовини Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Демак, бировни «ал-Аждаъ» деб номлаб бўлмайди.

5050- وَغَيْرَ النَّبِيِّ ﷺ اسْمَ الْعَبَّاسِ وَعَزِيزٍ وَعَتَلَةَ وَشَيْطَانٍ وَالْحَكَمِ وَعُزَابٍ وَحُبَابٍ وَشَهَابٍ فَسَمَّاهُ

هَشَامًا وَسَمَّى حَرْبًا سَلَمًا وَسَمَّى الْمُضْبَطَجَعَ الْمُنْبَغَثَ وَأَرْضًا تُسَمَّى عَفْرَةَ سَمَّاهَا خَضِرَةً وَشَبْعَ الضَّلَالَةِ سَمَّاهُ شَعْبَ الْهُدَى وَبَنِي الرَّنِيَّةِ وَبَنِي مُعَوِيَةَ سَمَّاهُمَا بَنِي الرَّشْدَةِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

5050. Набий соллаллоху алайҳи васаллам ал-Осс, Азиз, Атала, Шайтон, Ҳакам, Ғуроб, Ҳубоб исмларини ўзгартирганлар. Шихобни Ҳишом деб атаганлар. Ҳарбни Силм деганлар. Музтажиъни Мунбаъис деб номлаганлар. Афира деган ерни Ҳазира деб атаганлар. Шуъабуз Залолани Шуъабул Ҳуда, Баниз Заня ва Бани Муғвияни Бани

Рошда деб номлаганлар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарх: Осс — исёнчи, Азиз — Аллоҳ таолонинг исми бўлгани учун бандага қўйиб бўлмайди. Атала —қўпол дегани. Ҳакам —Аллоҳ таолонинг Ўзига хос исм. Ғуроб —узоқ маъносини англатади ва энг ифлос қушлардан бирининг номи. Хубоб —шайтоннинг исмларидан бири. Шихобни Ҳишом деб атаганлар. Чунки Шихоб —учкун дегани. Шихо-биддин бўлса, дуруст бўлади. Ҳарбни Силм деганлар. Чунки харб уруш дегани, Силм тинчлик дегани. Музтажиъни Мунбаъис деб номлаганлар. Чунки музтажиъ — ёнбошлаган дегани, мунбаъис — ҳаракатга тушувчи дегани. Афира деган ерни Ҳазира деб атаганлар. Афира — курук дегани, ҳазира —ям-яшил дегани. Шуъабуз Залола —Залолат дарасини Шуъабул Ҳуда —хидоят дараси деганлар. Баниз Заня —Зино болалари ва Бани Муғвия — Зония болаларини Бани Рошида — Рушд болалари деб атаганлар.

Шундан қабих маънодаги исмларни гўзал маънодаги исмларга ўзгартириш мустаҳаб деган ҳукм чиққан.

اللقب والكنية

ЛАҚАБ ВА КУНЯ

Арабларда кишиларни номлаш уч қисмга бўлинади. Агар ном мадҳ ёки мазаммат маъносини англатса, лақаб бўлади. Агар ном Абу, Умму, Ибн ва Бинт сўзлари билан бошланса, куня бўлади. Агар бу икки нарсага оид бўлмаса, исм бўлади.

5051- وَعَيْنُ أَبِي جَبْرِ بْنِ الضَّحَّاكِ $\frac{1}{100}$ قَالَ: فِينَا فِي بَنِي سَلَمَةَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فَإِنَّهُ قَدِمَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَلَيْسَ مِنَّا رَجُلٌ إِلَّا وَلَهُ اسْمَانِ أَوْ ثَلَاثَةٌ فَجَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ: يَا فُلَانُ فَيَقُولُونَ: مَهْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ يَعْضُبُ مِنْ هَذَا الْإِسْمِ فَتَزَلَّتْ هَذِهِ الْآيَةُ (وَلَا تَبَايَرُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ). رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5051. Абу Жабийра ибн Заҳҳок розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Ушбу оят бизнинг - Бани Саламанинг ҳақимизда нозил бўлган. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бизнинг олдимизга келганларида ҳар бир кишининг иккита ёки учта номи бор эди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Эй Фалончи» десалар, эй Расулulloҳ, тўхтанг, у ўзининг бу исмида ғазабланади», дейиларди. Шунда: «Ва бир-бирингизга лақаб қўйманг. Иймондан кейин фосиқлик исми нақадар ёмон!» ояти нозил қилинди».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарх: Ояти каримадаги даъват қилинаётган юсак одоблардан бири Аллоҳ таолонинг:

«**Ва бир-бирингизга лақаб қўйманг**», деган сўзида намоён бўлган.

Одатда, лақаб қўйиш орқали бир кишини камситиш, масҳара қилиш мақсади бўлади. Лақаб ёмон сифатларни зикр қилишдан иборат. Демак, бу иш аслида яхши эмас. Ислом гўзал дин, гўзалликни тарғиб қилувчи дин.

Шунинг учун ҳам Пайғамбар алайҳиссалом жоҳилият пайтидан қолган хунук исм ва лақабларни чиройлисига алмаштирганлари ҳаммага маълум.

Кейинги даврларда ҳам бу ғайриодобий ишга қарши қаттиқ кураш олиб борилган. Лақаб қўйиш орқали инсонни камситиш катта гуноҳ ҳисобланади. Айниқса, у инсон мўмин бўлса. Шунинг учун ҳам, оятда:

«**Иймондан кейин фосиқлик исми қандоқ ҳам ёмон!**» дейилмоқда.

Агар баъзи кишилар ҳукми билмай бир-бирларига лақаб қўйган бўлсалар, энди ҳукми билиб, тушуниб етиб, тавба қилсинлар, астойдил надомат чекиб, кейин бу ишни такрорламасинлар. Шунда Аллоҳ таоло уларни аввалги гуноҳларини кечиради. Тавба қилмаганлар-чи? Бу саволга жавоб оятнинг ўзида келган:

«Ва ким тавба қилмаса, бас, ана ўшалар ўзлари золимлардир».

5052- عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: إِنْ كَانَتْ أَحَبَّ أَسْمَاءَ عَلَيَّ $\frac{1}{100}$ إِلَيَّ لِأَبُو ثَرَابٍ وَإِنْ كَانَ لِيَفْرِحَ أَنْ يُدْعَى بِهَا وَمَا سَمَاهُ أَبُو ثَرَابٍ إِلَّا النَّبِيُّ " غَضِبَ يَوْمًا فَاطِمَةَ فَخَرَجَ فَاضْطَجَعَ إِلَى الْجِنْدَارِ فِي الْمَسْجِدِ فَتَبِعَهُ النَّبِيُّ " فَوَجَدَهُ مُضْطَجِعًا وَ قَدْ امْتَلَأَ ظَهْرُهُ ثَرَابًا فَجَعَلَ النَّبِيُّ " يَمْسَحُ الثَّرَابَ عَنْ ظَهْرِهِ وَيَقُولُ: اجْلِسْ يَا أَبَا ثَرَابٍ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

5052. Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Али розияллоҳу анҳунинг ўзига энг маҳбуб исми Абу Туроб эди. У ўзини ўша исм билан чақирилишидан хурсанд бўлар эди. Уни Абу Туроб деб Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари номлаган эдилар. У бир куни Фотима билан аччиқлашиб қолиб, масжидга бориб девор ёнига ёнбошлади. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам уни ортидан излаб бориб, ёнбошлаб ётган ҳолида топдилар. Унинг елка тарафи тупроққа беланган эди. Бас, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг елкасидаги тупроқни қоқар эканлар:

«Ўтир, эй Абу Туроб», дедилар».

Икки шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Туроб — тупроқ. Ана шундоқ қилиб, ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг кунялари «Абу Туроб —тупроққа беланган» бўлиб қолди.

5053- عَنْ أَنَسٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ " يَدْخُلُ عَلَيْنَا وَلِي أَخٌ صَغِيرٌ يُكْنَى أَبَا عُمَيْرٍ وَكَانَ لَهُ نَعْرٌ يَلْعَبُ بِهِ فَمَاتَ فَدَخَلَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ " فَرَأَاهُ حَزِينًا فَقَالَ: مَا شَأْنُهُ؟ قَالُوا: مَاتَ نَعْرُهُ فَقَالَ يَا أَبَا عُمَيْرٍ: مَا فَعَلَ النُّعَيْرُ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

5053. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бизникига кириб турар эдилар. Менинг кичик укам бор эди. У Абу Умайр деб куняланар эди. Унинг нуғар номли қушчаси бўлиб, ўшани ўйнаб юрар эди. Қушча ўлиб қолди. Бас, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бизникига кириб уни маҳзун ҳолда кўрдилар ва: «Унга нима бўлди?» деб сўрдилар. Унинг нуғари ўлиб қолди, дейишди. Шунда у зот:

«Эй Абу Умайр! Нима қилди нуғайр?» дедилар».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифдан олинадиган фойдалар:

1. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оддий саҳобаларнинг уйларига кириб, улардан хабар олиб туришлари.
2. Ёш болалар қуш ўйнаса жоизлиги.
3. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг болажонликлари.
4. Кичкина болани ҳам кунялаш мумкинлиги.

5054- وَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ كُنْتُ صَبَاحِي لَهْنٍ كُنِّي, قَالَ: فَبَاكَتَنِي بِإِيتِكَ عَبْدُ

اللَّهُ فَكَانَتْ تُكَنَّى بِأُمِّ عَبْدِ اللَّهِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

5054. Оиша розияллоху анҳо:

«Эй Расулуллох! Барча дугоналаримнинг куняси бор», деди.

«Ўғлинг Абдуллох ила кунялан», дедилар.

У кишини Умму Абдуллох деб куняланар эди».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарх: Аслида, Оиша онамиз розияллоху анҳонинг ўғиллари бўлмаган. Абдуллох у кишининг опалари Асма розияллоху анҳонинг ўғли бўлган. Бундан боласи бўлмаганларга ҳам куня бериш мумкинлиги чиқади.

يجوز النداء بالترخيم

ИСМНИ ҚИСҚАРТИРИБ ЧАҚИРИШ ЖОИЗ

5055- عَيْنُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قِيلَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - ﷺ: يَا عَائِشَ هَذَا جَبْرِيلُ يُقْرِئُكَ السَّلَامَ قُلْتُ: وَعَلَيْهِ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ.

5055. Оиша розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллох соллаллоху алайҳи васаллам менга:

«Эй Оиш! Манави Жаброил, сенга салом айтмоқда», дедилар.

«Ва алайҳиссалому ва роҳматуллохи», дедим».

Шарх: Бунда Расулуллох соллаллоху алайҳи васаллам «Оиша» ўрнига қисқача қилиб «Оиш» демоқдалар.

5056- وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: يَا أَبَا هُرَيْرٍ. رَوَاهُمَا الْبُخَارِيُّ.

5056. Абу Хурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллох соллаллоху алайҳи васаллам менга:

«Эй Абу Хир!» дедилар».

Иккисини Бухорий ривоят қилган.

Шарх: Бунда Расулуллох соллаллоху алайҳи васаллам «Абу Хурайра» ўрнига қисқача қилиб, «Абу Хир!» демоқдалар.

5057- عَنْ أَنَسٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: كَانَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ فِي الثَّقَلِ وَأَنْجَشَةُ غُلَامُ النَّبِيِّ ﷺ يَسُوقُ بَهْنًا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: يَا أَنْجَشُ رُوَيْدَكَ سَوْفَكَ بِالْقَوَارِيرِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ.

5057. Анас розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Умму Сулайм сафар анжомлари орасида эди. Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг ғуломлари Анжаша уларга сарбонлик қиларди. Бас, Расулуллох соллаллоху алайҳи васаллам:

«Эй Анжаш! Шошма! Биллурларга эҳтиёт бўл!» дедилар».

Бухорий ва Муслим ривоят қилишган.

Шарх: Бунда Расулуллох соллаллоху алайҳи васаллам «Анжаша» ўрнига қисқача қилиб «Анжаш» демоқдалар. Анжаша розияллоху анху Расулуллох соллаллоху алайҳи

васалламнинг ғуломлари бўлиб, чиройли овоз соҳиби эди. У шеърни оҳанг ила айтиб оналаримизнинг туяларига сарбонлик қилар эди. Анжаша розияллоху анҳу шошилиб юрганларида Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам у кишини аёлларга шафқат қилиб, секинроқ юришга шу шаклда чақирганлар.

الفصل السادس

ОЛТИНЧИ ФАСЛ

في الشعر والغناء وغيرهما

ШЕЪР, ҚЎШИҚ ВА УЛАРГА ЎХШАШ НАРСАЛАР ҲАҚИДА

الشعر في أصله لا ينبغي

АСЛИДА ШЕЪР НОЖОИЗ

[illegible]

Аллоҳ таоло:

«Биз унга шеърни таълим берганимиз йўқ. Бу унинг учун тўғри ҳам келмас. У зикр ва очиқ-ойдин Қуръондан ўзга нарсга эмас», деган (Йасин, 69).

Мушриклар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни шоир, Куръони Каримни шеър ҳам деганлар. Аллоҳ таоло ушбу оятда уларнинг бу даъволарига кескин жавоб бермоқда.

«Биз унга шеърни таълим берганимиз йўқ».

Сизлар шеър билан Қуръоннинг фарқига бора олмаяпсиз. Шеър ички кечинмаларни инсоннинг ўзи вазнга солиб, байт қилиб айтишидир. Уни хоҳлаган инсон айтиши мумкин. Қуръон Аллоҳ томонидан танлаб олинган етук банда Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга нозил қилинган ваҳийдир. У Аллоҳнинг каломидир. Уни ҳеч ким ўзидан чиқариб айта олмайди. Шунинг учун Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни шоир дейиш мумкин эмас.

«Бу унинг учун тўғри ҳам келмас».

Шоирлик Пайғамбарлик мақомига ҳеч мос келмайди. Шунинг учун ҳам шоирлик Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг табиатларида умуман йўқ эди.

Абу Заръа ар-Розий қилган ривоятда ашшаъбий: «Абдулмуттолибдан тарқаган болаларнинг ҳаммаси — эркаги ҳам, аёли ҳам шеър айтар эди, магар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтмаганлар», дейилган.

Аллоҳ таоло Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга шеърни таълим бермаганини, шеър ўқиш у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга тўғри ҳам келмаслигини айтганидан сўнг, Қуръони Каримнинг моҳиятини баён қилишга киришади:

«У зикр ва очик-ойдин Қуръондан ўзга нарса эмас».

Аллоҳ таолодан Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга келган ваҳий зикрдир, эслашдир, Куръон, яъни қироат қилинадиган каломдир. Бу илоҳий китоб бутун оламлар учун ваъз-насиҳат, эслатмадир. Ҳамма учун тиловат қилинадиган илоҳий дастурдир. Уни Аллоҳ таоло маълум мақсад ила нозил этгандир.

وَقَالَ تَعَالَى: وَوَوِّضُوكُمُ الْيَوْمَ لَكُمْ أَنْفُسَكُمْ يَوْمَئِذٍ تَعْلَمُونَ سَوَافِعَكُمْ

Аллоҳ таоло:

«Ва шоирларга гумроҳлар эргашур. Уларнинг ҳар водийда дайдишини, ва ўзлари қилмайдиган ишларни айтишини кўрмадингми? Магар иймон келтириб, солиҳ амаллар қилганлар, Аллоҳни кўп зикр этганлар ва мазлум бўлганларидан кейин нусрат қозонганлар (ундай эмаслар), деган (*Шуъаро*, 224-227).

Бу оятлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам шоир, Қуръони Каримни шеър, деганларга жавобдир. Инсоният тарихига назар солинса, ҳеч бир шоир Пайғамбар бўлиб кишиларни ҳидоятга бошламаган.

«Магар иймон келтириб, солиҳ амаллар қилганлар, Аллоҳни кўп зикр этганлар ва мазлум бўлганларидан кейин нусрат қозонганлар (ундай эмаслар)».

Ҳамма шоир ҳам ҳар водийда дайдийдиган, беамал гапирадиган бўлавермас экан. Агар шоир иймонли бўлса, яхши амаллар қилиб, Аллоҳни кўп эсга олса, Аллоҳнинг розилигини топган шоир бўлиши мумкин.

Шеър фақат фиску фужур, қандайдир казоказоларнинг мақтови, базму жамшидларнинг васфи, қандайдир маъшуканинг мадҳи, оҳ-воҳ ва дийдиёлар эмас, балки шеър эзгулиқ иймон, Ислом хизматчиси бўлиши зарур. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Албатта, шеърдан ҳикматлиси бордир», деганлар. Шеър орқали ҳикматли, иймоний, исломий ва инсоний тушунчаларни кишиларга етказиш ўзига хос устунликка эгадир. Бунга Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларини мисол қилиб олиш мумкин. Ўша саодат асрида юқоридаги оятда васфлари келган иймонли шоирларнинг биринчи авлоди яшаб ўтган. Улуғ саҳобий Ҳассон ибн Собит уларнинг етакчиси эдилар. У киши билан бирга Каъб ибн Молиқ Абдуллоҳ ибн Равоҳа, Абдуллоҳ ибн Забъарий ва бошқалар бор эди. Аллоҳ таоло уларнинг барчасидан рози бўлсин.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Абдурроҳман ибн Каъбдан, у киши оталаридан куйидаги ривоятни келтиради. У киши Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Аллоҳ таоло шоирлар ҳақида ҳукмини нозил этиб қўйдими?!» деганида, Расули ақрам соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, мўмин киши қиличи ва тили билан жиҳод қилади. Менинг жоним қўлида бўлган Зотга қасамки, сизнинг уларга отадиган ўқингиз камон ўқидан ҳам ўткирроқдир», деган эканлар.

Чунончи, ўрни келганда, мўмин-мусулмон шоирнинг шеъри ҳар қандай қуролнинг ўқидан ўткирроқ бўлиши мумкин. Асрлар давомида турли мусулмон халқлардан доимо иймонли шоирлар ҳам чиқиб тургани барчани қувонтиради.

5058- عَنْ ابْنِ عُمرَ 100 عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَأَنْ يَمْتَلِنِي جَوْفُ أَحَدِكُمْ قَيْجًا خَيْرٌ لِي مِنْ أَنْ يَمْتَلِنِي

شِعْرًا. رَوَاهُ الْأَزْهَرِيُّ.

5058. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бирингизнинг қорни қусқига тўлмоғлиги шеърга тўлмоғидан яхшидир», дедилар».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Албатта, бу ҳадиси шарифда ножоиз шеър кўзда тутилган.

5059- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ 100 قَالَ: بَيْنَا نَحْنُ نَسْتِيرُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِالْعَرَجِ إِذْ عَرَضَ شَاعِرٌ يُنْشِدُ

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ: "خُذُوا الشَّيْطَانَ أَوْ أَمْسِكُوا الشَّيْطَانَ، لَأَنْ يَمْتَلِي جَوْفَ رَجُلٍ فَيَجِيءَ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمْتَلِي شِعْرًا. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

5059. Абу Саъид розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Биз Набий соллаллоху алайҳи васаллам билан бирга Аржда юриб бораётган эдик. Бир шоир шеър айтиб йўлдан чиқиб қолди. Шунда Расулуллох соллаллоху алайҳи васаллам:

«Тутинглар шайтонни ёки ушланглар шайтонни! Кишининг қорни қусқига тўлгани шеърга тўлганидан яхшироқдир», дедилар».

Муслим ривоят қилган.

Шарх: Арж — маконнинг номи.

النبي " قاله متمثلا

НАБИЙ АЛАЙҲИССАЛОМ УНИ МИСОЛ УЧУН АЙТГАНЛАР

5060- عَنْ جُنْدُبٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: بَيْنَمَا النَّبِيُّ " يَمْشِي إِذْ أَصَابَهُ حَجَرٌ فَعَثَرَ فَدَمِيتَ إِصْبَعُهُ فَقَالَ: هَلْ أَنْتَ إِلَّا إِصْبَعٌ دَمِيتَ *** وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا لَقِيتَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

5060. Жундуб розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам кетаётганларида бир тош тегиб бармоқларидан қон чиқди. Шунда у зот:

«Сен бир бармоқдирсан, ўзгамас, Аллох йўлида қонасанг, ҳеч гапмас», дедилар».

Бухорий ривоят қилган.

5061- وَسُبِّحْتَ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: هَلْ كَانَ النَّبِيُّ " يَتَمَثَّلُ بِشَيْءٍ مِنَ الشَّعْرِ؟ قَالَتْ: كَيَانَ يَتَمَثَّلُ بِشَعْرِ ابْنِ رَوَاحَةَ وَيَتَمَثَّلُ وَيَقُولُ: وَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّد. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

5061. Оиша розияллоху анҳудан:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам бирор шеърдан мисол келтирармидилар?» деб сўралди. «Ибн Равоҳанинг шеъридан мисол келтирар ва «Хоҳламаган кимсанг хабарлар келтирур», дер эдилар», деди».

Термизий ривоят қилган.

5062- عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ: " قَالَ: أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا الشَّاعِرُ كَلِمَةً لَيْدٍ: أَلَا كَيْلُ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ. وَكَأَدُ أُمِّيَّةٍ بُنْ أَبِي الصَّلْتِ أَنْ يُسْلِمَ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5062. Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллох соллаллоху алайҳи васаллам:

«Шоир айтган энг содиқ калима Лабийднинг «Билки, Аллохдан ўзга ҳар бир нарса ботилдир» деган калимасидир. Ва Умайя ибн Солт Исломга киришига оз қолган», дедилар».

Икки шайх ривоят қилишган.

Шарх: Лабийд ибн Робийъа ибн Омир ал-Омрий розияллоҳу анҳу шоир саҳобалардан бўлганлар. У кишининг Қуръони Карим маънолари ила йўғирилган шеърлари Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг таҳсинларига сазовор бўлган. Ушбу ривоятда ярми зикр қилинган байтлари эса, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тиллари ила шоир зоти айтган энг рост калима унвонини олган. Байт тўлалигича қуйидагича янграйди:

«Аллоҳдан ўзга ҳар бир нарса ботилдир

Ҳар бир неъмат шак-шубҳасиз зоилдир».

Умайя ибн Солт эса, жоҳилият шоирларидан бўлиб, яхши маънодаги шеърлар айтган. У Исломнинг дастлабки даврида яшаган. Мусулмон бўлишига сал қолган.

إِنْ مِنَ الشَّعْرِ حِكْمَةٌ

АЛБАТТА, ҲИКМАТЛИ ШЕЪР ҲАМ БОР

5063- عَيْنُ أَبِي بِنِ كَعْبٍ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ: إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ حِكْمَةً. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ

وَالْتِّرْمِذِيُّ.

5063. Убай ибн Каъб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, ҳикматли шеър ҳам бор», дедилар».

Бухорий, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарх: Аввал ҳам таъкидлаб ўтилганидек, шеърнинг ҳаммаси ҳам олди-қочди эмас. Пурҳикмат шеърлар ҳам кўп.

5064- عَيْنُ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: جَاءَ أَعرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ " فَجَعَلَ يَتَكَلَّمُ بِكَلَامٍ فَقَالَ

رَسُولُ اللَّهِ " : إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْرًا وَإِنَّ مِنَ الشَّعْرِ حِكْمًا.

5064. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Бир аъробий Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб, каломмисан каломни гапирди. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, баёндан сеҳрлиси бор. Албатта, шеърдан ҳикматлиси бор», дедилар».

5065- عَيْنُ بُرَيْدَةَ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ: إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْرًا، وَإِنَّ مِنَ الْعِلْمِ جَهْلًا، وَإِنَّ مِنَ

الشَّعْرِ حِكْمًا، وَإِنَّ مِنَ الْقَبُولِ عِيَالًا. قَالَ صَعْصَعَةُ: أَمَّا قَوْلُهُ إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْرًا فَالَرَّجُلُ يَكُونُ عَلَيْهِ الْحَقُّ

وَهُوَ أَبْيَنُ مِنْ صَاحِبِ الْحَقِّ فَيَسِحِّرُ الْقَوْمَ بَيَانِهِ فَيَذْهَبُ بِتَالِحٍ، وَأَمَّا قَوْلُهُ إِنَّ مِنَ الْعِلْمِ جَهْلًا فَيَتَكَلَّفُ

الْعَالِمُ إِلَى عِلْمِهِ مَا لَا يَعْلَمُ فَيُجْهَلُهُ ذَلِكَ، وَأَمَّا قَوْلُهُ إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ حِكْمًا فَهِيَ الْمَوْعِظَةُ وَالْأَمْثَالُ الَّتِي يَتَغَظُّ

بِهَا النَّاسُ، وَأَمَّا قَوْلُهُ إِنَّ مِنَ الْقَبُولِ عِيَالًا فَعَرْضُكَ حَدِيثَكَ عَلَى مَنْ لَيْسَ مِنْ شِئَانِهِ وَلَا يُرِيدُهُ. رَوَاهُمَا أَبُو

دَاوُدَ.

5065. Бурайда розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, баёндан сеҳрлиси бор. Албатта, илмдан жаҳолати бор. Албатта, шеърдан ҳикматлиси бор. Албатта, гапдан оғири бор», дедилар».

Соъсоъ айтиди: «Албатта, баёндан сеҳрлиси бор» деганлари бировнинг бошқадан қарзи бор. У ҳақ эгасидан кўра, гапга чечанроқ. Бас, қавми ўз баёни ила сеҳрлаб, ҳақни олиб кетади.

«Албатта, илмдан жаҳолати бор», деганлари олим одам ўз илмига лойиқ бўлмаган нарсани юклайди ва ўша нарса уни жоҳил қилиб қўяди.

«Албатта, шеърдан ҳикматлиси бор», деганлари мавъиза ва одамларга ўрнак бўладиган насиҳатлар бор, деганларидир.

«Албатта, гапдан оғири бор», деганлари гапингни уқмайдиганларга ёки хоҳламайдиганларга гапиришингдир».

Иккисини Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Албатта, баённинг ҳам, шеърнинг ҳам, илмнинг ҳам ва гапнинг ҳам яхши-ёмони бор. Ислому уларнинг энг яхшиси тарафдори.

” إنشاد الشعر بحضور النبي ”

НАБИЙ СОАЛААЛОҲУ АААЙҲИ ВАСААААМНИНГ ҲУЗУРЛАРИДА ШЕЪР ЎҚИШ

5066- عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ $\frac{1}{100}$ عَيْنِ النَّبِيِّ ” قَالَ: إِنَّ أَخْبَا لَكُمْ لَا يَقُولُ الرَّفِثُ وَهُوَ ابْنُ رَوَاحَةَ قَالَ

: $\frac{1}{100}$

وَفِينَا رَسُولُ اللَّهِ يَتْلُو كِتَابَهُ

إِذَا انْشَقَّ مَعْرُوفٌ مِنَ الْفَجْرِ سَاطِعٌ

أَرَانَا الْهُدَى بَعْدَ الْعَمَى فَقُلُوبُنَا

بِهِ مُوقِنَاتٌ أَنَّ مَا قَالَ وَاقِعٌ

بَيْتٌ يُجَانِي جَنْبَهُ عَنْ فِرَاشِهِ

إِذَا اسْتَقْلَلْتُ بِالْمُشْرِكِينَ الْمَضَاجِعُ

رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

5066. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, сизнинг бир биродарингиз бор. У фаҳш гап айтмайди. У Ибн Равоҳадир.

У:

«Ичимизда Аллоҳнинг Расули, ўқир Унинг китобини.

Қачон тонг отса, сочиб атрофга ўз ёругини.

Ул бизга кўрликдан сўнг ҳидоятни кўрсатди.

Қалбларимиз айтгани бўлишига ишонди, битди.

Тунда ёнбоши тўшакдан узокда бўладир.

Вактики, кофирлар авжи уйкуда бўладир», деган», дедилар».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоятда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз саҳобаларидан бирлари Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳуни мадҳ этиб, у кишининг шеърларидан мисол

келтирмакдалар.

5067- عَنْ حَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ $\frac{1}{100}$ أَنَّهُ قَالَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ: نَشَدْتُكَ اللَّهُ هَلْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ ^ﷺ يَقُولُ: يَا حَسَّانُ أَجِبْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ^ﷺ أَيَّدَهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: نَعَمْ.

5067. Ҳассон ибн Собит розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«У Абу Ҳурайрага қараб:

«Сендан Аллоҳнинг номи ила сўрайман, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг менга:

«Эй Ҳассон! Расулуллоҳнинг номидан жавоб бер! Эй Аллоҳим, уни Рухул Қудус ила қўллагин!» деганларини эшитганмисан?!» деди.

«Ҳа!» деди Абу Ҳурайра».

Шарҳ: Бу ривоятда келаётган ҳодиса ҳазрати Умар розияллоху анҳунинг халифалик давларида бўлган.

Ҳазрати Умар розияллоху анҳу масжиддан ўтиб кетаётиб Ҳассон ибн Собит розияллоху анҳунинг у ерда шеър айтаётганларининг гувоҳи бўлганлар. Бу иш у кишига ёқмаган. Ибодатхонада туриб шеър айтиш масжиднинг одобига тўғри келмайдиган нарсга бўлиб кўринган бўлса керак. Шунинг учун у киши Ҳассон ибн Собит розияллоху анҳуга норози бўлган ҳолда ғалати қараш қилганлар.

Бу ҳолни мулоҳаза қилган Ҳассон ибн Собит розияллоху анҳу дарҳол ўзларини оқлашга ўтиб:

«Мен бу ерда сендан яхши зот борларида ҳам шеър айтар эдим», деганлар.

Яъни, мен шу масжидда Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг борликларида ҳам шеър айтганман. У зот менга бирор нарсга демаганлар. Энди сен менга масжидда шеър айтганим учун ўқраясанми, деган маънода гапирган.

Ҳассон ибн Собит розияллоху анҳу ўз гапларини тасдиқлаш учун гувоҳ ҳам борлигини исбот қилмоқчи бўлдилар ва:

«У Абу Ҳурайрага қараб:

«Сендан Аллоҳнинг номи ила сўрайман, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг менга: «Эй Ҳассон! Расулуллоҳнинг номидан жавоб бер! Эй Аллоҳим, уни Рухул Қудус ила қўллагин!» деганларини эшитганмисан?!» деди.

«Ҳа!» деди Абу Ҳурайра».

Ҳассон ибн Собит розияллоху анҳунинг қилган ишларига ҳужжатлари кучли экан. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам у кишига мушрикларнинг ҳажвларига жавобан ўзлари номларидан шеърий йўл ила ҳажвий жавоб беришни амр қилган эканлар ва у кишига Аллоҳ таолодан нусрат сўраб, эй Аллоҳим, уни Рухул Қудус ила қўллагин, деб дуо ҳам қилган эканлар.

«Рухул қудус» Жаброил алайҳиссаломдирлар.

Ана ўша амр ва дуо Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам томонларидан қилинган пайтда Абу Ҳурайра розияллоху анҳу ҳам бор эканлар. Шунинг учун Ҳассон ибн Собит розияллоху анҳу у кишини ҳазрати Умар розияллоху анҳунинг қаршиларида гувоҳликка ўтишга таклиф қилмакдалар. У киши гувоҳликка ўтдилар ва:

«Ҳа!» дедилар.

Бу, албатта, Ҳассон ибн Собит розияллоху анҳу учун катта фазл эди. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг амрларига биноан, Исломи ва Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳимоялари учун мушрикларни ҳажв қилиш ишониб топширилиши ва Аллоҳ таолога Набий соллаллоху алайҳи васаллам томонларидан юқоридаги маънода дуо қилиниши ҳар кимга ҳам насиб қилавермаган.

5068- وَعَنْهُ قَال: اسْتَأْذَنْتُ النَّبِيَّ " فِي هَجَاءِ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ " فَكَتِفَ بِنَسِي فَقُلْتُ: لَأَسَلَّكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلُّ الشَّعْرَةَ مِنَ الْعَجِينِ.

5068. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан мушрикларни ҳажв қилишга изн сўрадим. Бас, Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Менинг насабим нима бўлади?» дедилар. «Албатта, сизни улардан қилни хамирдан суғуриб олгандек, суғуриб оламан», дедим».

Шарҳ: Агар Ҳассон ибн Собит розияллоҳу анҳу мушрикларни ҳажв қиладиган бўлса, орада гап Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васалламнинг насл-насабларига ёки баъзи аввал ўтган яқинларига ҳам тегиб кетиши мумкин эди. Шунинг учун у зот Ҳассон ибн Собит розияллоҳу анҳуга:

«Менинг насабим нима бўлади?» дедилар.

Ҳассон ибн Собит розияллоҳу анҳу ўта уста шоир бўлганларидан ва бу борада ҳамма нарсадан хабардорликларидан ишончлари комил бўлгани учун дарҳол:

«Албатта, сизни улардан қилни хамирдан суғуриб олгандек, суғуриб оламан», деди.

Ва «Албатта, Оли Ҳошимнинг улуғлиги чўққисидир.

Бинти Махзум ўғиллари ва отангиз Абдуллоҳдир» деган қасидасини айтди.

5069- وَقَالَ عُرْوَةُ $\frac{1}{100}$: ذَهَبْتُ أُسِيبُ حَسْبَانَ عِنْدَ عَائِشَةَ فَقَالَتْ: لَا تَسْبُهُ فَإِنَّهُ كَيَانَ يُنَافِخُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ " . رَوَى هَذِهِ الثَّلَاثَةُ الشَّيْخَانِ.

5069. Урва розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Оишанинг ҳузурида Ҳассонни сўка бошладим. Бас, у: «Уни сўкма! У Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васалламни мудофаа қилар эди», деди».

Учовини икки шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Ҳассон ибн Собит розияллоҳу анҳу Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шоирлари бўлишлари билан бирга, Оиша онамиз розияллоҳу анҳо ҳақидаги бўҳтонга ишонган оз сонли одамлардан бири эди. Бу иш учун у кишига дарра урилган ҳам эди. Аммо шунга қарамай, Оиша онамиз розияллоҳу анҳо Ҳассон ибн Собит розияллоҳу анҳуни ўз ҳузурларида сўкилишига йўл қўймадилар. Чунки у киши ўз шеъри билан Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳимоя қилган эдилар. Бундан шоир мусулмон бўлса, шеърлари Исломига хизмат қилса, катта мартабаларга эришиши мумкинлиги келиб чиқади.

5070- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَبَانَ النَّبِيُّ " يَضَعُ لِحْسَبَانَ مِنْبَرًا فِي الْمَسْجِدِ يَقُومُ عَلَيْهِ قَائِمًا يُفَاخِرُ أَوْ يُنَافِخُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ " وَيَقُولُ رَسُولُ اللَّهِ " : إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ حَسْبَانَ بِرُوحِ الْقُدُسِ مَا يُفَاخِرُ أَوْ يُنَافِخُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

5070. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳассонга масжидда минбар қўйиб берар эдилар. У унинг устида туриб, Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васаллам билан фахланар ёки у зотни мудофаа қилар эди. Ва Расулulloх соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, Аллоҳ Ҳассонни, модомики, Расулulloхни мудофаа (ёки Фахр) қилар экан, Руҳул Қудус ила қўллайди», дер эдилар».

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Бундан кези келганда масжидда ҳам шеър ўқиш мумкинлиги чиқади. Ҳа, мухолифлар ила маънавий жабҳада кураш олиб боришда шеър катта ўрин тутган ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу қуролдан жуда ҳам унумли фойдаланганлар.

5071- عَنْ أَنَسٍ $\frac{1}{100}$ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ مَكَّةَ فِي عُمْرَةِ الْقَضَاءِ وَعَبَدَ اللَّهَ بَيْنَ رَوَاحَةَ بَيْنَ يَدَيْهِ يَمْتَشِي وَهُوَ يَقُولُ:

خَلُّوا بَنِي الْكُفَّارِ عَنْ سَبِيلِهِ   الْيَوْمَ نَضْرِبُكُمْ عَلَى تَنْزِيلِهِ
ضَرْبًا يُزِيلُ الْهَامَ عَنْ مَقِيلِهِ   وَيُذْهِلُ الْخَلِيلَ عَنْ خَلِيلِهِ
فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: يَا ابْنَ رَوَاحَةَ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ   وَفِي حَرَمِ اللَّهِ تَقُولُ الشَّعْرَ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ:
خَلِّ عَنْهُ يَا عُمَرُ فَلَهِيَ أَسْرَعُ فِيهِمْ مِنْ نَضْحِ النَّبْلِ.

5071. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қазо умрасида Маккага кирганларида Абдуллоҳ ибн Равоҳа у зотнинг олдиларида:

«Бани кофирлар, сизлар у зотнинг йўлини очинглар.

Бугун у зотга нозил бўлганла урурмиз, қочинглар.

Бир урушки, ул бошни танадан жудо қилур.

Бир уришки, ул дўстни дўстдан жудо қилур», деб борарди».

Шунда Умар унга:

«Эй Ибн Равоҳа! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларида ва Аллоҳнинг ҳарамида шеър айтасанми!?» деди.

Бас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Уни тек қўй, эй Умар! Албатта, бу улар учун ўқдан кўра тезроқдир», дедилар».

Шарҳ: Дарҳақиқат, беҳудага «Тил яраси тиг ярасидан кучлироқ» дейилмаган. Демак, кези келганда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларига тушиб олиб ҳам, ҳарами шарифнинг ичида ҳам шеър айтиш жоиз экан.

5072- وَقَالَ جَابِرُ بْنُ سَمُرَةَ $\frac{1}{100}$: جَالَسْتُ النَّبِيَّ ﷺ أَكْثَرَ مِنْ مِائَةِ مَرَّةٍ فَكَانَ أَصْحَابُهُ يَتَنَاشِدُونَ الشَّعْرَ وَيَتَذَكَّرُونَ أَشْيَاءَ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ وَهُوَ سَاكِتٌ فَرُبَّمَا تَبَسَّمَ مَعَهُمْ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

5072. Жобир ибн Самура розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга юзтадан кўп мажлисда ўтирдим. У зотнинг саҳобалари шеър айтишар, жоҳилият ишларидан баъзиларини эслашар эди. У зот бўлсалар сукут сақлар ва гоҳида уларга табассум қилиб қўяр эдилар».

Иккисини Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бундан улуғларнинг ҳузурида ҳақ шеърни айтиш мумкинлиги чиқади.

5073- عَنْ عَمْرِو بْنِ الشَّرِيدِ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: رَدِفْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: هَبْ لِمَعَكَ مِنْ شِعْرِ أُمِّيَّةَ بْنِ أَبِي الصَّلْتِ شَيْءٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: هِيَ فَأَنْشِدْنَاهُ بَيْتًا فَقَالَ: هِيَ حَتَّى أَنْشِدْنَاهُ مِائَةَ بَيْتٍ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

5073. Амр ибн Шарийд розияллоҳу анҳудан, у киши отасидан ривоят қилади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга мингашдим. Бас, у зот:

«Сенда Умайя ибн Солтнинг шеъридан бирор нарса борми?» дедилар.

«Ҳа», дедим.

«Айт-чи», дедилар.

Мен у зотга бир байт айтдим.

«Айт-чи», дедилар.

Мен у зотга яна бир байт айтдим.

«Айт-чи», дедилар.

Шундоқ қилиб, у зотга юзта байт айтдим».

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Бундан маълумки, яхши маънодаги шеър бўлса, мусулмон бўлмаган одамнинг шеърини ҳам тингласа бўлар экан. Умайя ибн Солт мушрик ҳолида ўлиб кетган шоирлардан эди.

التشدد بالكلام مذموم و التجوز فيه ممدوح

ГАПНИ КЎПАЙТИРИШ - МАЗМУМ ВА ГАПНИ ҚИСҚАСИ - МАМДУХ

5074- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ يُبْغِضُ الْبَلِيعَ مِنَ الرِّجَالِ الَّذِي يَتَخَلَّلُ بِلِسَانِهِ تَحُلُّ الْبَاقِرَةِ بِلِسَانِهَا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5074. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, Аллоҳ одамлардан тилини сигирнинг тилига ўхшаб айлантирган балоғатлисини ёмон кўради», дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Мол кавш қайтарганда тилини икки лунжида айлантирганга ўхшаб ҳуда-беҳудага балоғатга зеб бериб, ўзини кўрсатиш учун балоғатли сўзлашга ҳаракат қилган одамни Аллоҳ таоло хуш кўрмас экан. Бу маънода эҳтиёт бўлмоқ зарур

5075- عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ ¹/₁₀₀ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنِ تَعَلَّمَ صِرْفَ الْكَلَامِ لِيَسْبِي بِهِ قُلُوبَ الرِّجَالِ أَوْ النَّاسِ لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صِرْفًا وَلَا عَدْلًا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

5075. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ким кишиларнинг ёки одамларнинг қалбини ром қилиш учун сўз ўйини қилишни таълим олган бўлса, у одамдан Аллоҳ қиёмат куни тавбани ҳам, фидяни ҳам қабул қилмас», дедилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Шарҳ: Одамларни қойил қолдириш учун қилинган иш риёдан ўзга бўлиши мумкин эмас. Риё эса, доимо мазаммат қилинган нарсадир.

5076- قَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: قَدِمَ رَجُلَانِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَخَطَبَا فَعَجِبَ النَّاسُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا أَوْ إِنَّ بَعْضَ الْبَيَانِ لَسِحْرٌ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالبُخَارِيُّ.

5076. *Ибн Умар розияллоху анҳудан ривоят қилинади:*

«Машриқдан икки киши келди. Улар хутба қилдилар. Одамлар ажабландилар. Бас, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам:

«Албатта, баёндан сеҳрлиси ҳам бор, ёки албатта, баённинг баъзиси сеҳрдир», дедилар».

Абу Довуд ва Бухорий ривоят қилишган.

Шарҳ: Машриқдан келган икки киши — Зар-буқон ибн Бадр ва Амр ибн ал-Аҳтам эди. Албатта, чиройли гап кишини сеҳрлаб қўйиши бор.

5077- وَقَامَ رَجُلٌ فَأَكْثَرَ الْقَوْلَ فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ: لَوْ قَصَدَ فِي قَوْلِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: لَقَدْ رَأَيْتُ أَوْ أُمِرْتُ أَنْ أَجَوِّزَ فِي الْقَوْلِ فَإِنَّ الْجَوَّازَ هُوَ خَيْرٌ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

5077. Бир киши туриб, кўп гапирди. Шунда Амр ибн Осс:

«Агар гапини қисқа қилганида ўзига яхши бўлар эди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг «Батаҳқиқ, гапини қисқа қилишни хуш кўрдим ёки амр қилиндим. Албатта, қисқа қилиш яхшидир», деганларини эшитганман», деди».

Шарҳ: Албатта, мазмунсиз кўп гапдан сермазмун оз гап яхшидир.

الحداء والغناء

САРБОН ҲИРГОЙИСИ ВА ҚЎШИҚ

5078- عَنِ أَنَسٍ 100 قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي سَفَرٍ وَكَانَ مَعَهُ غُلَامٌ لَهُ أَسْوَدُ يُقَالُ لَهُ أَجْحَشَةُ يَخْذُو فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «وَيْحَكَ يَا أَجْحَشَةُ زُوَيْدَكَ بِالْقَوَارِيرِ». رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

5078. *Анас розияллоху анҳудан ривоят қилинади:*

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам сафарда эдилар. У зот билан бирга қора ғуломлари ҳам бор эди. Уни Анжаша деб аташарди. У сарбонлик ҳиргойиси қиларди. Бас, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам унга:

«Шўринг қурсин! Эй Анжаша! Шошма! Биллурларга эҳтиёт бўл!» дедилар».

Икки шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Илгари айтганимиздек, Анжаша розияллоху анҳу Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг ғуломлари бўлиб, чиройли овоз соҳиби эди. У киши шеърни оҳанг ила айтиб, оналаримизнинг туяларига сарбонлик қилар эди. Анжаша розияллоху анҳу шошилиб юрганларида Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам у кишини аёлларга шафқат қилиб секинроқ юришга шу шаклда чақирганлар. Бундан Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг сафарларида сарбонлик ҳиргойиси бўлиб тургани чиқади.

5079- وَقَالَتِ الرُّبَيِّعُ بِنْتُ مُعَوِّذٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَبَدَخَلَ عَلَيَّ صَبِيحَةً بُنِي بِي فَجَلَسَ عَلَيَّ فِرَاشِي كَمَا جَلَسْتُ مَنِّي فَجَعَلْتُ جُؤَيْرِيَّاتٍ يَضْرِبْنَ بِدِفِّ لَهْنٍ وَيَنْدُبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ آبَائِي يَوْمَ بَدْرٍ إِذْ قَالَتْ إِحْدَاهُنَّ: وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلِمُ مَا فِي غَيْدٍ فَقِيلَ: دَعْنِي هَذِهِ وَفِيْلِي الَّذِي كُنْتُ تَقُولِينَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ خَلِّكَانٍ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5079. Рубайийи бинти Муъаввиз розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тўйим бўлган куни эрталаб келиб, тўшагимга худди сен ўтирганга ўхшаб ўтирдилар. Шунда қизчалар чилдирма чалиб, Бадр куни қатл бўлган оталарим ҳақида хиргойи қилишди. Улардан бири:

«Ичимизда эртага нима бўлишини биладиган Пайғамбар бор», деб айтди.

Бас, у зот:

«Буни қўй, аввал айтаётганингни айт», дедилар».

Бухорий, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарх: Рубайийи розияллоҳу анҳонинг оталари Муъаввиз ва Авф ҳамда Муоз исмли икки амакилари Бадр урушида мушрикларга қарши жанг қила туриб шаҳид бўлган эдилар. Кейин йиллар ўтиб, Рубайийи вояга етиб, Ияс ибн ал-Букайр аллайсий исмли йигитга турмушга чиқиб, тўй бўлади. Тўйга Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам келадилар. Ичкарига кириб ар-Рубайийи розияллоҳу анҳонинг тўшақларига ўтирадилар.

Шунда қизлар чилдирма чалиб, Бадрда шаҳид бўлганлар, хусусан, Рубайийи розияллоҳу анҳонинг оталари (ота ва икки амакилари) мадҳида айтилган шеърни оҳанг билан куйга солиб айтадилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам эшитиб ўтирадилар. Қизлар айтиб бориб, ичимизда эртага нима бўлишини биладиган, ғайбдан хабардор Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бор, деган маънодаги байтни ҳам айтадилар. Бу маъно нотўғри, гуноҳга олиб боровчи бўлгани учун Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам буни айтманглар, олдин айтаётган тўғри маъноли нарсаларни айтинглар, деб кўрсатма берадилар.

Ушбу ҳадисда тўйда кўнгилхуши қилиш жоиз экани баён қилинмоқда. Эрак киши қизлар оҳанг билан айтган шижоат, одоб-ахлоқ, сахийлик каби маъноларни ўз ичига олган байтларни эшитиши ҳам жоиз эканлиги аён бўлмоқда.

Уламоларимиз, албатта, бу нарса парда ортидан бўлса, ина ҳамда фитна бўлиш хавфи бўлмаса, ина жоиз, деганлар.

5080- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ الْعِنَاءَ يُنْبِتُ النَّفَاقَ فِي الْقَلْبِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ

أَبِي الدُّنْيَا.

5080. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Қўшиқ қалба нифокни ўстирур», дедилар».

Абу Довуд ва Ибн Абу Дунё ривоят қилишган.

Шарх: Албатта, шариатда ҳаром қилинган қўшиқ киши қалбада нифокни ўстириши турган гап.

5081- عَنْ أَبِي أُمَامَةَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا تَبِيعُوا الْقَيْنَاتِ وَلَا تَشْتَرُوهُنَّ وَلَا تَعْلَمُوهُنَّ وَلَا خَيْرَ

فِي تِجَارَةٍ فِيهِنَّ وَتَمْنَهُنَّ حَرَامٌ، فِي مِثْلِ ذَلِكَ نَزَلَتْ (س) وَمَنْ النَّاسِ مَنِ يَشْتَرِي هَبْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ﷻ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَالْإِمَامُ أَحْمَدُ.

5081. Абу Умома розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қўшиқчи қизларни сотманглар, сотиб олманглар, уларга таълим берманглар, улар ила тижорат қилишда хайр йўқ. Уларнинг баҳоси ҳаромдир. Шунинг мислида «Одамлар орасида илмсиз равишда Аллоҳнинг йўлидан адаштириш учун беҳуда сўзни сотиб оладиган кимсалар ҳам бор» ояти нозил бўлган», дедилар».

Термизий ва Аҳмад ривоят қилишган.

Шарх: Жоҳилият даврида чўри қизларга қўшиқчилик бўйича таълим берилар ва уларни

Шарҳ: Бундан нард ўйнаш чўчқанинг гўшти ва қони қанчалик ҳаром бўлса, шунчалик ҳаром эканлиги чиқади.

5083- عَنْ أَبِي مُوسَى ¹/₁₀₀ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: مَنْ لَعِبَ بِالنَّرْدِ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ.

5083. Абу Мусо розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Ким нард ўйнаса, батаҳқиқ, Аллоҳга ва Унинг Расулига осий бўлибди», дедилар.

Шарҳ: Нард каби шахмат, карта, ошиқ ва шунга ўхшаш ўйинлар ҳам ҳаром бўлади.

5084- عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ ¹/₁₀₀ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَأَى رَجُلًا يَتَّبِعُ حَمَامَةً فَقَالَ: شَيْطَانٌ يَتَّبِعُ شَيْطَانَةً. رَوَاهُمَا أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ مَاجَةَ.

5084. Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloх соллалллоху алайҳи васаллам каптарга эргашаётган кишини кўриб:

«Шайтон шайтонага эргашмокда», дедилар».

Иккисини Абу Довуд ва Ибн Можжа ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадисда каптарни қимор учун ўйнатиш ҳақида сўз кетмокда. Нафақат каптар, балки ит, хўроз, қўй каби бошқа ҳайвонларни уриштириш ва улар орқали қимор ўйнаш ҳам ҳаромдир. Чунки бунда ҳайвонга зарар етказиш, қимор ва Аллоҳ таолонинг зикридан қолиш бор.

اللعب المباح

МУБОҲ ЎЙИН

5085- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ يَوْمَ عِيدِ يَلْعَبُ السُّودَانُ بِالْدَّرَقِ وَالْحِزَابِ فَإِمَّا سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَإِمَّا قَالَ: تَشْتَهِيَنَّ تَنْظُرِينَ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، فَأَقَامَنِي وَرَاءَهُ خَدَّيْ عَلَى خَدِّهِ وَيَقْبُولُ: دُونَكُمْ يَا بَنِي أَرْفَدَةَ حَتَّى إِذَا مَلِلْتُ قَالَ: حَسْبُكَ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: فَأَذْهَبِي. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

5085. Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Ийд куни эди. Қоралар олдимда қалқон ва найзаларни ўйнашар эди. Ёки мен Расулulloх соллалллоху алайҳи васалламдан сўрадим. Ёки у зот: «Томоша қилишни хоҳлайсанми?» дедилар.

«Ҳа», дедим.

У зот мени орқаларига турғиздилар. Юзим у зотни юзларига тегиб турарди. У зот бўлсалар:

«Эй Бани Арфидалар, давом этаверинглар», дердилар.

Бу ҳол, то мен малол олгунимча давом этди. Кейин:

«Бўлдингми?» дедилар.

«Ҳа», дедим.

«Кетавер», дедилар».

Икки шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Бани Арфида ҳабашийларнинг номи. Уларнинг катта боболарининг исми Арфида бўлган. Ушбу ҳадисни мулоҳаза қиладиган бўлсак, ийд куни масжидда ҳабашийлар қўлларида найза ва қалқонлар билан ҳарбий рақс ижро этганлар. Бу, албатта, жангга тайёргарлик ва унга тарғиб ҳисобланади. Шунинг учун ҳам Расулulloх соллалллоху алайҳи васаллам бунга ижозат берганлар, ўзлари томошага таклиф қилганлар.

Бу ҳадиси шарифдан олинадиган фойдалар:

1. Ийд кунлари мубоҳ ўйин-кулги бўлса жоизлиги.
2. Аёл кишига нисбатан меҳрибонлик билан жоиз нарсаларда кенгчилик яратиб бериш яхшилиги.

5086- عَنْ أَنَسٍ 100 قَالَ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ لَعِبَتِ الْحَبَشَةُ بِجَرَاحِنَهُمْ فَرَجَبًا بِقُدُومِهِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

5086. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинага келганларида ҳабашлар у зотнинг келганлари хурсандлигига найзалари ила ўйин қилдилар.

5087- عَنِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كُنْتُ أَلْعِبُ بِالْبَنَاتِ فَرُبَّمَا دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَعِنْدِي الْجَوَارِي فَإِذَا دَخَلَ خَرَجَنَ وَإِذَا خَرَجَ دَخَلَنَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ خَرِيزٍ.

5087. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Қўғирчоқларни ўйнар эдим. Гоҳида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам олдимга кирганларида қизлар бўлар эди. Қачон у зот кирсалар, улар чиқардилар. Қачон чиқсалар, улар кирардилар».

Абу Довуд ва Бухорий ривоят қилишган.

Шарҳ: Бунда қизларга қўғирчоқ ўйнашга рухсат берилгани яққол кўриниб турибди.

5088- وَعَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَدِمَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ أَوْ خَيْبَرَ وَفِي سَهْوَتِهَا سَنَّتْ فَهَيَّتِ الرِّيحُ فَكَشَفَتْهُ عَنِ بَنَاتٍ لِعَائِشَةَ لَعِبَ فَقَالَ: مَا هَذَا يَا عَائِشَةُ؟ قَالَتْ: بَنَاتِي وَرَأَى بَيْنَهُنَّ فَرْسًا لَهُ جَنَاحَانِ مِنْ رِقَاعٍ فَقَالَ: مَا هَذَا الَّذِي أَرَى وَسَطَهُنَّ؟ قَالَتْ: فَرَسٌ، قَالَ: وَمَا هَذَا الَّذِي عَلَيْهِ؟ قَالَتْ: جَنَاحَانِ، قَالَ: فَرَسٌ لَهُ جَنَاحَانِ! قَالَتْ: أَمَا سَمِعْتَ أَنَّ لِسُلَيْمَانَ خَيْلًا لَهَا أَجْنَحَةٌ قَالَتْ فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَتَّى رَأَيْتُ نَوَاجِذَهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتَّيَمِيُّ.

5088. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишининг ҳузурларига Табук ғазотидан ёки Хайбардан келдилар. У кишининг тоқчасида парда бор эди. Шамол эсиб, Оишанинг ўйинчоқ қўғирчоқларини очиб юборди. Шунда у зот:

«Бу нима, эй Оиша?» дедилар.

«Қўғирчоқларим», деди.

У зот уларнинг ичидаги латтадан қилинган икки қанотли отни кўрдилар ва:

«Уларнинг ўртасида кўраётганим бу нима?» дедилар.

«От», деди.

«Унинг устида кўраётганим нима?» дедилар.

«Икки қанот», деди.

«Отнинг иккита қаноти борми?!» дедилар.

«Сулаймонинг қанотлари бор отлари борлиги ҳақида эшитмаганмисиз?» деди.

Бас, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кулдилар. Ҳатто, у зотнинг тишларини кўрдим».

Абу Довуд ва Насай ривоят қилишган.

Шарҳ: Қизларга ана шундоқ кўғирчоқларни ўйнашга изн бор.

5089- وَعَنْهَا قَالَتْ: قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ فَنَزَلْنَا فِي بَنِي الْحَارِثِ بْنِ الْحَزْرَجِ فَوَاللَّهِ إِنِّي لَعَلَى أَرْجُو حَيَّةَ بَيْنِ عَذَقَيْنِ فَجَاءَنِي أُمِّي فَأَنْزَلَتْنِي وَلِي جُمَيْمَةَ. وَفِي رَوَايَةٍ: فَأَدْخَلَتْنِي بَيْتًا فَإِذَا نِسْوَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقُلْنَ عَلَى الْحَزْرَجِ وَالْبَرَكَةُ عَلَى خَيْرِ طَائِرٍ فَسَلَّمَتْنِي إِلَيْهِنَّ فَعَسَلَنَ رَأْسِي وَأَصْلَحَنِي فَلَيْمَ يَرْغُبْنِي إِلَّا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ضَبْحَى. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَابْنُ خَلِّوَيْهِ.

5089. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Мадинага келдик. Бани Ҳорис ибн Ҳазражга тушдик. Мен икки шохга илинган ҳалинчалакда эдим. Олдимга онам кирди. У мени туширди. Сочим қулоғимга тушиб турарди.

Бошқа ривоятда:

«У мени уйга киритди. Қарасам, уйда ансорлик аёллар ўтиришибди. Улар:

«Хайр баракали бўлсин, ризқ-рўзи улуғ бўлсин!» дейишди.

У мени уларга топширди. Улар бошимни ювишди ва ҳолимни тўғрилашди. Қарасам, чошгоҳ пайтда олдимга Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кириб келдилар.

Бухорий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Бундан ҳалинчак ва шунга ўхшаш ўйинларни ўйнаш жоизлиги чиқади.

الفصل السابع

ЕТТИНЧИ БОБ

في أَلْفَاظٍ مِنَ الْأَدَبِ

АДАБ ЛАФЗЛАРИ ҲАҚИДА

منها قولهم أما بعد

«АММО БАЪДУ» ДЕГАН ҚАВЛЛАРИ

5090- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ لَيْلَةً مِنْ جَوْفِ رَمْضَانَ فَلَمَّا صَبَّى الْفَجْرَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَتَشَهَّدَ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

5090. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Рамазонда кечанинг ичида чиқдилар. Фажрни ўқиганларидан кейин одамларга қараб ташаххуд айтдилар ва «Аммо баъду» дедилар».

Учовлари ривоят қилишган.

5091- عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ 100 قَالَ: قَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِينَا خَطِيبًا فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَوَعِظَ وَذَكَّرَ

ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5091. Зайд ибн Арқам розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ичимизда тик туриб, хутба қилдилар. Бас, Аллоҳга ҳамду сано айтдилар, ваъз қилдилар, эслатдилар. Сўнгра «Аммо баъду», дедилар».

Муслим, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

5092- عَيْنُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَشِيَّةً فَحَمِدَ اللَّهُ وَاتَّخَى عَلَيْهِ ثَمًّا. قَالَ: أَمَّا بَعْدُ فَمَا بَالُ رِجَالٍ يَشْتَرِطُونَ شُرُوطًا لَيْسَتْ فِي كِتَابِ اللَّهِ. رَوَاهُ الْحُمْسَةُ.

5092. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кечки пайт хутба қилдилар. Аллоҳга ҳамду сано айтдилар. Сўнгра:

«Аммо баъд: Одамларга нима бўлдики, Аллоҳнинг Китобида йўқ шартларни қўядилар?!» дедилар».

Шарҳ: Хутба, маъруза ва сўз ирод қилишда Ислом маданиятида «бисмиллаҳ», ҳамду санодан кейин «аммо баъду» дейишни одат қилинган.

ومنها قولهم زعموا

«ЗАЪАМУ» ДЕГАН ҚАВЛЛАРИ

Арабларда аслида шубҳа бор, аммо даъво аралаш гап айтилганда «заъаму» деган ибора билан маъно акс эттирилади. Бизнинг тилимиздаги «эмишки» ибораси шу маънога яқиндир.

5093- دَخَلَتْ أُمُّ هَانِئٍ بِنْتُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَامَ الْفَتْحِ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، زَعَمَ ابْنُ أُمِّي أَنَّهُ قَاتِلُ رَجُلٍ قَدْ أَجْرْتُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: قَدْ أَجْرَبْنَا مِمَّنْ أَجَرْتَ يَا أُمَّ هَانِئٍ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

5093. Умму Хоней бинти Абу Толиб розияллоҳу анҳо фатҳ йили Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кириб:

«Эй Расулуллоҳ! Онамнинг ўғли мен паноҳ берган кишини қатл қилар эмиш», деди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Батаҳқиқ, сен паноҳ берганга биз ҳам паноҳ бердик эй Умму Хоней», дедилар».

Бухорий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

5094- عَيْنُ أَبِي مَسْعُودٍ $\frac{1}{100}$ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: يَنْسَ مَطِيَّةُ الرَّجُلِ زَعْمُوا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالْإِمَامُ أَحْمَدُ.

5094. Абу Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Эмишки, киши учун қандоқ ҳам ёмон улов», деганларини эшитганман», деди.

Абу Довуд ва Аҳмад ривоят қилишган.

Шарҳ: «Эмиш» орқали кўпгина ёлғонларни ҳам ўтказиб юборса бўлади. Шунинг учун бу сўзни ишлатиш қораланмоқда.

ومنها قولهم ويلك او ويحك

«ШҶҲҲҲҲ ҚҲҲҲҲ» ДЕГАНЛАРИ

5095- عَنْ أَنَسٍ $\frac{1}{100}$ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَأَى رَجُلًا يَسُوقُ بَدَنَةً فَقَالَ: ارْكَبْهَا قَالَ: إِنَّهَا بَدَنَةٌ قَالَ: ارْكَبْهَا قَالَ: إِنَّهَا بَدَنَةٌ قَالَ: ارْكَبْهَا وَيْلَكَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

5095. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам туя ҳайдаб кетаётган бир кишини кўриб: «Уни миниб ол!» дедилар. «Бу аталган туя», деди. «Уни миниб ол!» дедилар. «Бу аталган туя», деди.

«Уни миниб ол! ШҶҲҲҲҲ қҲҲҲҲ!» дедилар».

Бухорий ривоят қилган.

5096- وَسَبَقَ فِي الْحُدَاةِ وَيْحَكَ يَا أَبْجَشَةُ رُوَيْدَكَ بِالْقَوَارِيرِ.

5096. Сарбонлик хиргойисида «ШҶҲҲҲҲ қҲҲҲҲ! Эй Анжаша! Шошма! Биллурларга эҳтиёт бўл!» дейилгани илгарироқ ўтди.

ومنها قولهم تربت يمينك

«ҚҶҲҲҲ ҚҲҲҲҲҲ» ДЕГАНЛАРИ

Аслида, бу ибора сиртдан салбий маънони билдирса ҳам арабларда эркалаш, бир ишга ундаш маъносида ишлатилиши одат бўлиб қолган.

5097- عَنِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: اسْتَأْذَنَ عَلَيَّ عَمِّي مِنَ الرِّضْيَاعِ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ فَقُلْتُ: وَاللَّهِ لَا آذَنُ لَهُ حَتَّى أَسْأَلَ النَّبِيَّ ﷺ فَإِنَّهُ لَمْ يُرْضِعْنِي وَلَكِنْ أَرْضَعْتَنِي امْرَأَةً أَخِيهِ فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: ائْذِنِي لَهُ فَإِنَّهُ عَمُّكَ تَرَبَّتْ يَمِينُكَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

5097. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Эмикдош амаким ҳижоб нозил бўлганидан кейин олдимга киришга изн сўради. Бас, ўзимча, Аллоҳга қасамки, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан сўрамагунимча унга изн бермайман. Мени у эмизгани йўқ. Акасининг хотини эмизган, дедим. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан сўрадим. Бас, у зот:

«Унга изн бер. У сенинг амакингдир. ҚҶҲҲҲҲ қҲҲҲҲҲ!» дедилар».

Бухорий ривоят қилган.

ومنها قول الإنسان لآخر أخساً

БИРОВНИНГ БИРОВГА «ЖИМ БЎЛ» ДЕЙИШИ

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِأَهْلِ النَّارِ: فَفَقِفْ قَوْ

Аллоҳ таоло дўзах аҳлига:

«У ерда жим бўлинглар! Ва Менга гапирманглар!» деган (Муъминун, 108).

5098- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِابْنِ صَائِدٍ: قَدْ خَبَأْتُ لَكَ خَبِيئًا فَمَا هُوَ؟ قَالَ: الدُّخُّ قَالَ: اخْسَأْ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالْإِمَامُ أَحْمَدُ.

5098. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Ибн Соидга:

«Мен сендан бир нарсани беркитдим. У нима?» дедилар.

«Ад-дух», деди.

«Жим бўл!» дедилар».

Бухорий ва Аҳмад ривоят қилишган.

Шарҳ: Бошқа бир ривоятда Ибн Соид ўрнига Ибн Саёёд деб айтилган. У пайғамбарлик даъвосини қилган бир нобакор эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам қалбларида бир гапни беркитиб туриб ундан сўрадилар ва у гап бошлаган эди «Жим бўл!» дея жеркиб бердилар. Араб тилида биз «Жим бўл!» деб таржима қилган иборани «Ихсаъ» шаклида ишлатилади. Аслида, бу ибора итни жеркиш учун ишлатилади. Ёқимсиз гапни гапираётган беодобларни жеркиш учун ҳам ишлатиш одат бўлиб қолган.

لا يقل السيد عبدي ولا يقل المملوك ربي

ХОЖА «ҚУЛИМ» ДЕМАСИН, ҚУЛ «РОББИМ» ДЕМАСИН

5099- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ¹/₁₀₀ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا يَقُولَنَّ عَبْدُكُمْ عَبْدِي وَأَمَتِي كُلُّكُمْ عِبْدُ اللَّهِ وَكُلُّ نِسَائِكُمْ إِمَاءُ اللَّهِ وَلَكِنْ لِيَقُلْ غُلَامِي وَجَارِيَّتِي وَفَتَايَ وَفَتَاتِي. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَلَفْظُهُ: لَا يَقُولَنَّ عَبْدُكُمْ عَبْدِي وَأَمَتِي وَلَا يَقُولَنَّ الْمَمْلُوكُ رَبِّي وَرَبَّتِي وَلِيَقُلَنَّ الْمَمْلُوكُ سَيِّدِي وَسَيِّدَتِي فَإِنَّكُمْ الْمَمْلُوكُونَ وَالرَّبُّ اللَّهُ تَعَالَى.

5099. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бирортангиз зинҳор қулим ёки чўрим демасин. Ҳаммангиз Аллоҳнинг қулларисиз ва барча аёлларингиз Аллоҳнинг чўрилари. Аммо ғуломим ва жориям ёки йигитим ва қизим десин», дедилар».

Муслим ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Абу Довуднинг лафзида:

«Бирортангиз, зинҳор қулим ёки чўрим демасин. Мамлук зинҳор роббим ва роббатим демасин. Молик йигитим ва қизим десин. Мамлук саййидим ва саййидам десин. Сизларнинг барчангиз мамлуксизлар. Робб эса, Аллоҳ таолонинг Ўзи», дедилар».

5100- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ [”] قَالَ: لَا يَقُولُ أَحَدُكُمْ اسْقِ رَبَّكَ أَطْعِمِ رَبَّكَ وَضَيِّ رَبَّكَ، وَلَا يَقُولُ أَحَدُكُمْ رَبِّي وَلَيَقُولَنَّ سَيِّدِي مَوْلَايَ وَلَا يَقُولُ أَحَدُكُمْ عَبْدِي أَمَّتِي وَلَيَقُولَنَّ فَتَايَ فَتَاتِي غُلَامِي. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

5100. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Биротангиз роббингга сув тут, роббингга таом бер, роббингга таҳорат қилдир, демасин. Бирортангиз роббим, демасин. Саййидим, мавлам, десин. Бирортангиз қулим ёки чўрим, демасин. Йигитим, қизим ва ғуломим, десин», дедилар».

Икки шайх ривоят қилишган.

Шарх: Ушбу икки ҳадиси шарифда Исломнинг кулдорчиликка қарши олиб борган курашидан бир босқич ҳақида сўз кетмоқда. Одамлар ўзларини Худонинг ўрнига, қулларини банданинг ўрнига қўйишга одатланиб қолган эдилар. Бу ҳолат уларга қилинадиган оғзаки муомалаларда, уларни бир-бирларини чақиришида ҳам ўз аксини топган эди. Хожа ўз қулини «абди» — қулим, чўрисини «амати» — аёл қулим дер эди. Аксинча, қул ва чўрилар ўз хожаларига «роббим» дер эдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам бундоқ муомала исломий маданиятга тўғри келмаслигини баён қилдилар. У зот хожалар ўз қул ва чўриларини йигитим, қизим ёки ғуломим деб аташлари лозимлигини таъкидладилар. Шунингдек, қул ва чўрилар ҳам ўз хожаларини роббим деб эмас, саййидим деб аташлари лозимлигини уқтирдилар. Бу ишлар бўлаётган пайтда мусулмон олаmidан бошқа тарафда қул ва чўриларга бундоқ назар билан қарашнинг ўзи жиноят ҳисобланар эди. Ислом эса, қул-чўриларга эҳтиром ила муомала қилишга, уларни қул-чўри демасдан йигитим, қизим дейишга амр қилди. Бундан Ислом маданияти ожиз ва кўнгли синиқ кишилар ила бўлган муомалада уларнинг ожизлигини эсга соладиган сўзларнинг ўрнига уларнинг кўнглини кўтарадиган сўз ва ибораларни ишлатишни йўлга қўйгани кўринади.

5101- عَنِ بُرَيْدَةَ ¹/₁₀₀ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - [”] قِيلَ: لَا تَقُولُوا لِلْمَنَافِقِ سَيِّدًا فَإِنَّهُ إِنْ يَلِكُ سَيِّدًا فَقَدْ اسْخَطْتُمْ رَبَّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتَّسَائِي.

5101. Бурайда розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мунофиқни саййид деманглар. Агар у саййид бўлса, батаҳқиқ, Роббингиз азза ва жалланинг ғазабини қўзитган бўласиз», дедилар».

Абу Довуд ва Насаий ривоят қилишган.

Шарх: Мунофиқ улуғлашга лойиқ одам эмас. Шунинг учун билиб туриб уни саййид — улуғ демок дуруст эмас. Агар ким шу ишни қилса, улуғланишга лойиқ эмасни улуғлаган ва Аллоҳ таолонинг ғазабини қўзитган бўлади.

لا تسبوا الدهر

ДАВРНИ СЎКМАНГЛАР

5102- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ¹/₁₀₀ عَنِ النَّبِيِّ [”] قَالَ: قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: يَسُبُّ بُنُو آدَمَ الدَّهْرَ وَأَنَا الدَّهْرُ بِيَدِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ.

5102. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Аллоҳ таоло «Одам боласи даврни сўкадир. Ҳолбуки, давр Менман. Кеча-кундуз қўлимдадир» дейди», дедилар».

5103- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: يُؤْذِينِي ابْنُ آدَمَ يَسُبُّ الدَّهْرَ وَأَنَا الدَّهْرُ أَقْلَبُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

5103. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Аллоҳ азза ва жалла «Одам боласи даврни сўкиб, Менга озор берадир. Ҳолбуки, давр Менман. Кеча-кундузни айлантурурман» дейди», дедилар».

Иккисини уювлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Давр — Менман, даврнинг яратувчиси Менман, шунинг учун даврни, замонни сўккан Мени сўккан бўлади.

5104- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: يُؤْذِينِي ابْنُ آدَمَ يَقُولُ يَا خَبِيبَ الدَّهْرِ فَلَا يَقْبُولَنَّ أَحَدُكُمْ يَا خَبِيبَ الدَّهْرِ فَإِنِّي أَنَا الدَّهْرُ أَقْلَبُ لَيْلَهُ وَنَهَارَهُ فَإِذَا شِئْتُ قَبَضْتُهُمَا. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالْإِمَامُ أَحْمَدُ.

5104. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Аллоҳ азза ва жалла «Одам боласи давр қурисин, деб Менга озор берадир. Бирортангиз зинҳор давр қурисин, демасин. Албатта, давр Менман. Кечасини ва кундузини айлантурурман. Қачон истасам, иккисини қабз қилурман» дейди», дедилар».

Муслим ва Аҳмад ривоят қилишган.

لا تقل خبت نفسي ولا تسموا العنب كرما

«КҮНГЛИМ ИФЛОС БҮЛДИ» ДЕМА.
УЗУМНИ «КАРМ» ДЕМАНГЛАР

5105- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا يَقْبُولَنَّ أَحَدُكُمْ خَبَيْتَ نَفْسِي وَلَكِنْ لِيُقْبَلَ لِقَسَتْ نَفْسِي.

5105. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бирортангиз кўнглим ифлос бўлди, демасин. Аммо кўнглим кир бўлди, десин», дедилар».

Шарҳ: Ҳар бир ҳолатда ишлатиладиган сўзга алоҳида эътибор бериб бориш керак. Агар ноҳуш сўзларни ишлатиш зарурати туғилиб қолганда ҳам энг енгилени ишлатмоқ лозим. Шу ерда «ифлос» ва «кир» сўзлари бир-бирига жуда яқин бўлса ҳам иккинчисини ишлатмоқ исломий маданиятдан ҳисобланган.

5106- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ¹/₁₀₀ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا تُسَمُّوا الْعَنْبَ الْكَرْمَ فَإِنَّ الْكَرْمَ الرَّجُلُ الْمُسْلِمُ.

5106. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Узумни карм деб номламанглар. Карм мусулмон кишидир», дедилар».

5107- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ الْكَرْمَ فَإِنَّمَا الْكَرْمُ قَلْبُ الْمُؤْمِنِ. رَوَى هَذِهِ الثَّلَاثَةُ الْأَصُولُ الثَّلَاثَةُ.

5107. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Бирингиз зинҳор «карм» демасин. Карм мўминнинг қалбидир», дедилар».

Учовини учта асл ривоят қилишган.

Шарҳ: Карм сўзи «ўта карамли» маъносини билдиради. Арабларда узумни карм дейиш одати бор эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам уларни бундан қайтардилар ва ўта карамли сифати узумга эмас, мўмин кишига ва унинг қалбига мос эканини баён қилдилар.

لا تقل ما شاء الله و شاء فلان

«АЛЛОҲ ХОҲЛАСА ВА ФАЛОНЧИ ХОҲЛАСА» ДЕМА

5108- عَنْ حُذَيْفَةَ $\frac{1}{100}$ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا تَقُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ فُلَانٌ وَلَكِنْ قُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شَاءَ فُلَانٌ.

5108. Ҳузайфа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ хоҳласа ва фалончи хоҳласа деманглар. Аллоҳ хоҳласа, сўнгра фалончи хоҳласа денглар», дедилар».

Шарҳ: Чунки «ва» билан боғланганда биргаликда ва шерикликда деган маъно чиқади. «Сўнгра»да эса кейин маъноси чиқади. Бу ерда ҳам боғловчининг алмашиши ила маъно тамоман бошқачага айланиб қолмоқда. Одоб шу. Чунки банданинг хоҳиши доимо Аллоҳнинг хоҳишидан кейин туради.

5109- عَنِ أَبِي الْمَلِيحِ $\frac{1}{100}$ عَنِ رَجُلٍ قِيَالَ: كُنَيْتُ رَدِيفَ النَّبِيِّ ﷺ "فَعَثَرْتُ دَابَّتِيهِ فَقُلْتُ: تَعَسَ الشَّيْطَانُ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: "لَا تَقُلْ تَعَسَ الشَّيْطَانُ فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَ ذَلِكَ تَعَظَمَ حَتَّى يَكُونَ مِثْلَ الْبَيْتِ وَيَقْبُولُ بِقَوَّتِي وَلَكِنْ قُلْ بِسْمِ اللَّهِ فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَ ذَلِكَ تَصَاعَرَ حَتَّى يَكُونَ مِثْلَ الذُّبَابِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتَّسَائِيُّ.

5109. Абул Малийх розияллоҳу анҳудан, у бир кишидан ривоят қилади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга мингашиб олган эдим. Бас, у зотнинг улови қоқилиб кетди ва мен:

«Шайтон ноумид бўлди!» дедим.

Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Шайтон ноумид бўлди, дема. Агар сен шундоқ десанг, у катталашиб уйдек бўлиб кетади ва бу менинг қувватимла бўлди», дейди. Аммо сен «Бисмиллаҳи» дегин. Агар сен шундоқ десанг, у кичкиналашиб пашшадек бўлиб қолади», дедилар».

Иккисини Абу Довуд ва Насай ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, тўсатдан ориз бўлган нохуш ҳолатларда шайтонни эмас, Аллоҳ таолони

эслаш керак экан. Банда Аллоҳ таолони эслаганда шайтонга катта зарба берган бўлар экан.

خاتمة

ХОТИМА

في خلق الأشياء

НАРСАЛАР ЯРАТИЛИШИ ҲАҚИДА

5110- عَنْ عَبْدِ بْنِ الصَّامِتِ ¹/₁₀₀ أَنَّهُ قَالَ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ إِنَّكَ لَنْ تَجِدَ طَعْمَ حَقِيقَةِ الْإِيمَانِ حَتَّى تَعْلَمَ أَنَّ مَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ وَمَا أَخْطَأَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ^ﷺ يَقُولُ: إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى الْقَلَمَ فَقَالَ لَهُ: اكْتُبْ، فَقَالَ: رَبِّ وَمَاذَا أَكْتُبُ؟ قَالَ: اكْتُبْ مَقَادِيرَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ، يَا بُنَيَّ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ^ﷺ يَقُولُ: مَنْ مَاتَ عَلَى غَيْرِ هَذَا فَلَيْسَ مِنِّي. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5110. Убода ибн Сомит розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«У киши ўғлига:

«Эй ўғлим! Сен то ўзингга етган нарса сени четлаб ўтиши мумкин эмаслигини, ўзингни четлаб ўтган нарса сенга етиши мумкин эмаслигини билмагунингча, ҳеч қачон иймон ҳақиқати таъмини топа олмассан. Мен Расулulloҳ саллоллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Албатта, Аллоҳ аввал яратган нарса — Қаламдир. У Зот унга:

«Ёз», деди.

«Эй Роббим, нимани ёзаман?» деди.

«Хар бир нарсанинг қиёмат пайти бўлгунча тақдирларини ёз» деди», деганларини эшитганман. Эй ўғлим! Албатта, мен Расулulloҳ саллоллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Ким мана шундан бошқа (ақийда)да ўлса, мендан эмас», деганларини эшитганман», деган».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Улуғ саҳобийлардан бўлмиш Убода ибн Сомит розияллоҳу анху мўминлик ва оталик бурчларини адо этиб, ўз ўғилларига дарс бермоқдалар. У киши ўз ўғилларига мурожаат қилиб:

«Эй ўғлим! Сен то ўзингга етган нарса сени четлаб ўтиши мумкин эмаслигини ва ўзингни четлаб ўтган нарса сенга етиши мумкин эмаслигини билмагунингча, ҳеч қачон иймон ҳақиқати таъмини топа олмассан», демоқдалар.

Қаранг, иймон ҳақиқати таъми —қазои қадарга ишонишда экан!

Ўзига етган нарсани: «Бу мени четлаб ўтиши мумкин эмасди, албатта, шу нарса бўлиши керак эди», деб билишда!

Ўзига етмай, ундан четлаб ўтиб кетган нарсани: «Бу шундоқ бўлиши керак эди, барибир менга етмас эди», деб билишда экан!

Агар бунга жиддийроқ эътибор берадиган бўлсак, гап бўлиб ўтган ишлар ҳақида кетмоқда. «Ўзингга етган нарса сени четлаб ўтиши мумкин эмаслигини», яъни, сенга етган яхшилик сени четлаб ўтиши мумкин эмаслигини билмагунингча иймон ҳақиқати таъмини топа олмассан! Бу яхшилик ўзимнинг усталигимдан, бошқалардан устунлигимдан ёки фалончининг ёрдамидан етди, деб ўзингдан кетма.

«Шу нарсага Аллоҳнинг хоҳиши бўлган экан, менга етди», деб Аллоҳга шукр айт!

Шунингдек, сенга етган ёмонлик сени четлаб

ўтиши мумкин эмаслигини билмагунингча иймон ҳақиқати таъмини топа олмассан! Бу ёмонлик фалон нарса бўлгани учун ёки фалончининг қўли билан етди, агар ундок бўлмаганда бундок бўлар эди, дейдиган бўлсанг, иймон ҳақиқати таъмини топишингга йўл бўлсин! Қачон «шу нарса менга етиши керак эди, четлаб ўтиши мумкин эмас эди, мен қазои қадарга иймон келтирадиган одамман», десанггина, иймон ҳақиқати таъмини топишдан умид қилсанг бўлади.

Ўтган ишга афсус-надомат чекиш, ўзини ҳам, ўзгаларни ҳам овора қилиб, ақл-заковатни, куч-имкониятни, самарасиз уриниш ва вақтни беҳуда ўтказишга сарфлаш мусулмон одамга тўғри келмайди. Шунинг учун бўлиб ўтган ишни қазои қадардан кўриб, келажакни ўйлаш, келажак учун ҳаракат қилиш керак.

«Ўзингни четлаб ўтган нарса сенга етиши мумкин эмаслигини билмагунингча, ҳеч қачон иймон ҳақиқати таъмини топа олмассан».

Сени бир яхшилик четлаб ўтса, аттанг қилиб: «Ундок қилмай бундай қилганимда бу яхшилик мени четлаб ўтмасмиди?» деб юрма! Ёки бу иш фалончининг айби билан бўлди, агар ўшанинг айби бўлмаганда, бу яхшилик мени четлаб ўтмас эди, деб юрма! Ундок қилсанг, ҳеч қачон иймон ҳақиқати таъмини топа олмассан. «Бу яхшилик мени четлаб ўтиши керак экан, шундай бўлди, менга етиши мумкин эмаслиги учун етмади», десанггина иймон ҳақиқати таъмини топа олурсан! Чунки, шундагина қазои қадарга чин иймон келтирган бўлурсан!

Агар сени бир ёмонлик четлаб ўтган бўлса, «Усталик қилиб бу ёмонликдан четлаб қолдим», деб қувонма! Фалончининг ёрдами бўлмаганда ишим чатоқ эди, деб юрма. Бунда қазои қадарга шак келтирган бўласан! «Шу ёмонлик мени четлаб ўтиши керак эди, менга етиши керак эмас эди, шундай бўлди», дегин. Ана шунда иймон ҳақиқати таъмини топа оласан.

Убода ибн Сомит розияллоҳу анҳу ўз ўғилларига қилган насиҳатлари Пайғамбаримиз саллоллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадиси шарифларидан келиб чиққанини билдириш учун:

«Мен Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Албатта, Аллоҳ аввал яратган нарса —Қаламдир. У зот унга:

«Ёз», деди.

«Эй Роббим, нимани ёзаман?» деди.

«Ҳар бир нарсанинг қиёмат пайти бўлгунча тақдирларини ёз», деди, деганларини эшитганман», деб гапларини давом этдирдилар.

Демак, Аллоҳ таоло ҳалойиқни, борлиқни яратишдан олдин, Ўзи ҳаммадан олдин яратган Қаламга айтиб қиёмат қоимгача бу дунёда бўладиган ишларни ёздириб қўйган. Ана ўша нарсага ҳар бир мусулмон иймон келтириши керак. Ана ўшанда ўтган нарсага ноўрин муносабатда бўлиб, ўзини ҳам, ўзгаларни ҳам қийнамайди, қазои қадар ақийдасига шак келтирмайди.

Худди шу ақийдада яшаб, худди шу ақийдада ўлиш ҳар бир мусулмон учун ниҳоятда зарурдир. Чунки, бу ақийдадан четга чиққан одам залолатга кетган бўлади. Шунинг учун ҳам Расули Акрам саллоллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким мана шундан бошқа (ақийда)да ўлса, мендан эмас», деганлар.

Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи васалламнинг бу гаплари «менинг йўлимда эмас» деганларидир. Бу эса, жуда оғир гапдир. Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи васалламнинг йўлидан бошқа йўлда бўлишдан Аллоҳ асрасин.

Ушбу ҳадисдан қуйидаги фойдаларни оламиз:

1. Отанинг боласига ақийда бўйича таълим бериши зарурлиги.
2. Иймон ҳақиқати таъми борлиги.
3. Мўмин-мусулмон одам ўзига етган нарса четлаб ўтиши мумкин эмаслигини билиши лозимлиги.
4. Мўмин-мусулмон одам ўзини четлаб ўтган нарса унга етиши мумкин эмаслигини

билиши зарурлиги.

5. Билган одам гапани ҳадис билан тасдиқлаши яхшилиги.

6. Қаламга ва Аллоҳ яратган биринчи нарса эканлигига иймон келтириши.

7. Ҳамма нарсанинг тақдири яратилишидан олдин ёзиб қўйилганлиги.

8. Қазои қадардан бошқа ақийда билан ўлган одам Муҳаммад саллоллоҳу алайҳи васаллам йўлларида бўлмаслиги.

5111- عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ ¹/₁₀₀ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَعَقَلْتُ نَاقَتِي بِالْبَابِ فَأَتَيْتُهُ نَبَاسٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ فَقَالَ: اقْبَلُوا الْبُشْرَى يَا بَنِي تَمِيمٍ قَالُوا: قَبَدْ بَشَرَتَنَا فَأَعْطِنَا مَرَّتَيْنِ ثُمَّ دَخَلَ عَلَيْهِ نَبَاسٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ فَقَالَ: اقْبَلُوا الْبُشْرَى يَا أَهْلَ الْيَمَنِ إِذْ لَمْ يَقْبَلْهَا بَنُو تَمِيمٍ قَالُوا: قَبَدْ قَبَلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالُوا: جِئْنَاكَ نَسْأَلُكَ عَنْ هَذَا الْأَمْرِ قَالَ: كَبَانَ اللَّهُ وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ غَيْرُهُ وَكَبَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ وَكُتِبَ فِي الذِّكْرِ كُبُلٌ شَبِيءٌ وَخُلِقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضُ فَتَنَادَى مُنَادٍ: ذَهَبَتْ نَاقَتُكَ يَا ابْنَ الْحُصَيْنِ فَأَنْطَلَقْتُ فَإِذَا هِيَ يَقْطَعُ دُونَهَا السَّرَابُ.

5111. Имрон ибн Ҳусойн розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кирдим ва туямни эшикка боғладим. Бас, у зотнинг олдиларига Бани Тамимдан одамлар келдилар. Шунда у зот:

«Суюнчини қабул қилиб олинг! Эй Бани Тамим!» дедилар.

«Батаҳқиқ, бизга башорат бергансиз. Бизга икки марта беринг», дейишди.

Сўнгра у зотнинг ҳузурларига аҳли Ямандан одамлар кирди. Бас, у зот:

«Суюнчини қабул қилиб олинг! Эй аҳли Яман! Зотан Бани Тамим уни қабул қилмадилар!» дедилар.

«Батаҳқиқ, қабул қилдик эй Аллоҳнинг Расули, Биз сизнинг ҳузурингизга манави иш ҳақида сўраш учун келдик», дейишди.

«Аллоҳ бор эди. Ундан ўзга нарса йўқ эди. Унинг Арши сув устида эди. У зикрда (Лавҳул Махфуз) ҳар бир нарсани ёзди. Осмонлару ерни яратди», дедилар.

Шунда бир нидо қилувчи:

«Эй Ибн Ҳусойн! Туянг кетиб қолди!» деб нидо қилди. Шошилиб чиқсам, у саробдан ҳам узоққа кетиб қолган экан».

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда Аллоҳ таоло халқ қилган нарсалардан Арш, Лавҳул Махфуз, осмонлар ва ер зикр қилинмоқда.

5112- وَقِيلَ عُمرُ ¹/₁₀₀: قِيَامٌ فِينَا النَّبِيُّ ﷺ مَقَامًا فَأَخْبَرَنِيَا عَنْ بَدْءِ الْخَلْقِ حَتَّى دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ مَنَازِلَهُمْ وَأَهْلُ النَّارِ مَنَازِلَهُمْ حَفِظَ ذَلِكَ مَنْ حَفِظَهُ وَنَسِيَهُ مَنْ نَسِيَهُ. رَوَاهُمَا الْبُخَارِيُّ.

5112. Умар розияллоҳу анҳу:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бизнинг ичимизда бир мақомда турдилар ва халқ қилишнинг бошланиши ҳақида хабар бердилар. Токи жаннат аҳли ўз жойларига киргунларича ва дўзах аҳли ўз жойларига киргунича. Ўшани ёд олган ёдлаб қолди. Унутган унутиб юборди», деди».

Иккисини Бухорий ривоят қилган.

5113- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: خُلِقَتِ الْمَلَائِكَةُ مِنْ نُورٍ، وَخُلِقَ الْجِبَانُ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ، وَخُلِقَ آدَمُ مِمَّا وُصِفَ لَكُمْ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿سَخَّرَ لَكُم مِّنْ نَّارٍ﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُبُلَةٍ مِّنْ طِينٍ ۝

رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالْإِمَامُ أَحْمَدُ.

5113. Ошиа розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Фаришталар нурдан яратилгандир. Жинлар оловнинг тутиндан ажраб чиққанидан яралгандир. Одам эса сизларга Аллоҳ таолонинг «Батаҳқиқ, инсонни лойдан бўлган сулоладан халқ қилдик» деган васфидаги нарсадан халқ қилингандир», дедилар».

Муслим ва Аҳмад ривоят қилишган.

5114 - عَيْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ ¹/₁₀₀ عَيْنِ النَّبِيِّ " قَالَ: لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ وَنَفَخَ فِيهِ الرُّوحَ عَطِسَ فَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ فَحَمِدَ اللَّهُ بِإِذْنِهِ فَقَالَ لَهُ رَبُّهُ: رَحِمَكَ اللَّهُ يَا آدَمُ اذْهَبْ إِلَى أَوْلَيْكَ الْمَلَائِكَةِ إِلَى مَلَأٍ مِنْهُمْ جُلُوسٍ فَقُلْ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ قَالُوا: وَعَلَيْكَ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى رَبِّهِ فَقَالَ: إِنَّ هَذِهِ تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةُ بَيْنِكَ بَيْنَهُمْ فَقَالَ اللَّهُ لَهُ وَيَدَاهُ مَقْبُوضَتَانِ: اخْتَرْ أَيَّهُمَا شِئْتَ قَالَ: اخْتَرْتُ يَمِينَ رَبِّي وَكَلْتِهَا يَدَيَّ رَبِّي يَمِينَ مُبَارَكَةً ثُمَّ بَسَطَهَا فَإِذَا فِيهَا آدَمُ وَدُرِّيَّتُهُ فَقَالَ: أَيُّ رَبِّ مَا هَؤُلَاءِ؟ فَقَالَ: هَؤُلَاءِ دُرِّيَّتُكَ فَإِذَا كِبُلُ إِنْسَانٍ مَكْتُوبٌ عُمْرُهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ فَإِذَا فِيهِمْ رَجُلٌ أَضْوَوُهُمْ أَوْ مِنْ أَضْوَائِهِمْ قَالَ: يَا رَبِّ مَنْ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا ابْنُكَ دَاوُدُ قَدْ كَتَبْتُ لَهُ عُمْرَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ: يَا رَبِّ زِدْهُ فِي عُمْرِهِ قَالَ: ذَاكَ الَّذِي كَتَبْتُ لَهُ قَالَ: أَيُّ رَبِّ فَإِنِّي قَدْ جَعَلْتُ لَهُ مِنْ عُمْرِي سِتِّينَ سَنَةً قَالَ: أَنْتَ وَذَلِكَ قَالَ: ثُمَّ أُسْكِنَ الْجَنَّةَ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ أَهْبَطَ مِنْهَا فَكَانَ آدَمُ يَعُدُّ لِنَفْسِهِ قَبَالَ فَأَتَاهُ مَلَكُ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُ آدَمُ قَدْ عَجَلْتُ قَدْ كُتِبَ لِي أَلْفُ سَنَةٍ قَالَ: بَلَى، وَلَكِنَّكَ جَعَلْتَ لِابْنِكَ دَاوُدَ سِتِّينَ سَنَةً فَحَجِدَ فَحَجِدَتْ دُرِّيَّتُهُ وَنَسِيَتْ دُرِّيَّتُهُ قَالَ: فَمَنْ يَوْمَئِذٍ أَمَرَ بِالْكِتَابِ وَالشُّهُودِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِسَنَدٍ حَسَنٍ.

5114. Абу Хурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам: «Аллоҳ Одамни яратиб, унга руҳни пуфлаганида, у акса урди ва: «Алҳамдулиллаҳи» деди.

У Аллоҳга Унинг изни ила ҳамд айтди. Шунда Роббиси унга:

«Аллоҳ сенга раҳм қилсин, эй Одам! Анави фаришталарнинг олдига бор. Улардан ўтирганлари тўпи олдига бор ва: «Ассалому алайкум» дегин, деди. Улар: «Ва алайкассалому ва роҳматуллоҳи», дейишди. Сўнгра у Роббиси хузурига қайтди. Бас, У Зот унга: «Мана шу сенинг саломлашишинг ва болаларингнинг ўзаро саломлашишилари», деди.

Сўнгра Аллоҳ унга икки қўлини мушт қилган ҳолида «Иккисидан хоҳлаганингни танла», деди. Шунда у: «Роббимнинг ўнгини танладим. Ҳолбуки, Роббимнинг икки қўли ҳам ўнгидир, муборақдир», деди.

Сўнгра уни ёзган эди. Қараса, ичида Одам ва унинг зурриёти. Бас, шунда у:

«Эй Роббим! Анавилар кимлар?!» деди.

«Анавилар сенинг зурриётинг», деди.

Қараса, ҳар бир инсоннинг икки қўзи орасига умри битилган экан. Қараса, уларнинг ичида нуронийроғи ёки нуронийроғларидан бўлган бир киши бор экан.

«Эй Роббим! Бу ким?» деди.

«Бу ўғлинг Довуддир. Батаҳқиқ, унга қирқ йиллик умр ёздим», деди.

«Эй Роббим! Унинг умрини зиёда қил», деди.

«Унга ёзганим, ўзи шу», деди.

«Эй Роббим! Батаҳқиқ, мен унга ўз умримдан олтмиш йилини бердим», деди.

«Майли, ўшандоқ бўлсин», деди.

Сўнгра Аллоҳ истаганича жаннатда сокин бўлди. Кейин ундан туширилди. Одам уни ўзига ҳисоблаб юрарди. Бас, унинг олдига ўлим фариштаси келди. Бас, Одам унга:

«Шошилибсан. Менга минг йил ёзилган эди», деди.

«Тўғри. Аммо олтмиш йилини ўғлинг Довудга бергансан», деди.

Бас, у инкор қилди. Унинг зурриёти ҳам инкор қилди. Бас, у унутди. Унинг зурриёти ҳам унутди. Бас, ўша кундан бошлаб ёзиб қўйишга ва гувоҳлар келтиришга амр қилинди», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Эҳтимол, шунинг учун инсон «нисён — унитиш» сўзидан олинган, дерлар. Ҳа, кези келганда одам боласи ўзи эътироф қилиб, бировга атаган нарсасини ҳам унутиб, инкор қилиб тураверади. Шунинг учун бошқалар билан бўладиган муомалаларни, хусусан, молиявий муомалаларни ёзиб бориш ва унга гувоҳлар келтириш амр қилинган.

Аллоҳ таоло Бақара сурасида:

«Эй иймон келтирганлар! Маълум муддатга қарз олди-берди қилган вақтингизда, уни ёзиб қўйинг. Орангизда бир ёзувчи адолат билан ёзсин. Ҳеч бир ёзувчи Аллоҳ билдирганидек қилиб ёзишдан бош тортмасин. Бас, ёзсин ва ҳақ зиммасига тушган киши айтиб турсин, Роббига тақво қилсин ва ундан ҳеч нарсани камайтирмасин. Агар ҳақ зиммасига тушган киши эси паст, заиф ёки айтиб тура олмайдиган бўлса, унинг валийси адолат билан айтиб турсин. Эркакларингиздан икки кишини гувоҳ қилинг. Агар икки эр киши бўлмаса, ўзингиз рози бўладиган гувоҳлардан бир эр киши ва икки аёл киши бўлсин. Иккови(аёл)дан бирорталари адашса, бирлари бошқаларининг эсига солади. Ва чақирилган вақтда гувоҳлар бош тортмасинлар. Кичик бўлса ҳам, катта бўлса ҳам, муддатигача ёзишингизни малол олманг. Шундоқ қилмоғингиз, Аллоҳнинг ҳузурида адолатлироқ, гувоҳликка кучлироқ ва шубҳаланмаслигингиз учун яқинроқдир. Магар ораларингизда юриб турган нақд савдо бўлса, ёзмасангиз ҳам, сизга гуноҳ бўлмас. Олди-сотди қилганингизда, гувоҳ келтиринг ва ёзувчи ҳам, гувоҳ ҳам зарар тортмасин. Агар (аксини) қилсангиз, албатта, бу фосиқлигингиздир. Аллоҳга тақво қилинг. Ва Аллоҳ сизга илм берадир. Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчи Зотдир» деган (282-оят).

«Ояти мудояна» — қарз олди-бердиси ояти номини олган ушбу ояти карима Қуръони Каримдаги энг узун оятдир. Ушбу ояти карима Қуръони Каримнинг, Ислом динининг инсон ҳаётининг барча томонларини қамраб олганининг ёрқин мисолидир. Бу ояти каримани ўрганган одам турмушда тез-тез учраб турадиган қарз масаласига Қуръони Карим қанчалик аҳамият берганини англаб етади.

Энди бевосита ояти кариманинг тафсирига ўтайлик:

«Эй иймон келтирганлар! Маълум муддатга қарз олди-берди қилган вақтингизда, уни ёзиб қўйинг».

Аллоҳ таоло бу ояти каримани ҳам, мусулмон бандаларига маҳбуб, **«Эй иймон келтирганлар!»** нидоси ила бошлаганидан унда келадиган амрлар, масалалар алоҳида эътиборга сазовор эканлигини билиб оламиз. Шу билан бирга, ушбу ояти кариманинг айтганига амал қилиб, қарз олди-берди қилганимизда ёзиб-ҳужжатлаштириб қўйишимиз зарурлигини англаб етамиз. Ояти кариманинг давомида мазкур ёзиб қўйиш қайси хидда бўлиши айтилади.

«Орангизда бир ёзувчи адолат билан ёзсин».

Демак, қарз олди-бердиси ҳақидаги ҳужжатни қарз олувчи ҳам, қарз берувчи ҳам ёзмайди. Балки, учинчи — холис бир шахс адолат билан ёзади.

Ушбу қарз ишига ўхшаш ишлар одатда ташвиш келтириши маълум. Шунинг учун қўпчилик бундоқ бош оғриғи бўладиган ишга ёзувчи сифатида иштирок этишни истамайди.

Ана шу ҳолни эътиборга олиб ояти кариманинг давомида:

«Ҳеч бир ёзувчи Аллоҳ билдирганидек қилиб ёзишдан бош тортмасин».

Чунки, бу иш савобли иш. Бу иш Аллоҳ таолонинг амрига биноан бўлаётан иш. Мусулмонлар жамоатга керак ишларда, ҳожатмандларнинг ҳожатини чиқаришга доимо тарғиб қилади. Шунинг учун ҳам ёзувчиликка таклиф этилган одам, **«Бас, ёзсин ва ҳақ зиммасига тушган киши айтиб турсин, Роббига тақво қилсин ва ундан ҳеч нарсани камайтирмасин».**

Ояти карима «ҳақ зиммасига тушган киши» деганда қарз олувчини назарда тутган. Демак, ўртадаги киши келиб қарз олди-бердини ёзаётган вақтда матнни қарз олувчи айтиб туради. Аввало, қарз олаётганини эътироф қилади. Қарзнинг миқдорини, шартини ва муддатини айтади. Бу нарсаларни қарз берувчи айтиб турса, ўз фойдасига буриб юбормасин, деган эҳтиёт чораси туфайли шундай қилинади. Қарз олувчи муҳтож бўлиб тургани учун бундай қилмаслиги аниқроқ. Чунки, у муомаланинг тезроқ амалга ошишига муҳтож.

Шундай бўлса ҳам, ояти карима яна бир бор, уни Роббига тақво қилишга ва ҳеч нарсани камайтирмасликка даъват қилмоқда.

«Агар зиммасига ҳақ тушган киши эси паст, заиф ёки айтиб тура олмайдиган бўлса, унинг валийси адолат билан айтиб турсин».

Яъни, қарз олаётган одам эси паст, молиявий ишлар тадбирини билмайдиган бўлса, заифлиги (ёши кичикдир ёки ўта кексадир, касалдир) туфайли ёки тилидаги айби, билмаслиги ва бошқа мавжуд айблар туфайли айтиб тура олмаса, унинг валийси адолат билан айтиб турсин. Чунки валийлар бошқа ишларда ҳам ўз қарамоғидагиларнинг масъулиятини оладилар.

«Эркакларингиздан икки кишини гувоҳ қилинг».

Молиявий олди-берди катта аҳамиятга эгадир, чунки бунда орага молу пул аралашади. Бундай ҳолда биров бошқанинг ҳақини еб кетишининг йўлини ҳар жиҳатдан тўсиш лозим. Бунда адолатли котибга ёздириб қўйиш билан кифояланмай, яна мусулмонлардан икки эркак кишини гувоҳ қилишга ҳам амр бўлмоқда. Исломда гувоҳликка доимо адолатли кишилар ўтиши зарур, бу нарса бошқа жойларда кўп таъкидлангани учун бу ерда қайта айтилмади. Аммо барибир бу шарт бекор бўлмайди. Чунки шарият ўлчовида адолатсиз бўлган кишининг гувоҳлиги қабул қилинмайди.

Гувоҳларнинг эркак киши бўлишини таъкидлашнинг ҳам ҳикмати бор. Ҳақиқий исломий жамиятда юқоридаги каби серташвиш, хархашали ва масъулиятли ишлар, одатда, эркаклар зиммасига юкланади. Исломда аёл киши мол-дунё ташвишини чекишдан умуман озод этилган. Қарз олди-бердиси, ёзиб қўйиш ва ҳоказо ишлар билан муслима аёллар безовта қилинмайди. Аммо, фаразан, гувоҳликка икки эр киши топилмай қолса, унда нима бўлади?

«Агар икки эр киши бўлмаса, ўзингиз рози бўладиган гувоҳлардан бир эр киши ва икки аёл киши бўлсин».

Бу ерда гувоҳларнинг адолатли бўлишлари устига, яна бир муҳим шарт қўйилмоқда. Улар «ўзингиз рози бўладиган гувоҳлардан» бўлсин. Кейин бирор гап чиқиб қолгудек бўлса, гувоҳларга ишончим йўқ эди, гувоҳлар қарши томоннинг одами экан, каби гапларга ўрин қўймаслик учун шундай қилиш зарур.

«Икки эр киши бўлмаса, бир эр киши ва икки аёл киши бўлсин» дейилгани Ислом душманларига жуда қўл келиб, динимизга таъна тошларини отишларига сабаб бўлган. Душманлар Ислом аёл кишини тўлиқ одам ўрнида кўрмайди, шунинг учун гувоҳликка ўтишда икки аёлни бир эркак билан тенглаштирган, деб даъво қилишади. Гувоҳлик ҳақида сўз кетаётганда мавзу қарз олди-бердиси эканлиги, муслима аёллар одатда, бундай ишларда иштирок этмасликлари, шунинг учун ҳам эҳтиёт чораси тарзида шундоқ қилинганлигини ҳеч айтгилари келмайди. Балки яширадилар ва умумлаштириб, бу ҳукм ҳамма нарсага оиддир, деб айтадилар. Ҳолбуки, ояти кариманинг ўзи бундай тақсимотнинг сабабини очиқ-ойдин айтиб қўйган:

«Бас, ёзсин ва ҳақ зиммасига тушган киши айтиб турсин, Роббига тақво қилсин ва ундан ҳеч нарсани камайтирмасин».

Одатда, аёл кишининг кўнгли бўш, таъсирчан, меҳри дарё бўлади. Оналик учун зарур бўлган бу сифатлар талашиб-тортишиш ва уруш-жанжалда тескари натижа бериб қолиши ҳам мумкин. Агар икки киши бўлсалар, бир-бирларига эслатиб, гувоҳликни адолат билан адо этадилар. Айнан мана шу эътибордан қарз олди-бердисида икки аёл гувоҳ бўлиши шарт қилинган.

Шариатда шундай ишлар борки, унда мингта эркакнинг гувоҳлиги ўтмаса ҳам битта аёлнинг гувоҳлиги ўтади. Мисол учун, идда, туғиш, эмизиш каби масалалар. Буларда фақат аёлларнинг гувоҳлиги ўтади. Шу ҳукмни ушлаб олиб, Ислом эркакларни одам ўрнида кўрмайди, чунки фалон-фалон ишларда уларнинг гувоҳликлари қабул эмас дейилса, инсофданми? Демак, Ислом душманларининг юқоридагидек даъволари мутлақо ўринсиздир.

«Ва чақирилган вақтда гувоҳлар бош тортмасин».

Бу Аллоҳнинг амри. Бунга амал қилмаган инсон гуноҳкор бўлади. Ҳақиқатни, адолатни ҳимоя қилиш учун гувоҳликка ўтиш улкан савоб ҳисобланади.

Имом Муслим ривоят қилган саҳиҳ ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалату вассалом: «Сизларга энг яхши гувоҳ кимлигини айтиб берайми? Гувоҳлиги сўралмасдан туриб гувоҳлик берадиганлардир», деганлар.

«Кичик бўлса ҳам, катта бўлса ҳам, муддатигача ёзишингизни малол олманг».

Яъни, қарз кичик микдорда бўлса ҳам, катта микдорда бўлса ҳам, вақтини аниқ қилиб, қачонгача олинганини айтиб-ёзиб қўйишни малол олманг. Кейин ёзиб қўярман, эслаб қолдим, шуни ҳам ёзиб ўтирадим, каби баҳоналар беҳуда эканлиги ушбу жумладан очиқ-ойдин кўриниб турибди. Бу таъкиддан кўринадики, нима бўлса ҳам ёзиб қўйиш лозим экан. Чунки бу ишнинг фойдаси жуда ҳам катта, унинг ҳикматларини кейинги жумла баён қилмоқда:

«Шундоқ қилмоғингиз Аллоҳнинг ҳузурида адолатлироқ, гувоҳликка кучлироқ ва шубҳаланмаслигингиз учун яқинроқдир».

Демак, қарз одди-бердисини ёзиб қўйиш жуда ҳам зарур экан. Қарзни ёзиб қўйиш Аллоҳнинг ҳузурида адолатлироқ, афзалроқ экан. Гувоҳлик сифатида ҳам оғзақисидан кўра кучлироқ экан. Ва ниҳоят, шундай қилинганда, шубҳага ўрин қолмас экан. Булардан маълум бўладики, қарзни ёзиб қўйиш тўғри иш, нозик ва дақиқ иш, ишончли иш ва хотиржамликни пайдо қилувчи ишдир.

Қарз маълум муддатга олинадиган бўлса, ҳукми шундай. Аммо юриб турган савдо ишлари бўлса, ёзиш шарт эмас. Чунки ҳамма нарса аниқ: мол олдида турибди, савдо тез-тез такрор бўлиб турадиган нарса, ҳар бирини ёзиш зарур бўлса, қийинлашиб кетади:

«Магар ораларингизда юриб турган нақд савдо бўлса, ёзмасангиз ҳам, сизга гуноҳ бўлмас».

Ёзиб борса, ўзининг иши, лекин ёзмаса, гуноҳ эмас. Бундан чиқадики, аввал зикр қилинган нарсаларни ёзмаса, гуноҳ бўлади.

«Олди-сотди қилганингизда, гувоҳ келтиринг ва ёзувчи ҳам, гувоҳ ҳам зарар тортмасин».

Савдо ишларига гувоҳ келтириш ҳақидаги ҳукмни уламолар «мандуб» деганлар. Сотувчи билан харидор ўртасида баъзи келишмовчиликлар пайдо бўлиб қолса, гувоҳлар ҳақни ўрнатишда ўз гувоҳликлари билан ёрдам берадилар. Оятнинг аввалидан ҳозиргача ёзувчи ва гувоҳларга вазифа юкланиб келди. Уларга ушбу хизматдан қочмаслик қайта-қайта тайинланди. Мазкур жумлада эса, ёзувчи ва гувоҳларнинг ҳақлари ҳимоя қилиняпти. Улар ёзувчилик ва гувоҳлик қилаётганларида зарар тортмасликлари зарур. Одатда ёзувчи ва гувоҳлар савоб умидида вақт сарфлаб, меҳнат қиладилар. Лекин кўпинча бало ва туҳматларга ҳам қоладилар. Шунинг учун уларнинг хотирини жам қиладиган, бу савобли ишга қизиқтирадиган ваъда шу ерда келмоқда:

«Агар қилсангиз, албатта, бу фосиклигингиздир».

Яъни, агар ёзувчи ва гувоҳга зарар келтирсангиз, фосиклик қилган бўласиз, Аллоҳнинг амридан чиққан бўласиз.

Оятнинг сўнгида яна, Қуръони Каримнинг одати бўйича, кишининг виждонига, қалбига,

асосий таъсир жойига хитоб қилинган:

«Аллоҳга тақво қилинг. Ва Аллоҳ сизга илм беради. Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчи Зотдир».

Худди бошқа ишлардаги каби бу ишларда ҳам тақво муҳим омил ҳисобланади. Тақво бўлса, Аллоҳ илм ҳам беради. У фазли улуғ Зотдир. Аллоҳ ҳар бир нарсани билувчи зот, Ўзи билиб иш тутади.

Сўнгра келаси оятда қарз олди-берди муомаласи ҳақидаги ҳукмга тўлдириш зикр қилинади:

«Агар сафарда бўлсангиз ва ёзувчи топа олмасангиз, бас, қўлга олинадиган гаров бўлсин. Агар баъзингиз баъзингизга ишонсангиз, бас, ишонилган омонатни адо қилсин, Аллоҳга - Роббига тақво қилсин. Гувоҳликни беркитманг! Ким уни беркитса, унинг қалби гуноҳқордир. Ва Аллоҳ қилаётган амалларингизни билувчи Зотдир».

Аввалги оятда оддий ҳолатдаги қарз одди-бердиси ҳақида сўз кетган эди. Бу оятда эса, сафардаги қарз олди-бердиси ҳақида гапирилмоқда. Яъни, сафарда ўзига яраша қийинчиликлар, етишмовчиликлар бўлади. Баъзан қарз олишга тўғри келади. Аммо бундай пайтда муомалани ёзиб туришга одам топилмаса, нима қилинади? Ушбу ояти карима ана шундай ноқулай ҳолатдан чиқишнинг йўлини кўрсатмоқда:

«Агар сафарда бўлсангиз ва ёзувчи топа олмасангиз, бас, қўлга олинадиган гаров бўлсин».

Бу дегани — қарз олувчи қарз берувчига гаровга бир нарса берсин, деганидир. Ўша нарса қарзни эслатиб туради, тониб кетмаслигига сабаб бўлади.

«Агар баъзингиз баъзингизга ишонсангиз, бас, ишонилган омонатни адо қилсин, Аллоҳга - Роббига тақво қилсин».

Яъни, ўртада ёзувчи бўлмаса ҳам, қарз берувчи ишониб қарз беради. Қарздор эса, қарз берувчига ишониб гаров беради. Бу ҳолатда икки тараф ҳам бир-бирига ишонади ва омонат қўяди. Икковлари ҳам омонатни адо этишлари, Аллоҳга, Роббиларига тақво қилишлари керак. Яна бир бор тақво эслатилмоқда, ҳамма ишларда тақво асос сифатида зикр қилиняпти. Кишиларда тақво ҳисси уйғотилгач, яна бир муҳим ишга диққат жалб этиляпти:

«Гувоҳликни беркитманг! Ким уни беркитса, унинг қалби гуноҳқордир».

Бу гувоҳлик қозининг ҳузуридаги гувоҳликдир. Яъни, қарз ёки тижорат ишларида гувоҳликдан қочиш ярамайди. Вақти келиб, мазкур ишда келишмовчилик чиқиб қолиб, тарафлар қозига мурожаат қилишса, албатта, қози гувоҳни чақиради. Шунда гувоҳликни беркитмаслик керак. Ким гувоҳликни беркитса, унинг қалби гуноҳқордир. Чунки гувоҳлик ёки уни беркитиш қалбга боғлиқ ишдир.

«Ва Аллоҳ қилаётган амалларингизни билувчи Зотдир».

Шунга биноан, жазо ёки мукофот беради.

Қарз ва савдо тўғрисидаги ушбу илоҳий таълимотларни ўрганиш давомида инсоният ўз бахтсаодатининг манбасини топа олмай адашиб юрганидан афсус қилинади. Бошқаларни қўйиб мусулмонман, деб юрганлар ҳам аксар пайтларда қарз муомаласи юзасидан турли мушқилотларга дучор бўладилар. Улар Аллоҳ таолонинг амрига биноан иш тутмаганлари учун бир-бирларининг молларини ейдилар, уруш-жанжалларга кўмиладилар. Агар ушбу ояти каримага амал этишса, ҳеч қандай муаммо бўлмас эди.

طبقات بني آدم

БАНИ ОДАМНИНГ ТАБАҚАЛАРИ

5115- عَيْنُ أَبِي مُوسَى ¹/₁₀₀ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ مِنْ قَبْضَةٍ قَبْضِهَا مِنْ جَمِيعِ

الْأَرْضِ فَجَاءَ بَنُو آدَمَ عَلَى قَبْرِ الْأَرْضِ جَاءَ مِنْهُمْ الْأَحْمَرُ وَالْأَبْيَضُ وَالْأَسْوَدُ وَبَيْنَ ذَلِكَ وَالسَّيْهَلُ وَالْحَزَنُ

وَالْحَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَبَيْنَ ذَلِكَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5115. Абу Мусо розияллоху анхӯдан ривоят қилинади:

«Расулulloх соллалллоху алайхи васаллам:

«Албатта, Аллох Одамни жамики ердан чангаллаб олган қабзадан яратди. Бас, бани одам ўша ернинг миқдорича келдилар. Улардан қизили, оқи, қораси ва уларнинг орасидагилари бор. Осони, қийини, ифлоси, покизаси ва уларнинг орасидагилари бор», дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

5116- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ¹/₁₀₀ قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَوْمًا صَلَاةَ الْعَصْرِ ثُمَّ قَامَ خَطِيبًا فَلَمْ يَدْعُ شَيْئًا يَكُونُ إِلَى قِيَامِ السَّاعَةِ إِلَّا أَخْبَرَنَا بِهِ حَفِظَهُ مَنْ حَفِظَهُ وَنَسِيَهُ مَنْ نَسِيَهُ وَكَانَ فِيهَا قَالٌ: أَلَا إِنَّ بَنِي آدَمَ خُلِقُوا عَلَى طَبَقَاتٍ شَتَّى فَمِنْهُمْ مَن يُولَدُ مُؤْمِنًا وَيَحْيَا مُؤْمِنًا وَيَمُوتُ مُؤْمِنًا، وَمِنْهُمْ مَن يُولَدُ كَافِرًا وَيَحْيَا كَافِرًا وَيَمُوتُ كَافِرًا، وَمِنْهُمْ مَن يُولَدُ مُؤْمِنًا وَيَحْيَا مُؤْمِنًا وَيَمُوتُ كَافِرًا، وَمِنْهُمْ مَن يُولَدُ كَافِرًا وَيَحْيَا كَافِرًا وَيَمُوتُ مُؤْمِنًا أَلَا وَإِنَّ مِنْهُمْ الْبَطِيءَ الْعَضْبِ سَبْرِيءَ الْفَيءِ وَمِنْهُمْ سَبْرِيءَ الْعَضْبِ سَبْرِيءَ الْفَيءِ فَتِلْكَ بَيْتُكَ أَلَا وَإِنَّ مِنْهُمْ سَبْرِيءَ الْعَضْبِ بَطِيءَ الْفَيءِ أَلَا وَخَيْرُهُمْ بَطِيءُ الْعَضْبِ سَبْرِيءَ الْفَيءِ أَلَا وَشَرُّهُمْ سَبْرِيءَ الْعَضْبِ بَطِيءُ الْفَيءِ أَلَا وَإِنَّ مِنْهُمْ حَسَنَ الْقَضَاءِ حَسَنَ الطَّلَبِ وَمِنْهُمْ سَيِّئُ الْقَضَاءِ حَسَنُ الطَّلَبِ فَتِلْكَ بَيْتُكَ أَلَا وَإِنَّ مِنْهُمْ السَّيِّئَ الْقَضَاءِ السَّيِّئَ الطَّلَبِ أَلَا وَخَيْرُهُمُ الْحَسَنُ الْقَضَاءِ الْحَسَنُ الطَّلَبِ، وَمِنْهُمْ حَسَنُ الْقَضَاءِ سَيِّئُ الطَّلَبِ فَتِلْكَ بَيْتُكَ، أَلَا وَشَرُّهُمْ سَيِّئُ الْقَضَاءِ سَيِّئُ الطَّلَبِ أَلَا وَإِنَّ الْعَضْبَ جَمْرَةً فِي قَلْبِ ابْنِ آدَمَ أَمَا رَأَيْتُمْ إِلَى حُمْرَةِ عَيْنَيْهِ وَانْتِفَاحِ أَوْدَاجِهِ فَمَنْ أَحَسَّ بِشَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ فَلْيَلْصِقْ بِالْأَرْضِ، قَالَ: وَجَعَلْنَا نَلْتَفِتُ إِلَى الشَّمْسِ هَلْ بَقِيَ مِنْهَا شَيْءٌ فَقَالَ ﷺ: "أَلَا إِنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا فِيهَا مَضْيٌ مِنْهَا إِلَّا كَمَا بَقِيَ مِنْ يَوْمِكُمْ هَذَا فِيهَا مَضَى مِنْهُ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِسَنَدٍ صَحِيحٍ.

5116. Абу Саъид Худрий розияллоху анхӯдан ривоят қилинади:

«Бир куни Расулulloх соллалллоху алайхи васаллам бизга аср намозини ўқиб бердилар. Сўнгра туриб хутба қилдилар. Қиёмат соатигача бўладиган нарсалардан бирор нарсани қолдирмай бизга хабарини бердилар. Ким ёдласа, ёдлаб қолди. Ким унутса, унутиб юборди. У зот айтганлар ичида қуйидагилар бор эди:

«Огоҳ бўлинглар! Бани одам турли табақаларда яратилган. Бас, улардан мўмин туғилиб, мўмин яшаб, мўмин ўладиганлари бор. Улардан кофир туғилиб, кофир яшаб, кофир ўладиганлари бор. Улардан мўмин туғилиб, мўмин яшаб, кофир ўладиганлари бор. Улардан кофир туғилиб, кофир яшаб, мўмин ўладиганлари бор.

Билингки, улардан баъзилари ғазаби секин, қайтиши эса тез ва баъзилари ғазаби тез, қайтиши эса секиндр. Билингки, уларнинг энг яхшиси ғазаби секин, қайтиши тезларидир. Энг ёмони эса, ғазаби тез, лекин қайтиши секинларидир.

Билингки, улардан яхши адо қиладиган ва яхши талаб қиладиганлари бор. Улардан ёмон адо қиладиган ва яхши талаб қиладиганлари бор. Бас, унга бу, бунга у.

Билингки, улардан ёмон адо қиладиган ва ёмон талаб қиладиганлари бор. Билингки, уларнинг яхшиси яхши адо қилиб, яхши талаб қиладиганларидир. Улардан яхши адо қилиб, ёмон талаб қиладиганлари бор. Бас, унга бу, бунга у. Билингки,

уларнинг ёмони ёмон адо қилиб, ёмон талаб қиладиганларидир.

Билингки, ғазаб одам боласи қалбидаги бир чўғдир. Унинг кўзларининг қизаришини, томирларининг бўртиб чиқишини кўрмайсизми? Кимки ўзида ушбудан бирор нарсани ҳис қилса, ерга яқинлашсин», дедилар.

Бас, биз қуёшдан бирор нарса қолдимикан деб аланглаб қарай бошладик. Шунда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Билингки, дунёдан унинг ўтгани ўтиб, худди бугунги кунингизнинг ўтгани ўтиб қолганича қолди, холос», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

МАНБАЛАР РЎЙХАТИ

1. Куръони Карим.
2. Имодуддин Исмоил Ибн Касир. «Тафсири Куръони Азим», Дор ихяил кутубил арабийя.
3. Муҳаммад Али ас-Собуний. «Роваиъул Баён тафсири Аятил Аҳкам минал Куръон», Дор ихяит турсил арабий, Байрут.
4. Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. «Тафсири Ҳилол».
5. Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. «Саҳиҳул Бухорий», Тошкент, 1973.
6. Муслим ибн ал-Ҳажжож ал-Қурайший. «Са-ҳиҳул Муслим», Дорул кутубил илмийя, Байрут, Ливан.
7. Муҳаммад ибн Ийсо ат-Термизий. «Сунани Термизий», Дорул кутубил илмийя, Байрут, Ливан, 1987.
8. Сулаймон ибн ал-Ашҳас ассижистоний ал-Аздий. «Сунани Абу Довуд». Дорул Боз, Марва, Макка.
9. Аҳмад ибн Шухайб ан-Насайй. «Сунани Насайй», Мактабут тарбиятил арабий лидувалил халийж, Риёз, 1988.
10. Муҳаммад ибн Йазид ал-Қазвиний. «Сунани Ибн Можа», Дор ихяит турсил арабий, Байрут, 1975.
11. Молик ибн Анас ал-Асбаҳий ал-Хумайрий. «Муваттоъ Имоми Молик», Дорун нафаис, Байрут, 1987, 10-босма.
12. Абдуллоҳ ибн Баҳром ад-Доримий. «Сунани Доримий», Дорул фикри.
13. Аҳмад ибн Ҳанбал. «Муснади Имом Аҳмад ибн Ҳанбал», Дорул кутубил илмийя, Байрут, 1978, 2-босма.
14. Муҳаммад Абдурроҳман ал-Муборакфурий. «Тухфатул Аҳвазий би шарҳи жомеъит Термизий», Дорул кутубил илмийя, Байрут.
15. Муҳаммад Юсуф ал-Ҳусайний ал-Банурий. «Маҳарифус сунани шарҳи сунанит Термизий», Алмактабатул банурийя, Карачи.
16. Шох Валийulloҳ ад-Дехлавий. «Хужжа-туллоҳил болиға», алмактабатус салафийя, Лоҳур.
17. Саҳийд Ҳавва. «Ал-Асасу фис Сунна», Дорус салом, Қоҳира, 1994, 1-босма.
18. Муҳаммад Фуад Абдулбоқий. «ал Муъжам ал Мифеҳрис ли Алфозил Куръонил Карими», Дорул кутубил мисрийя, Қоҳира, 1945.
19. Аҳмад ибн Халликон. «Вафиятул аҳйан фи анбаи абнаиз заман», Алматбаъатул маймуна, Қоҳира, 1310 ҳ. й.
20. Жалолиддин ас-Суютий. «Танвийрул ҳаволик шарҳун ала Муваттоъ Молик», Дорул-ихяил кутубил арабийя, Миср.
21. Али ибн Султон Муҳаммад ал-Қори. «Мирқотул Мафотийҳ шарҳу Мишкотил Масобийҳ», Дорул-ихяит турсил арабий, Байрут.
22. Бадриддин Айний. «Умдатул Қорий шарҳу Саҳиҳил Бухорий», Дорул фикр.
23. Аҳмад ибн Ҳажар ал-Асқалоний. «Фатҳул Борий шарҳу Саҳиҳил Бухорий», Дорул райяни лит турс, Қоҳира, 1986, 1-босма.
24. Аҳмад ибн Юсуф ал-Ҳалабий. «Умдатул ҳуффоиз фи тафсири ашрафил алфоз», Дорул ку-тубил ватанийя, Банғозий, 1995.
25. Аҳмад ибн Абдурроҳман алмақдисий. «Мухтасари мин-ҳожил қосидийн», Мактабату дорул баён, Дамашқ, 1978.
26. Муҳаммад ибн Абу Бакр ар-Розий. «Мухторус Сихох», ал-Ҳайъал мисрийятил оммати лил китаб, Қоҳира, 1976.
27. Зафар Аҳмад ал-Усманий аттаҳонавий. «Эълоус Суннан», Идоратул Куръани вал улумил Исламийя, Карачи, Покистон, 1415 ҳ. й.
28. Аҳмад ибн Муҳаммад аттаҳовий ал-Ҳанафий. «Шарҳи маъоний ал-Осор», Дорул кутубил илмийя, Байрут, Ливан, 1987.

29. Мулло Али Қори Ҳанафий. «Шарҳи Китоби ал-Фикҳил Акбар», Дору ла-Кутубил илмийя, Байрут, 1995 й.
30. Маҳмуд Шалтут. Ал-Ислом ақийдатан ва шарийъатан, Доруш шурук, Қоҳира, 1968 й.
31. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий. «ал-Адабул Муфрад».
32. Абу Ҳомид Ғаззолий. «Ихяю улумиддийн».
33. Ибн Ҳазм. «Ахлоқ вас сияр».
34. Акфаҳасий. «Адабул ақл».
35. Абу Нуъайм Исбаҳоний. «Ҳулятул авлиё».
36. Ибн Жавзия. «Сифатус Савфа».
37. Ибн Жавзия. «Биррул Волидайн».
38. Аҳмад ибн Муҳаммад инб Мискавайҳ. «Таҳбул ахлоқ».
39. Абдулбаракот Ғузза. «Одабул ушрати ва зикрус суҳба вал ухувва».
40. Абдулбаракот Ғузза. «Одабул мувакала».
41. Ожурӣ. «Ахлоқу аҳлил Қуръан».
42. Абулҳасан Мавардий. «Адабуд дуня вад дийн».
43. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Муфлиҳ алмақдисий. «Одабуш шарифа».
44. Аҳмад ибн Ҳасан Абу Бакр ал-Байҳақий. «Одаб лил Байҳақий».
45. Тоҳа Жобир Файёз Алвоний. «Адабул ихтилофи фил Ислом».
46. Абу Абдуллоҳ ас-Сулмий. «Одабус Суҳба».
47. Абдулазм ибн Абдулқовий ал-Мунзирий. «аттарғийб ват тарҳийб».

МУНДАРИЖА

Кириш

Адаб китоби. Етти фасл ва хотимадан иборат.
Биринчи фасл. Изн сўраш ҳақида
Изн сўраш назарни ман қилиш учун
Изнсиз назар солганнинг қони ҳалол
Ҳожат учун назар солса, жоиз
Ҳаммом ҳақидаги ҳадис
Иккинчи фасл. Салом ҳақида
Аввал салом, кейин калом ва аҳлга салом бериш
Болаларга ва аёлларга салом бериш
Саломни етказиш
Саломдаги макруҳ нарсалар
Аҳли китобга салом бериш
Салом бериш ва алиқ олишнинг ҳукми
Аҳли ҳавога салом йўқ
Ёзиш ва унинг одоблари
Ким бир қавмнинг тилини ўрганса, уларнинг шарридан эмин бўлади
Учинчи фасл. Саломлашиш турлари ҳақида
Аҳли фазллар учун ўрнидан туриш
Одамларнинг манзиласига қараб муомала қилиш
Қўл олиб сўрашиш
Қучоқлашиш
Қўл ва оёқни ўпиш
Баданни ва икки кўз орасини ўпиш
Фалончига марҳабо
Лаббайка ва саъдайка
«Сизга ота-онам фидо бўлсин»
«Аллоҳ сени сақласин»
«Аллоҳ тишингни кулдирсин»
Тўртинчи фасл. Мажлислар одоби ҳақида
Ҳалқа бўлиш ва мажлиснинг кенглиги
Макруҳ ўтириш
Сир суҳбат
Акса уриш ва акса урувчига тилак билдириш.
Аксага тилакнинг адади

Зиммийга тилак тилаш

Аллоҳ аксани ёқтиради ва жаҳаннамни ёптиради
Бешинчи фасл. Исмлар ҳақида. Аллоҳ таолога энг маҳбуб исмлар
Абулқосим кунясини олиш жоизмас
Наҳйи қилинган исмлар
Гўдакка исм қўйиш ва танглайини хурмо ила қўтариш
Хунук исмни гўзал исмга ўзгартириш
Лақаб ва куня
Исмни қисқартириб чақирриш жоиз
Олтинчи фасл. Шеър, қўшиқ ва уларга ўхшаш нарсалар ҳақида. Аслида шеър ножоиз
Набий алайҳиссалом уни мисол учун айтганлар
Албатта, ҳикматли шеър ҳам бор
Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларида шеър ўқиш
Гапни қўпайтириш — мазмум ва гапни қисқаси — мамдух
Сарбон хиргойиси ва қўшиқ
Нард ва каптар ўйнаш
Мубоҳ ўйин
Еттинчи фасл. Адаб лафзлари ҳақида. «Аммо баъду» деган қавллари
«Заъаму» деган қавллари
«Шўринг курсин» деганлари
«Қўлинг қуригур» деганлари
Бировнинг бировга «жим бўл» дейиши
Хожа «қулим» демасин, қул «роббим» демасин
Даврни сўкманглар
«Кўнглим ифлос бўлди» дема. Узумни «Карм» деманглар
«Аллоҳ хоҳласа ва фалончи хоҳласа» дема. . .
Хотима. Нарсалар яратилиши ҳақида
Бани Одамнинг табақалари
Манбалар рўйхати

Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф

ЖУЗ

Муаллиф рухсатисиз нусха қўчиришнинг барча турлари, иктибос олиш ва сотиш шаръан Ҳаром, крнунан ман этилади.

«Шарқ» нашриётматбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент

Муқаррир *М. Мансуров*
Мусаввир *А. Ғуломов*
Бадий муқаррир *А. Мусахўжаев*
Техник муқаррир *Л. Хиждова*
Садифаловчи *М. Атхамова*
МусаҲҳиҳа *Р. Холбекова*

Босишга рухсат этилди 06.06.2008. Бичими 84x108 V. «BaШka112» гарнитураси. Офсет босма. Шартли босма тобоғи 11, 76. Нашриёт ҳисоб тобоғи 10, 5. Адади 7000 нусха. Буюртма Ма4590. Баҳоси келишилган нарҳда.

«Шарқ» нашриётматбаа акциядорлик компанияси босмахонаси, 100083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон,